

MINDEN JOG FENTARTÁSÁVAL.

Bevezetés.

Azon tetszés, melyben első kis művem Önök részéről, szíves olvasóim, részesült, arra bátorított, hogy újra Önök elé lépjek s ismét régi dolgokról beszéljek. Igen, régi dolgokról; ezt előre kell bocsátanom, mert a múlt alkalommal, első művem bírálatában a bíráló szinte rász néven vette, hogy én régi dolgokról mertem írni. De miután az én meggyőződéseim szerint sem nem bűn, ha valaki „régii dolgokról“ ír, sem nem untató, ha valaki „régii dolgokról“ még „újat“ tud mondani: másodszer is hozzáfogtam az íráshoz.

Sok régi dolog mellett újat mondtam első alkalommal, s újat fogok mondani most is sok régi dolog mellett.

E foglalkozás, az írás, olyan mint a szellemidézés. A ki szeretettel foglalkozik a történelemmel, a múlt idők emlékeivel: annak nincs nyugta; megjelennek a múlt idők szellemei, környezik az idézőt éjjel-nappal, nem hagyják el többé. E szellemek először csak ködalakban láthatók, azután mindig tisztábban, élesebben körvonalazva, míg végre, az idéző szemei előtt, egészen láthatóan ott állnak; ekkor azután könyörögve azt mondják: tégy minket láthatókká a többiek előtt is!

A kinek pedig így könyörögnek, az nem tehet mást, mint én teszek: fogja a tollat s rajzolja őket s leírja azt, mit neki a szellemek súgnak.

Ha talán ennek ellenében egyik-másik tudós azt állítaná, hogy az ily szellemidézéshez csak ő ért: azt kell ellene vetnünk, hogy ez nem így, sőt néha egészen megfordítva áll; mert a míg ő a fekete pápaszemén, vagyis a sokféle mesterkéltné elmélet és tudakos badarságon át vizsgálgatja a földidézett szellemek seregét: addig mi a mi romlatlan szűz szemünkkel szemléljük és vizsgáljuk azt. Ha azután az ily fekete pápaszemes úr még megvetés és lenézéssel tekint e szellemekre: attól végkép el is fordulnak. Ilyenkor azután a tudós úr, a vezető, fényes szellemek útmutatásának hiányában annyira eltévedhet a múlt idők tömkelegében, hogy az öncsinálta mécs pislogása mellett kénytelen a homályban botorkálni, s többé rá sem talál a helyes, igazi útra.

Ez alkalommal azonban nem magukról a szellemekről, hanem nemzetünk ősi Írástudásáról lesz szó, mely iránt mai nap is még igen sok a kételkedő, mindamellett, hogy voltak lelkes hazánkfitai, kik egy külön ősi magyar írás főnvoltát kézzelfoghatólag bebizonyították.

A krónika- és történetírók ez írásnak különböző neveket adtak; az olasz Bonfini valamint Szamosi hazánkfitia *scythiai*, Verancsis, Telegdi, Otrokocsi Fóris és Lakatos hun, Bél és Dezsericzky hun-scytha, Katona és Csipkés magyar, Tsétsi *s c y t h a m a g y a r*, végre mások, köztök jeles tudósunk Szabó Károly tanár *h u n - s z é k e l y* írásnak nevezték el azt.

Tagadhatatlan, az igaz, hogy ez írást az utóbbi századokban csak a székelység gyakorolta, mely elszigetelt bérezés hónapban egyéb ősi szokásaival együtt, századok hosszú során át ápolta s fentartotta kebelében, fajunk ősi hónapból magával hozott, hajdani műveltségünk e legfényesebb bizonyosságát. De minthogy semmi kétségünk nem lehet az iránt, hogy ez írást ősi hazájukból hozták volt magukkal: úgy kétségünk nem lehet az iránt sem, hogy a magyarok is, mint testvérnép, melynél vallás, szertartások, szokások és nyelv egyek és ugyanazok voltak, ne éltek volna szintén *egy* és ugyanazon írással is.¹⁾

Elvitázhatatlan tény ugyanis, hogy a hegyi lakók szokásaik megőrzésében sokkal szívósabban, mint a rónák lakói. Ez nagyon természetes is, mert azok elszigeteltségükben az idegen befolyásnak kevésbé vannak kitéve, mint emezek. Ezt találjuk Svájcban, hol a hegyi lakók mai napig is megőrizték szokásaikat, melyekkel kezdettől fogva éltek vala, holott a rónák lakója már csaknem egészen átídomult modern emberré. így a székelyeknél ma is a szokások még sokkal élesebb körvonalokkal bírnak, mint minálunk a rónaságban.

¹⁾ A hun és magyar nép testvériségét és a székelyek hun eredetét soha kétségbe nem vonta senki, ki történelmi alapon járt. Csak avatatlan kezek kontárkodtak e hit ellen a szerzője által helytelenül »kun«-nak nevezett »C o d e x C u m a n i c u s« felfedezése, Deguignes a hunokról irt művének megjelenése s újabb időben a történelem megdöntésére irányított kétes természetű szöszármaztatások óta.

Így volt ez bizonyára az írással is. Itt minálunk, hogy *úgy fejezzem* ki magam, a nép könynyebben volt szemmel tartható, mint a közkormánytól félreeső székelység. Nálunk gyorsabban és könynyebben folyhatott az irtóháború a keresztyén idegen papok szemében pogánynak és veszedelmesnek tartott ősi szokás, s így az írás ellen is; nem úgy a távoli, elszigetelt székelységnél. Nálunk alaposan, gyökeresen lett kiirtva minden, mi az ősi hitre, míveltségre emlékeztetett, holott a székelyeknél titokban rejtegethettek még egyet-mást, addig, míg a válságon túl estek. Akkor azután, midőn a keresztyén vallást már nem kellett félteni, bátran előhozhatták rejtekeiből azt a néhány emléket, mely még fennmaradt; nem félt már attól a keresztyén pap sem, ártalmatlan dolognak tekintette azt ő is.

Nincs is végkép kizárva a lehetőség, hogy Magyarországon is léteztek még itt-ott ily emlékek, melyekről azonban az akkori íróknak tudomásuk nem volt. Arról a Komáromi Csipkés György által említett debreczeni, ősi betűkkel írott könyvről nincs megmondva, hogy az a székely földről származott oda, megírhatta azt bármely magyar ember bárhol. Látni fogjuk továbbá, hogy többen ez írást egyenesen régi magyar írásnak nevezték, mely elnevezés különben, nem szorosán véve, annak székely elnevezése alatt is rejlenek. Hicquesius¹⁾ magyarnak nevezi azon Harsányit, ki számára az ősi alphabetet emlékezetéből leírta; Otrókosi Főris pedig úgy vélekedik, ²⁾ hogy a kezénél lévő ősi betűk, melyeket egykor Velenczében kapott egy barátjától, Magyarország nyugoti részéről származtak.

Egy, a legrégebb korból fennmaradt ilyféle emléket pedig az azon lévő görög fölírat egyenesen a jászokkal hozza kapcsolatba, kik nem tartoztak, mint a székelyek, a hunok fekete törzseihez, hanem tartoztak a fehérrekhez vagyis azokhoz, kik alatt a szó szorosabb értelmében vett magyarokat értjük.³⁾

Ez okoknál fogva kénytelen vagyok jeles tudósunk, Szabó Károly nézete ellenében is ősi írásunkat hun-magyar írásnak nevezni, mint a mely kétségtelenül gyakorlatban volt mindkét testvérnépnél, de tagadhatatlanul legtovább tartotta fenn magát a székelységnél, a hunok utódainál.

Mindamellett hogy vannak hiteles történelmi bizonyságaink és emlékeink, melyek a hun-magyar nemzet ősi írásának léteztét kétségen kívül helyezték: voltak és vannak többen, mind a külföldön, mind nálunk, kik ez írás hitelességét megtámadták.

Az eféle, külföldi íróknak két faja különböztetendő meg; az egyiket képezik a Schlözer-féle iskola tanítványai vagyis azok, kik mindenféle álokoskodással megtámadják történelmi kútforrásainkat, gyalázzák legszentebb emlékeinket s különféle ráfogások által megutáltatni akarják velünk saját nemzetünket, hogy azután frigyársakul hozzájuk álljunk. Ez írók egy részének támadásai nyíltak és páratlan arczátlansággal intézvék; szavaik megválasztásában éppen nem válogatósak; használnak sokszor olyanokat, melyeknek kiejtését az utczagyerek is meggondolja. Másik részök ellenben alattomos és színlelt hízelgéssel párosult, jóakarátúnak látszó oktatással akar bennünket az igazi útról lecsalni; de mindkettőnek célja egy és ugyanaz, t. i. az, hogy mondjunk le nemzeti hagyományaink, emlékeink, szokásaink, nyelvünkről, ők majd adnak érte kárpótlást. Köszönjük! Nem kérünk belőle. Ezek mindkettejének hiába beszélnek, hiába írnak; mire sem hajtanak, mert megvan a kitűzött céljuk, mely felé tántoríthatatlanul törnek.

A külföldi íróknak az a másik, becsületes, józan gondolkozású, elfogulatlan része az, mely viszonyainkat, történelmünket, szokásainkat csak amazoknak vagy hasonló hazai íróink könyveiből ismeri. Ezek, a mint látják, hogy amazok révén fősültek, minden gyűlölség és roszakarat nélkül azt mondják nekünk: „Tanítsanak Önök bennünket jobban és mi többet fogunk Önökről tudni.“

De voltak és vannak fájdalom — mint mondám — hazai íróink is, kik saját történelmi kútforrásainkat, hagyományainkat mellőzik, s bámulatos kedvteléssel idegen eredetűnek tüntetik föl műveltségünk minden nyilvánulását, mintha bizony nem lenne elég tisztességes forrás, ha azt a magyar nép kebelében születettnek ismernék el; ezeknek tehát természetesen a hun-magyar írás eredetiségét is kétségbe kell vonni és tagadni.

Ám teljék kedvök nemzetünk legszentebb hagyományai és emlékeinek gúnyolásában; de mi ne higyjünk nekik és ne hajtsunk az ő okoskodásaira, melyeknek egész alapja a „talán“, az „úgy lát-szik“, a „feltehető“, a „valószínű“ s a „nem valószínű“ és egy pár tudákos floszkula.

Árpád kortársa, bölcs Leo császár írta, hogy a magyar nép férfiakban gazdag és szabad fényűzéshez és kincsgyűjtéshez semmi hajlama; csak arra törekszik, hogy a lélek ereje által elleneit felülhaladja.

És ennek már akkor is igaznak kellett lenni, mert különben az aránylag csekély számú hun és csekély számú magyar nemzet nem hódíthatta volna meg a fél világot s nem tarthatta volna fenn hazáját, annyi balsors és viszontagság közepette, ezer és több éven át. És az a nemzet, mely ily magasztos tulajdon-

¹⁾ G e o r g i i Hicquesii Antiquae Literaturae Septentrionalis Libri Duo. Oxonii 1703—1705. 2-rét E l ő b e s z é d XVII. 1.

²⁾ Origines Hungaricae. Franequerae 1693. 8-r. 320. 321. 1.

³⁾ E származást bővebben fejtegettem »A hunok és magyarok fekete illetve fehér elnevezésének megfejtése« című értekezésemben. Budapest, 1888.

ságokkal volt és van megáldva, ne bírt volna még saját írással sem? Lehetetlen! Nem hihetnők akkor sem, ha nem volnának kétségtelen bizonyítékaink az ellenkezőről.

Tekintélyes, teljes hitelt érdemlő történetírók egész sora tanúskodik a mellett s kétségen kívül helyezte, hogy a hunoknak úgy mint testvégeiknek, a magyaroknak, volt saját Írásuk a legrégebb időktől fogva. Hitelt érdemlő forrásból tudom, hogy a betű, szó megvan a mandzsu nyelvben is, hol *biti-hü* annyit tesz mint *betűt* írni. Ebből sem azt nem lehet és nem szabad ismét következtetni, hogy e két nép akár fajra akár nyelvre nézve rokon, sem azt, hogy egyikök vagy másíkok e szót eltulajdonította, hanem következtetni kell egyedül azt, hogy a hun-magyar nemzet írástudása annak csaknem bölcsőjéig vezetendő vissza.

Igen, a hun-magyar nemzetnek a legrégebb időktől fogva volt saját írása, mely a székelyek, a hunok e kétségtelen utódai közt fentartotta magát a legújabb időkig, s csupán csak a történeti kútforrások nem ismerésére vagy szándékos mellőzésére vall, ha valaki ez írás léteztét kétségbe vonja vagy tagadja, elfogultságot tanúsít pedig az, ki a fennlévő ilyféle emlékeket koholmányoknak tekinti vagy nevezi.

A ránk szállott emlékek gyérek, sőt ezeknek egy részét csak másolatban mutathatjuk fel; de azért nem lehet és nem szabad kételkednünk abban sem, hogy ily írott emlék volt hajdanában sok, hogy léteztek akár könyv- akár más alakú ilyféle emlékek is, melyek a nemzet vallása és vallási szertartásai, törvényei s történetéről szólottak, úgy mint volt ez más régi, Írástudó népeknél. De ez emlékeket a XI-dik században a többnyire idegen hittérítők vakbuzgósága, mint a pogány kor gyűlölt emlékeit megsemmisítette, s később a keresztyén magyar papság mindent elkövetett, hogy a nemzetből az őskori szokásokat kiirtsa, sőt azoknak emlékezetét is eltörölje. Hisz tudjuk egész bizonyossággal, hogy, midőn Béla, Endre öcsese, ki a Sándor-féle, vagy, mint mások nevezik, Csiki Székely Krónika szerint 1049-ben bátyjával megosztozva, Erdély vezérévé vagy vajdájává lett, a *r a b o n b á n, g y u l a, harkáz* régi székely méltóságneveket eltörölte, a családok, várak, helységek régi neveit szentek neveivel fölcseréltetni s a családok *r é g i i r o m á n y a i t ö s s z e é g e t t e n i p a r a n c s o l t a.* ¹⁾

Sok ily, e pusztítást kikerült emlék vesztett el később is a tudatlanok kezében, kik nem ismervén azoknak becsét, a nekik haszontalannak látszó iratot a lángoknak adták át.

Higyjünk tehát a régi tiszteletreméltó bizonyosságoknak s higyjünk azon emlékeknek, melyeknek létéről saját szemünkkel még mai nap is meggyőződhetünk. Ez emlékek ékesebben bizonyítanak a hun-magyar nemzet régi dicsősége és műveltsége mellett, mint a legügyesebb szószóló.

A történelmi források és bizonyosságok felkutatásában egy Cornides Dániel, Jerney János, Szabó Károly buzgó fáradozásai után nekem már csak kevés letarolni valóm maradt; de azért átkutattam e forrásokat és bizonyosságokat újra s felkerestem azokat is, melyeket ők nem láthattak; viszont a Cornides-féle gyűjteményben található néhány kéziratra nézve egészen Szabó Károly jeles tudósunk értekezésére kellett támaszkodnom. Volt ugyan kezemben egy-két csomag ilyféle kézirat, de a mily kelletlenül adták le a polczról azokat, oly kelletlenül lapozgattam azokban, s nem találtam semmit; a többi csomagot pedig már nem kértem.

Rámutathatok továbbá néhány emlékre, mely eddig, legalább mint hun-magyar írás, még nem volt bemutatva.

Így több évi tanulmány és szorgos kutatás után azon biztos reménnyel és hittel fogtam e munkához, hogy rámutatva a jelzett emlékekre, el fogom némitani azokat, kik eddig még ősi Írásunk eredetisége s hitelessége felől kétkedtek vagy azt tagadták.

Hogy én teszem ezt, és nem valamely bejegyzett hírneves író: azt hiszem, Önöknek, szíves olvasóim, mindegy lesz, mert — hiába, — a drágagyöngy, a színarany az marad akkor is, ha a tyúk kaparja ki, nem szükséges, hogy tudós találja meg, hogy értéke legyen.

Cserébe olvasóimtól csak azt kérem: legyenek szíves elnézéssel a könyv fogyatékoságai tekintetében.

*) »Quo tempore post iussit Béla Vajvoda Transylvaniae ut non amplius dignitates more antiquorum nominarentur, non familiae, non arces, non villae, non castella, verum Sanctorum nominibus insignirentur. Unde factum est, ut plures viri nobilissimi milites Siculi ascendentes suos ignorarent et litalia etiam comburerunt — — — et attamen dignitatum honorificarum nomina amplius non audiebantur, non Rabonban, Supremus Rector, sed Comes Siculorum, non Gyula, Harkáz, sed Vicecomes Siculorum etc. etc.« A Nemes Székely Nemzetnek Constitutiói. Pesten 1818. 8-rét. (A székely krónika e mű függelékét képezi.)

A hun-magyar írásról emlékező írók idő rendszerént való felsorolása.

E mű célja tehát nem más, mint bebizonyítása annak, hogy a hun-magyar nemzetnek régi időktől fogva, semmi más nemzettől nem kölcsönözött, saját írása volt. Ennek beigazolására elegendő lenne ugyan az imént jelzett régi emlékek s az utolsó három századból, különböző forrásokból eredő alphabetek megismertetése és összehasonlítása, a mely alphabeteket oly férfiak jegyezték föl, kiknek azon emlékekről tudomásuk nem volt, mert nem lehetett. De felette érdekes és tanulságosnak tartom mindazon írók megismertetését, kik a hunok és magyarok Írástudásáról említést tettek. Ezek közül a régiek, habár határozottan nem is nyilatkoztak: mégis inkább mellettünk, mint ellenünk bizonyítanak. Különösen érdekesek és tanulságosak ránk nézve azon tudósok véleményei és Ítéletei, kik e kérdéssel három-négy század óta foglalkoztak, mert azokból látni fogjuk azt, kik jártak közülök az igazság s kik a tévedés útján.

V-dik SZÁZAD.

Priszkosz Rhetor, e tudós görög, kit II. Theodosius császár, 449-ben az Attilához követül küldött Maximinus mellé rendelt, bejárta a dunamelléki Hunniát, időzött a hunok között s az általa leírt jeleteteknek szemtanuja volt. Műve fennmaradt töredékeiben azt olvassuk, hogy Attila a követségnek azt monda, „hogy még számos hun szökevénynek kell a rómaiak területén tartózkodni, kiknek neveik a papíron foglaltattak, melyeket az írók által fölolvastattott.“ *)

Igaz, hogy Priszkosz nem mondja, hogy a hun szökevények nevei hun betűkkel voltak írva; de képzelhető-e, hogy a hun alphabethez képest csak felényi görög vagy latin alphabet betűivel lehetett volna írni a hun neveket úgy, hogy azok érthetők is legyenek? A ki a görög és római Írókat olvasta, annak határozott felelete az lesz: nemi Annál kevésbbé hiszszük pedig, hogy e névjegyzék más, mint hun betűkkel volt volna írva, mert száz és egynéhány évvel későbbben Menander Protector már egészen világosan és határozottan scytha betűkről szól.

VI-dik SZÁZAD.

Menander Protector byzanci író azt írja, hogy II. Jusztin császár uralkodása negyedik évének elején (tehát 569. évben) Dizabulosz, a turkok (= magyarok), tehát a hunok véreinek fejedelme, Mányák vezetése alatt ajándékok²⁾ és scytha betűkkel írott levéllel ellátott követeket küldött ugyancsak Jusztinhoz. Menander iratainak szószerénti szövege ez: „Miután tehát (Mányák) a királyi (császári) palotába lépett s a királyhoz (Jusztin császárhoz) vezetettetett vala, megtett mindent, mit a barátság kötelmei megkívánnak, átadá az erre kijelölt embereknek az írást s az ajándékokat s kére, hogy az utazás alkalmatlanságai rá nézve ne legyenek előny nélkül. De miután a király (Jusztin császár) a tolmácsok segítségével a scytha írást elolvasta vala, szívesen bocsátá maga elé a követséget.“²⁾)

1) « — — φυγάδας γὰρ τοῦ σφετέρου ἔθνους παρὰ Ῥωμαίοις εἶναι πολλοὺς, ὧν ἐκέλευε τὰ ὀνόματα ἐγγεγραμμένα χάρτη τοὺς ὑπογραφέας ἀναγινώσκειν.» Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Bonnae 1829. Prisci Rhetoris Excerpta de legationibus Romanorum ad gentes. 8-r. I. rész 178. l.

2) « — — καὶ τοίνυν εἰς τὰ βασιλεῖα παρελθὼν καὶ παρὰ βασιλεῖα γενόμενος ἅπαντα ἔπραξε τὰ ἴσα ἔπεται τοῦ τῆς φιλίας δεσμοῦ, τὸ, τε γράμμα καὶ τὰ δῶρα ἐνεχείρισε τοῖς ἐς τοῦτο ἀνειμένοις, καὶ ἐδέετο μὴ ἀνονήτους αὐτῶ γενέσθαι τοὺς τῆς δουραρίας ἰσρώτας. ἀτὰρ ὁ βασιλεὺς ἀναλεξάμενος διὰ τῶν ἐρμηνέων τὸ γράμμα τὸ Σκυθικὸν ἀσμενέστατα προσέχματο τὴν πρῆσβειαν.» Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Bonnae 1829. Ex Historia Menandri Protectoris Excerpta de legationibus Barbarorum ad Romano s. l. rész. 298. l.

Itt kétség nem foroghat fenn az iránt, hogy e turkok alatt valamely magyar törzset vagy nemzetséget kell értenünk, mert a türk gyűjtőnévvel nevezték e korban, sőt még később is az összes byzanci írók a magyarokat. Így Dukász Mihály császár 1072-ben azon koronán, melyet Gézának küldött s mély a mai magyar szent korona alsó részét képezi, Gézát a „turkok királyán át-nevezi. A Mányák név magyar volta pedig megállapítható a Tolna-megyében létező két Mányok helysége név által. Hogy végre azon írás, melyet a hun-magyar írás neve alatt meg fogunk ismertetni, közös volt az összes fekete, úgy mint a fehér hun, azaz magyar törzseknél, azt a bevezetésben, okokkal támogatva, fejtegettem.

Aligha tévedünk, midőn a hunok Írástudására vonatkoztatjuk egy másik történetíró, a góth eredetű Jordanes vagy Jornandes püspök följegyzéseit is. Jordanes a catalauni csatát megelőző estén történekről így emlékezik: „Ennélfogva Attila, a hunok királya a dolgok ily (bal) kimenetelétől tartván, s hadaiban nem bízván, nem akart harcot kezdeni. S midőn e közben a visszavonulásra gondolt, mely szomorúbbnak tetszett neki mint a halál, azt határozta, hogy a javasok által meg fogja vizsgáltatni a jövőt Ezek a bevett szokás szerint majd az állatok beleit, majd ismét hántott csontok bizonyos ereit vizsgálták s a hunoknak balsorsot hirdettek.“¹⁾

Gondolhatunk-e itt mást, mint azt, hogy a javasok a hántott csontok erecskéiben betűket képzeltek látni, melyeknek segítségével a csontról szinte leolvasták a jövőndőt?

X-dik SZÁZAD.

Ibn-Foszlan arab tudós és történetíró, ki Kr. u. 921-ben követségben járt a volgamelléki bolgároknál, az ott talált s a szlávoktól általa megkülönböztetett, ruházatuk s fegyverzetük után csak valamely magyar törzshöz tartozó rusz-okról²⁾ a következőket írja: „Erre azután ők (a ruszok) azon a helyen, hol a szárazra vont (s a meghalt tetemével együtt elégetett) hajó állott, kerekded domb alakjára összehányták a földet, melynek közepén nagy bükkfa karót helyeztek el, s erre rá írták az elhunytnak s a ruszok királyának nevét,³⁾ bizonyára — teszszük hozzá mi — sem görög, sem latin, hanem saját betűikkel.

Egy másik arab író ugyanazon századból, Ibn-abi-Jakub-el-Nedim, másként Ibn-Iszhák-el-Nedim, kinek valódi neve azonban Abul-Feredzs Muhamed ben Iszhák volt, már bővebben értesít minket a ruszok Írásáról. Szavai ezek: „Arusz írás. Szavahihető ember beszélt nekem, hogy a Kabk (= Kaukázus) hegység királyainak valamelyike a ruszok királyához küldte őt, s ez alkalommal azt jegyzé meg, hogy ezek írása olyan, hogy azt fába szokták róni. E szavak után fehér fadarabot vett elő, melyet nekem átnyújt a. E fadarabon betű jegyek voltak beróva, melyek, nem tudom, szavakat vagy egyes elszigetelt betűket ábrázoltak-e. Íme a másolatuk.“⁴⁾

¹⁾ Igitur Attila rex Hunnorum tali percussus eventu diffidens, suis copiis metuit inire conflictum, inter que fugam revolvens ipso funere tristiorum, statuit per aruspices futura inquirere, qui more solito nunc pecorum íbras, nunc quasdam venas in abrasis ossibus intuentes Hunnis infausta denunciant.« Jordanis Getica. Monumenta Germaniae Historica. Berolini 1882. 108. l.

²⁾ Bővebb fejtegetésemet erre nézve adtam »A hunok és magyarok fekete illetve fehér elnevezésének megfejtése« című értekezésemben. Budapest 1888. 28. 29. l.

³⁾ »Darauf führten sie über dem Orte, wo das aus dem Flusse gezogene Schiff gestanden, etwas einem rundem Hügel ähnliches auf, errichteten in dessen Mitte ein grosses Büchen Holz und schrieben darauf den Namen des Verstorbenen nebst dem des Königs der Russen.« Ch. M. Fraehn. Ibn-Foszlan's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit. St. Petersburg 1823. 4-r. 21. l.

⁴⁾ »Die Russische Schrift. Jemand, dessen Worten ich trauen darf, erzählte mir, dass einer von den Königen des Berges Kabk (Kaukasus) ihn an den König der Russen geschickt habé; und er nahm davon Veranlassung zu der Bemerkung, dass diese eine Schrift hatten, die auf Holz eingekerbt wurde. Dabei zog er ein Stückchen weisses Holz hervor, das er mir hinreichte. Auf demselben waren Charactere eingeschnitten, die, ich weiss nicht, ob Wörter oder isolirte Buchstaben dar-

Kaukázus hegysége vidékén a X. században tudvalevőleg laktak még kazár és avar (tehát magyar fajú) népágak, s hogy az említett „rusz”-ok alatt csakugyan nem oroszokat, hanem magyarokat kell értenünk, kitűnik Ibn Foszlán, még világosabban pedig Abul Abbasz Dimesky tudósításaiból; mert mindkettő határozottan mondja, hogy a ruszok nem szlávok, ez utóbbi pedig még hozzá teszi azt is, hogy a ruszok a turkok (vagyis magyarok) fájából valók.¹⁾

Hogy az Írásnak Ibn-abi-Jakub által közölt eme másolata mennyiben hiteles és minő körülmények közt másolta azt, nem tudjuk; tény, hogy 2—3 betűt megtalálunk Telegdi alfabetjében, ez a *j*, *k* és *a*.

De-Sacy, a tudós francia orientalista ez iránt akként nyilatkozott, hogy, miután az Ibn-abi Jakub művében közölt idegen írásnemek az ábrákon egymáshoz oly annyira hasonlítanak: azoknak vagy koholtaknak vagy pedig a másolók által nagyon eltorzítottaknak kell lenniök.

Fraehn De-Sacy szavait még a következőkkel toldja meg: „hogy ismeretlen Írások másolásánál mily pontatlansággal járnak el különben is, arra nézve, sajnos, nagyon is sok példánk van. Nézzük meg például az angol Archaeológiában azon különféle másolatokat, melyek az 1680. 1713. 1730. és 1768. években a (Rhode-Islandi²⁾ Taunton-fölriratokról készültek, vagy pedig a Jeniszei folyó melletti sírfölriratokat Pallas és Spasky-nál.“³⁾

Akárhogy álljon különben a dolog a fent közölt írással: Ibn-abi-Jakub tudósítása azért becses marad ránk nézve, mért a későbbkori magyar írók tanútételeivel teljesen összhangzik, s mint-hogy a betűknek fadarabokra való rovása csupán csak a magyar törzseknél és — mint látni fogjuk — néhány más, azokkal szoros összeköttetésben élt idegen néptörzseknél volt gyakorlatban.

E helyre vélem helyezendőnek a Sándor-féle, mások szerint Csiki Székely Krónika feljegyzéseit is. Igaz, hogy e krónika csak 1533-ban szerkesztetett, de 153 darab oly régi iromány alapján, melyek egy részének okvetlenül még a pogány család- és méltóságnevek kiirtásának, tehát a XI. század előtti időből valónak kellett lenni. É feltevésünket többek közt azon körülményre alapítjuk, hogy találunk a Székely Krónikában egy, kissé eltorzított nevet, melyet Priszkosz, mint Attila nagybátyját Riia-nak nevez, s mely név ugyanily alakban, mint családnév, egy svájczi hun telepen ma is megvan. Ezen szónak, hihetőleg pogány hivatalnévnek a XVI. században, a krónika szerkesztésekor már régen feledett értelme egy érthető szóval, R u h á-val van helyettesítve, mely körülmény egyszersmind nem megvetendő tanúbizonyossága azon irományok hitelességének is, melyekből a Székely Krónika szerkesztetett.

A Székely Krónika szerint a székelyek az Árpáddal kötött vérszerződés pontjait köre metszették. Zandirhám rabonbán idejében — így szól a krónika — a hunok másik nemzete (a magyarok) Álmos fia, Árpád vezérlete alatt bejövén, Zandirhám követeket küldve fogadá azon nemzetséggel tündöklő nemzetet, mint azt urunk (Sándor Menyhért) házában (Alszezi falu mellett, Csikszéken) máig (533-ig) is meglévő irományok és emlékek bizonyítják s a Hat-Köszer⁴⁾ (hat köre metszett) törvényt kitévén s rabonbáni módra Bondvárban⁵⁾ áldozatot tartván, a kövekről következő törvényeket olvasott föTTs~ alkalm az ott nemzetére — — —.⁶⁾

Meg kell itt említenem, hogy e krónika hitelessége szintén meg volt már támadva és gyanúsítva, természetesen, mint más hasonló esetekben, ismét csak pusztá okoskodással.

A krónika védelmére kelt jeles tudósnk Szabó Károly, ki annak belhitelességét bírálati értekezésében okokkal vitatta és fényesen bizonyította.⁷⁾

stellen. Hier ihre Nachbildung:« (adja az írás másolatát). Ch. M. Fraehn. Ibn-abi-Jakub el-Nedi m's N a c h r i c h t von der Schrift der Russen. — Memoires de l'académie impéria lg de s Sciences de Saint-Pétersbourg. St. Pétersbourg. 1836 4-r. III. kötet, 513. l.

¹⁾ »Das Land der Russen. Diese besteben aus vielen Völkerschaften und sind eine grösse Türkische (= magyar) Nation. Ihre Länder gränzen an die der Slaven.« Ch. M. F r a e h n. I b n-F o s z l a n's und anderer Araber B e r i c h t e über die Russen alterer Zeit. St. Petersburg 1823. 4-r. 3. és 42. l.

²⁾ Észak-Amerikában.

³⁾ Memoires de l'académie impériale des Sciences de Saint-Pétersbourg. St. Pétersbourg 1836. III. kötet. 519. 520. l.

⁴⁾ A krónikában hibásan Hat-Köver áll.

⁵⁾ Szabó Károly Budvárt vél olvasandónak. De én megtartottam e nevet változatlanul, mert az a Székely Krónikában is következetesen így van írva. Különbön is a Bond név mint családnév a már érintett svájczi hun telepen ma is él.

⁶⁾ » — hoc enim tempore (Zandirhami) gente Hunnorum altero, Duce Arpad, adveniente, ilio Almos, missis legális Zandirham eandemque gentem nobilitate pollentem (testantur acia et monumenta hodieque superfluentia in aedibus Domini nostri) excepit, expositisque legibus sculptis in lapidibus Hat-Köver, celebratoque more Rabonbani in arcé Bonda sacrificio, sequentes leges ex lapidibus perlegens, adplicuit genti suae.« A N e m e s Székely Nemzetnek C o n s t i t u t i ó i. Pest 1818. 8-r. Ennek függelckét képezi a székely krónika.

⁷⁾ Új magyar Múzeum, 1854. II. kötet. 383—409. és 456—487. l. újabban pedig: K i s e b b t ö r t é n e l m i m u n k á i, 2. kiadás, Budapest 1878. 8-r. II. kötet. 11—123. l.

Az eddig felsorolt történelmi tanúbizonyságok közül egészben csak kettő nyilatkozott határozottan az írást, hogy a magyaroknak volt külön, saját írása. De minél hitelesebbek az ezután megismertetendő régi krónikáink és íróinknak bizonyosságai a székelyeknél még az utolsó századokban is gyakorlatban volt ősi Írásról: annál inkább nyerne belső hitelességben azon, már felsorolt, nem egészen határozottan nyilatkozott írók adatai, melyek viszont az ősi írásunknak ázsiai eredetére vonatkozó tanúbizonyságokat támogatják.

XIII-dik SZÁZAD.

Kézai Simon mester az első író, ki egy magyar fajnál, a székelyeknél még a kereszténység fölvétele után is gyakorlatban volt külön Írásról értesít minket. Kézai azt írja: „Mert azon székelyek a hunoknak maradványai, kik, midőn megtudták vala, hogy a magyarok Pannoniába ismét visszatérnek,¹⁾ a visszatérőknek Ruthénia vidékére elébők mentek, és miután egyúttal Pannoniába elértek vala, egy részét már itt megtalálták, de nem a panonniai síkságon, hanem az oláhokkal együtt az országszéli hegyekben. A honnan az oláhokkal összeelegyedve, mint mondják, azoknak betűit használják.“²⁾

Kézai ez szavaiból mindenekelőtt meggyőződünk arról, hogy a székelyeknek az ő idejében voltak külön s nem latin betűik, melyeket ő tévesen oláh betűknek nevez. De szavaiban föltűnik egyszersmind az „uti perhibentur“ — használni mondatnak — is, mely azt tanúsítja, hogy ő maga ez betűket nem látta, hanem azoknak léteztéről csak hallomás útján szerzett tudomást. Így nem fogadhatjuk el alaposnak azon állítását, hogy azon betűk oláh betűk voltak; nem fogadhatjuk el már csak azért sem, mert az oláhok saját betűikkel sohasem bírtak és bírhattak, mert azok léteztenek nyomára sem a történelemben sem a hagyományokban nem akadunk, sem soha „oláh“ betűkkel írott emlékek napvilágra nem kerültek. Az oláhok a Cyrill betűket a szlávoktól csak azért vették át, mert maguknak nem voltak saját betűik. Ha voltak volna: fentartották volna magukat azok az „oláh“ betűk épen úgy, mint fentartották magukat nálunk a hun-magyar betűk annak ellenére, hogy mi a latin alfabetet vettük át.

A Cyrill betűk maguk pedig a hun-magyar írás betűitől, melyek több alfabet és más emlékekben maradtak fön, olyannyira különböznek, hogy ezeknek azokból való alakulhatását még csak vitatni sem lehet. Kézai állítását egyébiránt határozottan meg is cáfolják s tévedésnek bizonyítják későbbi krónikáink és íróink, kik a székelyek közt gyakorlatban fönmaradt ősi írást részletesebben ismertetik s azt határozottan hun, s c y t h a vagy r é g i magyar Írásnak nevezik.

XIV-dik SZÁZAD.

Az ezen század első felében szerkesztett Bécsi Képes Krónika már határozottabban és világosabban szól a hun-magyar Írásról. „Ezek a székelyek, — azt mondja ez krónika — kik a scythiai betűket még el nem felejtették, azokat nem ténna és papír segítségével, hanem pálczákra metszés mesterségével, rovás módjára használják.“³⁾

XV-dik SZÁZAD.

E század második felében élt Thuróczy János mester, ki a Bécsi Képes Krónikát kiadta, ennek idézett helyét saját krónikájába is átirta s ez úttal bizonyosságot tett arról, hogy az ősi írás a székelységénél az ő idejében gyakorlatban volt. Krónikája élöbeszédében ezt írja: „Mert ez mi időnk-

¹⁾ E szót azon oknál fogva használja, mert a hunok és avarokra czéloz, mint szintén magyar fajra, kik a magyarok előtt már bírták vala ez országot.

²⁾ Isti etenim Zaculi Hunnorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognoverunt remeasse, redeuntibus in Rutheniae finibus occurrerunt insimulque Pannónia conquestata, partem in ea sunt adepti, non tamen iri piano Panniniae, sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blackis commixti literis ipsorum uti perhibentur. M. Simonis de Keza. Chronicon Hungaricum. Edit. Alexius Horányi, Viennae 1782. I. könyv, 4. fejt. 62. l.

³⁾ »Hi Sicali nondum Scythicis literis obliti eisdem non encausti et papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio, dicarum ad instar untur.« Thuróczy n á l l. könyv, XXIV. fejt. 78. l. (Edit. Schwandtner.)

ben is ezen nemzet egy része, mely az ország erdélyi határain lakik, bizonyos jegyeket ró fára, s az e féle Írás móddal betűk gyanánt él.⁽¹⁾

Az olasz származású Bonfini Antal, ki Korvin Mátyás által Magyarországra hivatott s itt halt meg 1502-ben, a székelyeket, nemzeti hagyományainkkal egyezőleg, Attila hunjai utódainak tartja, s rólok ezt írja: „Ezek máig sem házasodnak össze idegenekkel, hogy véroket meg ne fertőz- tessék. Szigorúbb erkölceiket máig is megtartják, s a többi magyaroktól sokban különböznek. Scy- thiai betűik vannak, melyeket nem papírra írnak, hanem rövid fácskára rónak, kevés jeggyel sok értelmet foglalnak egybe.”⁽²⁾

Bonfini ezen utolsó szavai a gyakorlatban volt rövidítésekre s a betűk összeró vására czéloz- nak. Ősi Írásunk e sajátságáról alább bővebben fogunk szólni.

XVI-dik SZÁZAD.

Joannes Boemus Auban us Teutonicus német író is emlékezik a magyarok saját Írásáról e szavakkal: „vannak saját betűik is, de a római betűket öröme stebb hasz- nálják.”⁽³⁾

A székely származású Benczédi Székely István Krakkóban 1559-ben megjelent kró- nikájában ezt írja: „Mert Attila halála után a Magyarok fél részint a hadba vészének Sicambiánál, mikort Attilának a két fia a birodalomért meg vívának, fél részint pedig avagy Csabával ménének el, avagy Erdélybe a Moldovaság felől szállának meg, holott mind e napiglan lakoznak, és nem Ma- gyaroknak, hanem Székelyeknek hívattnak, kik még most is különböznek a többi Ma- gyaroktól törvényekkel és Írásokkal, kik Hunnia béli módra „székely betűvel élnek mind e napiglan.”⁽⁴⁾

Oláh Miklós esztergomi érsek, Magyarország prímása s királyi helytartója s a XVI. szá- zad tudományos férfainak egyik jelesbike, kinek munkáit Európa legfőbb tekintélyű tudósai is méltá- nyolták és a ki 1568-ban halt meg, a szerénte is Attila hunjaitól származó székelyekről bővebben emlékeztén, azoknak írásáról következőleg nyilatkozik: „Leikök gondolatjának és minden napi akarattjoknak kifejezésére, papír és ténia vagy más nyelvek betűjegyeinek használatán kívül, fapálczákra holmi jegyeket rónak, melyek kapcsolato s a n együtt véve valamit jelentenek, s az így rótt pálczákat barátjaikhoz és szom- szédjaikhoz izenet és levél gyanánt használják.”⁽⁵⁾

A sebenicói születésű Verancsics Antal, ki mint esztergomi érsek 1573-ban halt meg, a székelyekről s azoknak írásáról a következőket mondja: „Erkölceik nem éppen bárdolatlanok; hanem azok, kikből még kirí a scythiai nyereség, csaknem, minden szokásaikban, törvényeikben és életmódjukban, kivéve a vallást, különböznek a magyaroktól; még nyelvökre nézve sem egyeznek velök minden részben, mert a régiek módja szerént beszélnek. Betűk gyanánt bizonyos jegye-

¹⁾ »Nam et hoc nostro aevo pars nationis eiusdem quaedam, Transilvanis regni posita in oris, characteres quos- dam ligno sculpsit, et talis sculpturae usu literarum ad instar vivit.« Thuróczi, Chron. Hungariae, az I. könyv- höz való elő beszé d é b e n, 40. l. (Edit. Schwandtner.)

²⁾ »Hi adhuc sua matrimonia externis non communicant, ne proprium sanguinem inficiant. Severiores adhuc móres retinent, multumque a caeteris Ungaris differunt. Literas Scythicas habén t, quas non in papyro scribunt, sed brevis- simo ligno incidunt, paucis notis multa sensa comprehendunt« Bonfinii Res Hungaricae. Decad. I. Lib. VII. C 0 1 0 n i a e 1690. 77. l.

³⁾ »Habent et privatas literas, sed Romanis libentius utuntur.« Móres, leges et ritus omnium gen- tium. Friburgi Brisgoviae 1540. 12. r. 189. l. és Antverpia e 1571. 12. r. 299. l.

⁴⁾ Székely István, Chronica ez világnak jeles dolgairól. Krakkó 1559, 4-r. 142. levél. Megvan e krónika a magy. tud. Akadémia könyvtárában Régi magy. irod. Qu. 26. könyvtári jegy alatt. Jerney szerént létezik annak latin kiadása is: Chronicon Mundi, Craccoviae 1558.

⁵⁾ »Ad explicandam animi sui sententiam ac voluntatem quotidianam, praeter usum papyri et atramenti, aut characteris aliarum lingvarum, notas quasdam bacillis ligneis incidunt, aliquid inter se significantes, quibus ita incisis, apud amicos ac vicinos vice nuntii epistolaeque utuntur.« Nicolai Oláhi Metropol. Strigoniensis Hungariae et Attila. V i n d o b o n a e 1763. 8-r. 195. l.

ket metszenek koczka alakjára négyszegletűvé faragott botokra, s a sort, úgy mint a zsidók, egypti mi a kés törökök jobbról balra vezetik; egy, legfőlebb két ilyen sor, holmi pontok hozzá tételével, a jegyek számához képest, igen sok értelmet ad. Hogy a hunok ezen jegyekkel éltek, a benszülöttek közönségesen beszél ik.⁽¹⁾

Ez a hiteles férfiú és főpap saját tapasztalásából ismerte az általa leírt dolgokat s így a hunmagyar írást is; erről tanúságot tesznek a következő sorai: „Mert sokat saját szememmel láttam, mint a ki sokáig forgottam Erdélyben; többet az oda valókkal való társalkodásból és az ő elbeszélésük után igyekeztem gondosan megismerni.“⁽²⁾

Verancsics az, ki legelsőbben tudósít minket az ősi írás azon sajátosságáról, hogy sorai jobbról balra folynak; továbbá egyedül ő tesz említést az ezen írásnál használtatni szokott pontokról a rövidítések megjelölésére; az Írásnak ez utóbbi sajátága alább bővebben lesz tárgyalva.

Az erdélyi származású hazánkfia, Szamosi (Zamosi) Istvánnak némely dácziai fölírtos kövek és más régiségekről 1593-ban Paduában megjelent művében a következőket olvashatjuk a székelyeknél gyakorlatban volt ősi írásról: „Ezeknél (a székelyeknél) Erdélyben van még ma is bizonyos hazai írásmód, mely régi őseikről, a sythákról, sok századon keresztül szállott át az utódra, s ezen Európába keletről behozott írásukat máig is főntartják.“⁽³⁾

Midőn azután Szamosi alább előadja, hogy az európaiak balról jobbra, a keletiek ellenben jobbról balra írnak, ezt jegyzi meg: „Csupán a székelyek írása nem akarta ezen törvényeket követni. Mert az nem innen arra, mint a görög és zsidó írás (vagyis nem balról jobbra vagy jobbról balra) hanem felülről kezdődve tart felénk, a betűk lefelé folyván és oly finomul egymásba fonódván, hogy igen kevéssel sok értelem fejeztessék ki. E szerént nem mindég író téntával írnak, hanem hosszúkás fadarabokra és négyszögűre gyallott pálczákra késhegygyel, mint a stylussal, róják a sűrűen egymásba tapadó betűket. Mely rovási írás mód *ἑγγλυφογραφία* azon ősi betűjegyekkel együtt nálók mai napig fönmaradt. Ilyen nyomtatvány igen régi példánya egész kötetben van ma is a heturriai (toszkánai) nagyherczeg könyvtárában Firenzében.“⁽⁴⁾

Becses Szamosinak e tudósítása, mert bizonyítéka annak, hogy az ősi magyar írás még gyakorlatban volt az ő korában, és hogy rövidítés kedvéért a betűjegyeket egymásba szokták róni, hogy a tér szűke miatt minél többet fejezhessenek ki.

Nagyot botlott és tévedett azonban, midőn a többi írók s a fennmaradt emlékek bizonyága ellenében azt állítja, hogy a székelyeknél gyakorlatban volt ez írás „felülről kezdődve tart felénk, a betűk lefelé folyván.“ Tévedett továbbá akkor is, midőn a firenzei könyvet ily, ősi magyar betűkkel nyomtatott, emlékek állította.

Én hiszem, hogy Szamosi látott a székelyeknél ily összerótt betűs fát, s hiszem azt is, hogy saját szemével látta a firenzei könyvtárban azon khinai, japáni vagy mongol könyvet, mely más mint ilyen nem lehetett.

De hogy követhette el akkor azt a megbocsáthatlan tévedést, hogy régi írásunkat akár a khinai, akár a japáni vagy mongol írással összetévesztette? Én e tévedésnek a következő magyarázatot adom. Király Pál úr, a budapesti állami tanítóképezde tanára, ki szintén tett és tesz nyomozáso-

¹⁾ »Mores penitus incultos non habent Siculi, verum qui Scythicam adhuc praeseferebant cruditatem, omni paene consuetudine, legibus et vitae institutis ab Hungaris, religione excepta, discrepant, ne lingua quidem omni ex parte, quum verum more loquuntur, similes. Pro literis notas quasdam in scipionibus ai formam tesseram quadratis excindunt, lineamque a dextrin sinistram, ut Judaei, Aegyptii ac Turcae ducunt, quarum unae, seu ad summum duae punctis quibusdam additis plus quam pro numero characterum praebent intelligentiae. Hunnos his usus fuisse, apud indigenas tritum est.« Verantii Fragmentum de rebus gestis Hungarorum ab inclinatione regni. (Martini Georgii Kovachich, Scriptorum Rerum Hungaricarum Minores. Budae 1798. II. köt. 109. l.)

²⁾ »Multa enim propriis oculis sum consecutus, utpote diu in Transilvania versatus, plura indigenarum consuetudine ac relatu data opera studui cognoscere.« Verantii Fragmentum de rebus gestis Hungarorum ab inclinatione regni. (Martini Georgii Kovachich, Scriptorum Rerum Hung. Minore s. Budae. 1798. II. köt. 84 l.)

³⁾ »Superest apud hos (Siculos) in Transilvania genus quoddam vernaculum scribendi, quod ab *ἀρχαιόγνοις* eorum Scythis, iam inde per multa secula, posteritati traditum ac ab Oriente in Europam illatum retinetur.« Stephani Zamosii, Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum. Patavii 1593. 8-r. III. fej.

⁴⁾ »Sola Siculorum scriptura noluit eas leges imitari. Ea enim non ultro citroque, uti Graeca et Hebraica, sed initium a summo faciens, horsum se capessit, literis deorsum tendentibus, ac tam sublimi complexione implicatis, ut paucissimis multa absolvatur sententia. Itaque non scriptorio semper aramento, sed particulis oblongis fustellisque in quadratolatis, cultelli cuspidem, veluti stylo, literas confertim haerentes insculpunt. Quod genus *ἑγγλυφογραφίας* cum iisdem priscarum literarum notis, hucusque temporis penes illos remansit. Talis typi exemplar pervetustum integro volumine in bibliotheca Magni Ducis Jletruriae Florentiae hodie exstat.« Stephani Zamosii, Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum. Patavii 1593.

kat az ősi magyar írás ügyében, a Királyhágón túli részekben tett egyik utazása alkalmával — mikor és hol, megírandó munkájában ő maga fogja mondani — meglátogatott egy kollégiumot. Az egyik tanuló ekkor kiállt a középre s egy fadarabról leolvasta a tanulók névsorát. Király tanár e szokás eredete után tudakolódott; azt felelték, hogy ez bevett, régi szokás, melynek eredetét ők nem ismerik. Ő elkérte a fadarabot, mely jelenleg is az ő birtokában van s melyet az 1888. évi márczius 31-én nála tett tisztelegésem alkalmával nekem megmutatott. E fa három élűre van gyalulva s van fogantyúja vagyis markolatja; hossza 55—60, a három lap mindegyikének szélessége pedig 5—6 centiméter. Alakját rajzunk világosabban mutatja.¹⁾ A három lap hosszában fehér papírszalagok vannak felragasztva, s ezekre a deákok vezeték és keresztnevei latin betűkkel írva; egy-egy vezeték- és keresztnev képez egy sort; e nevek a fa hegyétől a markolat felé folynak, tehát egymás alá vannak írva.

Föltéve tehát, hogy régebben is így szokták a sorokat (de nem a betűket alkalmazni) Szamosi, ki ily fadarabot akár hányat is láthatott, de a ki az ősi betűket nem ismerte, könnyen nézhette az összerótt régi magyar betűkből állott rövidke sorokat egyes betűknek vagy szavaknak, s könnyen állíthatta, midőn a firenzei könyvet szemlélte s midőn az általa egykor ugyan látott, de nem ismert régi magyar betűk szeme előtt nem voltak, hogy e könyv magyar nyomtatvány.

Az általa említett e féle könyvről még fogunk emlékezni.

A hun-magyar betűjegyek első megismertetésének és közzétételének érdeme a derék Telegdi Jánost illeti, ki 1598-ban mint tanuló külföldön járván, egy igen érdekes és becses munkácskát adott ki Leydenben e cím alatt *Rudimenta priscae Hunnorum lingvae brevibus quaestionibus et responsionibus comprehensa, cum praefatione epistolari Joannis Decii Barovii ad Telegdium. Lugduni Batavorum 1598.*

E kis munkában ő közli legelsőben az általa hunnak nevezett alphabet betűit, s nála találjuk legelsőben azt az észrevételt följegyezve, hogy a székelyek a mássalhangzók neveit a betűjegy hangja elébe tett *e-vel* ejtik, azaz a *b, cs, ez, d, f*, stb. hangok jegyeivel *eb, ecs, ecz, ed, ef* stb. néven nevezik. Egy kivételt képez a szó végén használt külön *k* (mert volt kétféle *k*) mely *ak*-nak mondatik.

Ezen körülmény is elősegítette a régi írásnak krónikáink által emlegetett rövidségét, a mennyiben a nyelvünkben igen gyakran előforduló *e* betűt a leíró kihagyhatta. Így az 1501-ki csik-szent-miklósi föliratban az *ezer* szót a *z* (*ez*) és *r* (*er*) betűkkel s azokat is egyberóva, az egy szót pedig csupán magával a *gy* hang jegyével találjuk leírva, mely betűt a székely egy-nek hívott és olvasott.

A mi magát a könyvecskét illeti, az éppen kisded voltánál fogva, mért csak négy levélből állott, annyira ritkává vált, hogy sem Budapest könyvtáraiban, sem a bécsi cs. és k. udvari és egyetemi, sem a leydeni és amsterdami könyvtárakban már nem található. Csakis másolatai vannak fön és pedig Szabó Károly szerint a magyar nemzeti Múzeum, a magyar tudományos Akadémia a Marosvásárhelyi Teleki-féle könyvtárs az erdélyi Múzeum kéziratárában. Én legelőször a magyar tudományos Akadémia, s a nemzeti Múzeum kéziratárában kerestem e könyvecskét, de hiába, mert Telegdi név a jegyzékekben nem fordul elő, úgy a Decsi név sem.

Így tehát Maros-Vásárhelyre kellett utaznom, hol az a Teleki könyvtárban Szabó Károly által jelzett 1503 B. könyvtári jegy alatt csakugyan megvan.

Ezen címlap nélküli kézirat 4.-rértben összesen 25 lapból áll, s Telegdinek a végén csonka Rudimentáin kívül még más, a hun-magyar írásra vonatkozó becses adatokat tartalmaz; ezek a következők:

Litterae Siculae ex Notationibus Generosi Steph. Dobai. Anno 1753 die 2-a May.

Alphabetum Ungaricnm Clar. Dési Udvarhelyini.

Abbreviationes in initio vocum seribendae. Abbreviationes in fine vocum 1. 1.

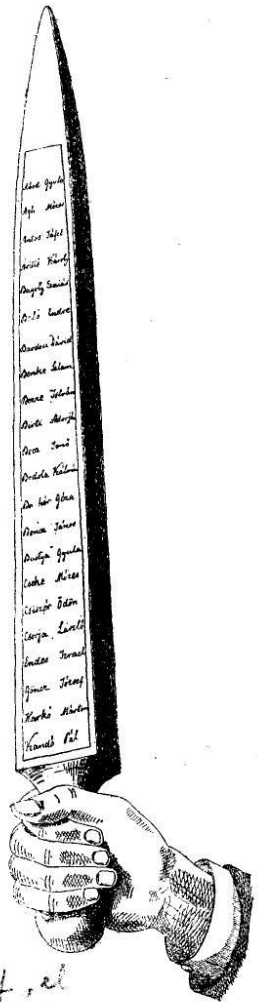
Litterae Hunno-Scythicae ex M. Stis Clarissimi Kapossi.

Ex Mss-o Anonymi Litterae antiquae Hunnorum quibus antiquitus ut Pagana utebatur

Gens nostra 2. 1.

Inscriptio Oratorii Oppidi Csik-Szent-Mártoniensis in I. Sede Sicjlicij, ILJ., Cšik exist. (Hibásan áll itt „Csik-Szent-Mártoniensis,“ mert e fölirat nem más, mint a csik-szent-miklósi. E hiba a 7. lapon már mellőzöttet, mert ott Csik-Szent-Miklós olvasható. 3. 1.

¹⁾ A fát emlékezetből rajzoltam, a rajta olvasható székely neveket pedig Kriza János »Vadrózsák« című művéből vettem.

Inscriptio Oratorii Oppidi Siculic. Csík-Szent-Mártoniensis. Descripta Anno 1751. die 26-a May. (Ugyanaz mint az előző, de a latin betűkkel való megfejtéssel együtt) 5, 1.	
Inscriptio Csik-Szent-Miklósiensis testatur stb.	
Characteres Siberici similes in Siberia reperti	7.
8.1.	
Insciptio in latere Calicis Ecclesiae Rétyiensis in I. Sede Siculicali Háromszék exist	9. 1.
Priscae Hungarorum Lingvae Rudimenta, brevibus quaestionibus ac responsionibus comprehensa opera et studio Joannis Telegdi.	
a) Joannes Decius Barovius Joanni Telegdio.	
b) Elementa Veterum Hmorum breviter proposita	11—20.1.
Characteres Siculorum (a Telegdi-, Kapossi-, Dési-, Anonymus-, Udvarhelyi-, Harsányi-, Bél-féle, a lipcei s a Dobai-féle régi magyar, továbbá egy gót és orosz alpabetekkel) Tábla.	
Ez alphabetek összehasonlításának eredménye	25. 1.

A 17—20. lapokon a régi hun-magyar betűk ki vannak hagyva, de számukra a hézagok meghagyva.

A régi betűk szemmel láthatólag a legnagyobb gonddal és pontosan lettek másolva; erről meggyőződtem, midőn többek közt a Harsányi-féle alphabetet a Hickesius művében találhatóval összehasonlítani. De azért van néhány hiba a táblázaton; így például Telegdi, Anonymus, Udvarhelyi és Dobai *cs*-je a többiek *cz*-je. azoknak *cz*-je ellenben a többiek *cs*-je közzé tévedett. ¹⁾ E hibákat felsoroljuk alább az alphabeteknél.

Én az egész kéziratot 1888. évi július hó 10. és 11-én lemásoltam. A szöveget Horváth Gáspár úrral, tanár és könyvtárossal olvastam össze, a régi betűket pedig átlátszó másoló papírral, pontosan, vigyázva rajzoltam le. így e becses kéziratnak hiteles másolata most már az én gyűjteményemben is megvan.

Azt hiszem, szolgálatot teszek hazámnak s az olvasónak, midőn e mű végén Baranyai Decsi Jánosnak Telegdihez intézett levelét, valamint Telegdinek kicsiny, de becses iratát szórói-szóra adom, s így talán az enyészettől megóvom.

Egyúttal pedig fölkérem mindazon t. urakat, kik könyvtárak igazgatói, őrei vagy tulajdonosai: szíveskedjenek engem értesíteni, ha Telegdinek ezen nyomtatott művére netalán ráakadnak, s mely Jerney tudósítása szerint 8-rétű s csak 4 levélből áll. ²⁾

Baranyai Decsi Jánosnak, korában hazánk egyik legjelesebb tudósa, Telegdihez intézett s annak műve előtt kinyomtatott, Székely Udvarhelyt ³⁾ 1598. márczius 5-én kelt leveléből kiemelendők a következő, ma is figyelemre méltó szavai: „A magam részéről méltóknak ítélem e betűket nem csak arra, hogy valamennyi iskolánkban tanítsák, hanem arra is, hogy minden rendű honfiaiink, gyermekek, ifjak, öregek, asszonyok, nemesek, parasztok, egyszóval: a kik csak magyaroknak akarják magokat megneveztetni, megtanulják.“⁴⁾

XVII-dik SZÁZAD.

Szenczi Molnár Albertnek Hanauban 1610-ben kiadott magyar nyelvtanában, a régi Írásra vonatkozó szavai a mellett csak annyiban bizonyítanak, hogy annak léteztéről hallott ugyan, de bővebb tudósa fölöle nem volt. Molnár erre vonatkozólag ezt írja: „Az erdélyi székelyek betűit, melyekről magyar krónikájában Székely István emlékezik, sohasem láttam, olyan embert sem ismerem, a ki látta volna. Kérem azért hazámfiat, különösen az erdélyi székelyeket, hogy ha valami eféljök van, méltóztassanak azt jegyzeteikkel együtt világra bocsátani.“⁶⁾

¹⁾ E hiba megvan a Szabó Károly által közölt, innen vett Telegdi-féle alphabetben is. »A régi h u n-s z é k e l y í r á s r ó l « Budapesti Szemle 1866. 8-r. VI. kö t. a 232. l. melletti táblán.

²⁾ Lakásom: Budapest, I. kerület, vár, Úri-utca 12. sz. I. emelet. Én a nyomtatott könyvecskét hiába kerestem az itteni könyvtárakban, öcsém pedig a bécsi cs. és k. udvari s egyetemi könyvtárakban. Amsterdamba intézett kérdésemre (dr. Rogger W.?) az ottani egyetemi könyvtár főkönyvtárosa, 1888. szep. 5-én, Leidenbe intézett kérdésemre pedig az ottani egyetemi könyvtár másodkönyvtárosa, Louis de Petit ugyanazon év sept. 9-én kelt leveleikben azt felelték, hogy ott sem található e könyvecske.

³⁾ Ex Foro Siculorum áll a maros-vásárhelyi kéziratban, mely név alatt Szabó Károly Maros-Vásárhelyt érti. Meglehet, hogy neki van igaza; de tudakozásomra Maros-Vásárhelyt nekem azt mondták, hogy a Forum Siculorum nem más, mint Székely-Udvarhely. Minden iparkodásom mellett sem sikerült, hogy erről magamnak teljes bizonyosságot szerezzek.

⁴⁾ E levél egész terjedelmében e mű végén található.

⁵⁾ »Siculorum vel Székelyorum Transylvanorum literas, quarum meminit Stephanus Székely in suo Chronico Hungarico, numquam vidi, neque hominem nōvi, qui eas viderit. Rogo itaque populares meos, in primis Szekulos Transylvanos, ut si quid eiusmodi habeant, in publicum illud proferre cum suis commentariis dignentur.« Alb Molnár, Nova Grammatica Ungarica. Hannoveriae 1610. az élőbeszédben 21 l.

Kájoni F. János ferenczrendi szerzetesnek a hun-magyar alphabetre vonatkozó, 1623-ban írt jegyzeteit annak hátrahagyott kézírataiból Simonchicz Incze, kegyesrendi tanár a tatai gymnasiumban, ismerteté.

Mint hogy Kájoni kézíratainak holléte felől még csak tudomást szerezni sem sikerült, annak feljegyzéseit úgy kell adnom, amint azokat éremtani munkájában Simonchicz közli.¹⁾

Kájoni az ősi alphabetet kézíratainak 46. lapján közli ily cím alatt: „Régi mód szerént való Székely *A. B. C.*, melylyel régenten a Székelyek éltek, melyet vissza kell olvasni és imi, a mint ebből kitetszik.“ Az alphabet után adja a rövidítéseket vagyis az összerótt betűket és így folytatja: „H a ki pedig mostani mód szerént akar vélek élni, írja ügyében őket mint a mostani *A. B. C.* — — de a régi Székelyek így pronunfiáltak: *A., ed, ecs, ecz, ed, ef, e, eg, egy* etc. Minden betű eleiben betűt tettek in pronunfiando“.

Simonchicz Incze a Kájoni hagyatékából eredő három alphabetet Révai Miklóssal közölte s kérte őt, ne hagyná e hazai emléket az ő (Simonchicz) fiókjában „száradni“.²⁾ Révai Miklós e kérésnek meg felelt s „Elaborator Grammatica Hungarica“ című művében közölte is ez alphabeteket, melyek utáa mi is hozandjuk azokat, és pedig kettőt a hun-magyar alphabetek, egyet pedig a koholmányok közt.

Kájoni ezek szerént szintén önálló forrás a régi magyar alphabetekre nézve.

Geleji Katona István, az erdélyi reformált egyházak püspöke, Gyula-Fehérvárt 1645-ben kiadott „Magyar Gramatikácskájában“ határozott bizonyoságot tesz az „igaz magyar betűk“ mellett. Tizenkét levélből álló kis művének előbeszédét „A kegyes olvasóhoz“ így kezdi: „A Magyar nyelv egy az Orientális lingvák közül, mely megtetszik mind ebből mind továbbá ebből, hogy önéki tulajdon saját régi bötüi vágnak, melyeknek sem a Sidó, sem a a göröf, sem pedig a Deák betűkvel semmi hasonlatosságuk nincsen s mind végezetre ebből, hogy az önnön bötüivel jobbtól, mint egyéb napkeleti nyelvek, balra íratatik.“ Kis művét e szavakkal rekeszti be: „A Székelyek a régi Scythiai Magyaroknak igaz maradványi, úgy mint kiknél még az igaz tulajdon Magyar bötük is megvagnak, kik noha sok tsufos, és mi tőlünk értetlen szókval is élnek ugyan, de az enyett igen ékesekkel és jegyzősökkel is, mellyeknek le-jegyezetetéseivel itt papyrost nem foglalok; e'dig mostan légyen elég.“³⁾

Komáromi Csipkés György, elébb debreczeni tanár, utóbb odavaló ref. pap, Utrechtben, 1655-ben „Hungária Illustrata“ című, latin nyelven kiadott magyar nyelvtanában bővebben tárgyalja az ősi magyar írás kérdését. Munkája elején azt a tételt állítván föl, hogy a magyar nyelv a keleti nyelvek közzé tartozik, ennek bizonyására fölhozza, hogy „a (magyar) írás módja egy és ugyanaz a legtöbb keleti nyelvekével mint a héberrel, khálddal, szírrel, arabbal, perzsával, törökkel sat. tudniillik jobbról balra megy, mit egy nyugoti nyelv sem követ. A hogy írnak úgy olvasnak is.“⁴⁾

Csipkés ezután áttér a firenzei könyvtárban létező nyomtatott könyvre, melynek sorai felülről lefelé folynak, s melyről Szamosi művénel szoltunk. De Csipkésnek nem Szamosi művéből volt e könyvről tudomása, hanem Boxhornius Márk egyetemes történelméből, s egyenesen kimondja, hogy a híres tanár tévedett, midőn a régi magyar írásmódot is ilyennek s e könyvet magyar nyelven irt nyomtatványnak hirdette. „Boxhorn Márk — úgy mond — a leydeni akadémia híres történettudósa, *História Universalisa* 181. lapján, a Kr. utáni 103 évnél, azt állítja ugyan, hogy a magyarok régi írása lefelé folyik (éppen úgy mint a chineziaké, a milyent én Utrechtben egykor magam is láttam), s hogy egy ily betű-

¹⁾ Innocentii Simonchicz, *Dissertatio de Numismatica Hungáriáé*, Viennae 1794. 8-r. 112—115 l.

²⁾ »Ipse possideo — írja Simonchicz — triplex huiusmodi Alphabetum, accurate ex Manuscriptis F. Joannis Kájoni Ord. S. Franc, famosi piarum cantionum in Transylvania editoris., dum Szárhegyéni degeret. — « »Communivavi — így folytatja Simonchicz — hoc Manuscriptum cum viro celebri, et non minus animo, quam eloquio vére Hungaro N(icol.) R(évai) eumque oravi, ne sineret hoc patrium monumentum in meis Scriniis contabescere. Qui cum sit Musarum Hungaricarum cultor eximus, spero cum hac Alphabeta Dea, quam tantopere intercidisse dolemus, in médium proditum.« Innocentii Simonchicz, *Dissertatio de Numismatica Hungáriáé*. Viennae 1794. 8-r. 113. l.

³⁾ Magyar Gramatikátska, a vagy az igaz magyar Írásban és szóllásban kívántató néhány szükséges Observációk. Gyula-Fejér-Váratt 1645. 4-r. Ezen már nagyon ritkává vált kis mű megvan a többek közt a magy. tudom. Akadémia könyvtárában M. Nyelv. 0. 104. könyvtári jegy alatt.

⁴⁾ »Scribendi modus unus et idem est cum eo, quo gaudent lingvae orientales pleraeque, nimirum Hebraica, Chaldaica, Syriaca, Arabica, Persica, Turcica ect. a dextra nimirum ad sinistram: quam nulla occidentalium habét. Scribendi modum sequitur modus legendi.« Georgii Csipkés Comarini, *Hungária Illustrata*. Ultra j e c t i 1655. 12. r. 20 l.

jellemeikkel nyomtatott könyv a toszkánai nagy herceg könyvtárában is létezik; de téved. Mert van nálunk (Debrecenben) is régi magyar betűkkel írott könyv, de semmi efélét nem veszünk észre benne, jóllehet ezt a régi írást olvasni, érteni, sőt még mai nap is tudjuk írni.¹⁾

Néhány lappal alább az eredeti magyar írás betűiről értekezve, melyekről megjegyzi, hogy mind egyszerűek, ezt írja: „A tulajdonképi magyar írásnak harminczkét betűje van; mert a *k-t* másképen írják közepett, másképen végül s elől, mint kitetszenék a betűk alakjaiból, melyeket örömet adnánk, ha nyomtatásra úgy lennének betűjegyeink, mint a hogy tollunk és újjaink vannak az Írásra. Minthogy azonban scythiai típusaink nincsenek, rómaiakkal írjuk le.”²⁾

Csipkés idézett szavaiban két érdekes dolog jegyzendő meg, az: hogy az ő idejében még ismerték és használták a régi betűket, s hogy a debreczeni könyvtárban létezett egy, régi magyar betűkkel írott könyv, melyről alább még emlékezni fogunk.

Ezen korra, a XVII. század közepe tájára véli helyezendőnek Szabó Károly Rettegi István ily című kéziratát is: „*Historia Transilvaniae hungaricae per quaestiones descripta. Accedit ex vetusto exemplari in Bibliotheca M. Ducis Hettruriae existente normaliterarum Hunnicarum.*“

Rettegi e kéziratát hiába kerestem az 1888-ki év elején az Akadémia kézirtárában, hol annak állítólag³⁾ meg kellene lenni.

Rettegi kézírata, ha, mint feltehető, mutatványokat tartalmaz a firenzei könyvből, bizonyára kiderítené azt, hogy e könyvnek a hun-magyar Írással semmi köze sincs, amint ezt Csipkés is nagyon helyesen kimutatta.

Szentiványi Markos Dánielnek, „*Commentatio de literis antiquis Hunnorum*“ című kézírata Jerney János által említettik, mint szintén a magy. tudományos Akadémia kézirtárában a Cornides gyűjteményben létező.⁴⁾

Szabó Károly a 60-as években, én pedig 1888-ban szintén hiába kerestem e kéziratot a jelzett helyen, s így arról egyebet mondani sem lehet.

Ide, s nem máshová vélem sorozandónak egy cseh történetíró feljegyzéseit, szerénte a kunoktól, tehát magyar fajtól⁵⁾ származott s általa látott külön írásról.

Balbinus Bohuszláv jezsuita és cseh történetíró erre nézve ezt írja: „Az 1253-dik évben Béla (magyar) király kunjaival, a most Magyarországot bíró törökök előfutárjaival, a kereszténynek nyugodalmát ismét megzavarta, s egész Morvaországot, nem irgalmazván kornak és nemnek leütven valamennyit, földülta... E barbárok, a kunok némi emléke még máig is fön van, nem messze Evancziciumtól⁶⁾ és az oslavani zárdától, a keresztényé-

¹⁾ »Dicit quidem Cl. D. Marcus Boxhornius, celebris in Academia Leydensi Historicus, *Historiae Universalis* pag. 181. ad annum Christi 103. vetustam Ungarorum scripturam, deorsum tendere; (non secus ac Chinensium, quam el ego ipse olim Ultrajecti vidi) et librum quendam, typis istiusmodi exaratum Florentiae, in Bibliotheca magni Ducis Hettruriae, asservari; sed labitur. Extat etenim et apud nos liber, literis vetustis Ungaricis exaratus, sed nihil tale in eo observamus, quamvis scripturam istam vetustam legere, intelligere, praeterea etiamnum hodie, scribere eadem possimus.« Georgii Csipkés Comarini, *Hungaria Illustrata. Ultrajecti* 1665. 12. r. 21. l.

²⁾ »Literae — ----- proprie hungarice scriptae sunt 32. Te enim aliter in medio, aliter in fine et principio scribitur; ut páterét in figuris literarum, quas libenter daremus, si ita typos ad exprimendum, ut pennam et digitos ad describendum habere possemus. Quia veró typis Scythicis destitvimur: Romanis describimus —.« Georgii Csipkés Comarini, *Hungaria Illustrata. Ultrajecti* 1655. 12. r. 24. l. — Csipkésnek ezen szintén már a ritkaságok közzé tartozó kis könyve megvan a többek közt a magy. tudományos Akadémia könyvtárában M. Nyelv. 0. 105. könyvtári jegy alatt.

³⁾ Jerney János, *Tudománytár*, 1840. évfolyam VIII. kötet és Szabó Károly a »régi hun-székely írásról« szóló értekezése szerént. *Budapesti Szemle*. Pest 1866. V. köt. 129. l. Szabó Károly azonban megjegyzi, hogy ő sem találta meg ott e könyvet a 60-as évek elején.

⁴⁾ *Tudománytár* 1840. évfolyam VIII. kötet.

⁵⁾ Néhány, s közöttük, fájdalom, hazai írónk is az ő mindent kiderítő nyelvűbúvárkodásukkal már igazán sokra vitték. Az egyik közülök, Hunfalvy Pál azt hirdeti, hogy a »kénese«, »kicsi«, »jász«, és »tolmács« szó a kunoknak, c tősgyökeres magyar népnak tatár eredetére vall (!). (*Die Ungern oder Magyarén*. Wien und Teschen 1881. 92—99 l.) Az eziránt való véleményemet kifejtettem »A hunok ős magyarok fekete illetve fehér elnevezésének megfajtása« című értekezésemben. *Budapest* 1888. 75. 76. l.

⁶⁾ Evanczium a mai Eibenschütz (Ivanczice) mezőváros Morvaország brünni járásában, Brünntől nyugotdélre mintegy két és fél mértföldnyi távolságra.

nek egy derék egyháza, melyben a kunok igen számos sírjai és saját betűikkel metszett sírkövei láthatók, mely kövekkel az egyház földje csaknem egészen borítva van, mint magam láttam.“¹⁾)

Nekem szándékom volt e köveket szemügyre venni s a föliratokat másolni, ha — még léteznek. Megkértem ennél fogva levélben az oslavani alesperest, Zazimal János urat, hogy tudassa velem, vajjon léteznek-e még maradványai vagy híre azon föliratos köveknek. Kérésemnek Zazimal megfelelt a legnagyobb készséggel s bejárta a vidék összes zárdáit és egyházait, különösen pedig szemügyre vette az oslavani egykori cziszterczita apácza-zárda templomát, de már nem talált semmit; bizonyosan azért nem, mert e zárda, több ízben kerülvén világi kezekbe, sok átalakításon ment keresztül.²⁾)

Nem nyughattam, hanem írtam ezenkívül Brünnebe az ottani két régiséggyűjtőnek, Dubik Sándor és Sommer Sebestyénnek, figyelmeztetvén őket Balbinus szavaira s kérdeztem, vajjon nem láttak-e még olyféle föliratos köveket? Tájékozásukra mellékeltem a csík-szent-miklósi templom föliratának másolatát, mely egyike a másolatban ránk maradt ilyféle emlékeknek.

Dubik azt felelte, hogy hasonló emlékek még nem fordultak meg nála.

Többet mondott Sommer, ki 1888. évi június 1 i-én kelt levelében ezt írta: „P. Wolny Gergely, a jeles és tudós benzés szerzetes, Morvaország egyházi topográfiájában az 1253-ban elesett kunoknak az oslavani cziszterczita apácza-zárda egyházában egykor, állítólag létezett sírköveiről mi említést sem tesz; Morvaország polgári topográfiája II. fejezetének 2. részében (a 262. lapon) ellenben azt írja, hogy Balbin állítására mit sem kell hajtani. Schwoy és Piláf — Wolny nyomán — ugyan-
ezt írták. A morva régészek tudta szerint Morvaországban a küldött mintának megfelelő betűjellemekekkel metszett kövek még nem találtattak.“³⁾)

Balbin szavaira tehát „mit sem kell hajtannunk.“ Különös, tág értelmű szavak ezek! Még azt sem tudjuk belőlök kisűtni, hogy vajjon, Balbin rosszul látott-e, tévedett, rosszul értesült vagy hazudott-e?

Feltétlen hitelt Balbinus szavainak mi sem adhatunk, mert nem nevezi meg a forrást, de még a hagyományt sem említi, mely szerén az általa látott sírköveket a IV. Béla királyljal ott járt kunoknak tulajdonítja. Jártak ott mongolok-is, akiktől ilyféle kövek származhattak. Hogy pedig Balbinus maga ismerte volna a kunok írását: alig tétélezhető föl. Más részről — csatlakozván Szabó Károly nézetéhez — nem vehetjük Balbinus említett, szavait alaptalan, üres beszédnek, annyival kevésbbé célzatos ámitásnak, mert erkölcsi képtelenségnek tartjuk föltételezni azt, hogy ezen cseh író és pap, Morvaország szoroson meghatározott pontján létező emlékekről, mint saját szemével látottakról, a tudományos világ előtt nyomtatásban közzétett munkájában, beszélhetett volna, ha tudósítását kézzel fogható emlékekkel igazolni képes nem lehetett. Ezen esetben számíthatott arra, hogy őt hazafiai közül, kik között hazája történelmét tárgyaló munkája bizonyosan leginkább volt elterjedve és olvasva, bárki rögtön megczáfolja és megszegényíti. De nem is képzelhetünk indokot, mely őt ez ámitásra bírhatta, és célta, melyet vele elérni akarhatott volna. Ezek szerint kellett még — Wolny állítása ellenében is — 1677. évben létezni az oslavani zárda közelében fekvő egyházban sajátos betűekkel metszett sírköveknek, melyeket Balbinus — helyesen-e vagy nem, azt most már senki sem képes meghatározni — Béla király kunjai saját betűikkel rótt sírköveinek hirdethetett.

¹⁾ Anno 1253 Béla Rex iterum cum suis Gumanis, Turcarum, qui nunc Ungariam obtinent, praeambulonibus Christianorum quietem solljcitavit, totamque Moraviam, non parcens aetati nec sexui, caesis omnibus, pervastavit — — Superest hodieque aliqua barbarorum memoria non procul Evanczicio et Oslavanensi Coenobio, insigne templum Christianorum, in quo plurima Cumanorum sepulchra et saxa literis illorum incisa spectantur, quibus saxis totum fere templi solum stratum est, ut ipse vidi.« Bohuslai Balbin i, Epitome Historica rerum Bohemicarum. Praegae, 1677. 2-r. 267. 1.

²⁾ »In Betreff der Grabaufschriften der Cumanen konnte ich weder in dem ehemaligen Nonnenkloster zu Oslawan (nun aufgehoben) noch in Eibenschitz oder in der Umgebung etwas auffinden. Es ist bei den Umwälzungen, da das Nonnenkloster vielmals in weltliche Hände übergegangen ist, Alles entfernt worden.* Oslawan, am 28. Juni 1885. Joh. Zazimal, Dechant.

³⁾ »In Beantwortung Ihres w. Briefes vom 8. Juni 1888 bringe ich zur g. Kenntniss, dass von einst in der Klosterkirche der Cistercienser-Nonnen zu Oslawan gewesen sein sollenden Grabsteinen gefallener Kumanier vom J. 1253 in der kirchlichen Topographie Mährens von unserem ausgezeichneten, gelehrten Benedictiner P. Gregor Wolny keine Sylbe enthalten ist, dagegen spricht er in seiner weltlichen Topographie Mährens II. C. 2. Abth. S. 262, dass von der Angabe Balbins, die Schwoy und Piláf nachgeschrieben, nichts zu halten sei. Bis jetzt sind in Mähren, so weit Archaeologen bekannt, keine Grab- oder Denksteine mit den von Ihnen mir zugeschicktem Muster ähnlichen Typen und Characteren gefunden worden.« Brünne am 11. Juni 1888. Sebastian Sommer.

Sepsiszéki liszniai születésű Liszniai K. (Kovács) Pál, debreczeni tanár, Debreczenben 1692-ben kiadott magyar krónikájában ezt írja; „Ezek a Magyarok (székelyek) telepedtek vala meg Székelyföldében An. Chr. 447.“ — „Ezeknek a Székelyeknek (a mint az Atyllának és még az előtt való magyaroknak is) tulajdon magános magyar b ö t u í é s í r á s í voltának, és valamint ma írnak a Sidók és a napkeleti népek, az ő Írásokban jobb kéz felől bal kéz felé mentenek, mely magyar betűket és Írásokat, hazámban lakván, én magam is láttam, sőt Erdélyben és székely földén olyan Praedikátorokat is, kik magyar betűkkel egymásnak irtanak, láttam s ismertem; ilyen vala Tsulai¹⁾ nevű Erdélyi püspök is.“²⁾

E szavaival Liszniai Kovács Pál világosan bizonyítja, hogy az ő korában mennyire volt még elterjedve Erdélyben, tanult emberek közt is, a régi írás ismerete és gyakorlata.

Gömörmezei születésű Otrókocsi Fóris Ferencz 1693-ban megjelent munkájában azt írja, hogy kezénél vannak némi betűk, melyeket egykor Velenczében kapott egy barátjától, ki az ő (Fóris) vélekedése szerint ezen alphabetet Magyarország nyugoti részéből kapta volt. „Mínthogy azonban, így folytatja előadását, ezek a betűk magam előtt is még gyanúsak különösen azért, hogy a magánhangzók (melyek száma nyelvünkben hét) a mássalhangzókkal vegyesen vannak az európaiak módjára elősorolva, azért azok közvétételét vagy rólok való bizonyosabb ítéletemet addig elhalasztom, míg, ha Isten megsegít, rólok másunnan jobban értesülendek. Mert az az ember vagyok, aki nem szeretek semmit homokra építeni.“ Mind e mellett is mások tanulságára, összehasonlítás véget közli az alphabet hat első betűjét, s megjegyzi, hogy a hun betűk száma 34.³⁾

Az Otrókocsi Fóris által bemutatott hat betűből látjuk, hogy kezében valósággal, nem a Telegdi-féle, hanem a később, Bél Mátyás által kiadott Kaposi-féle alphabettel egyező régi magyar betűk voltak, s ez oknál fogva fel is vettük“ a biznyságok sorába. Azon véleménye, hogy ő a kezében volt alphabetet azért tartotta különösen gyanúsának, mert abban az önhangzók a mássalhangzókkal vegyesen vannak elősorolva, éppen nem nyomatékos,, inert a betűk ősi, eredeti sorrendjét nem ismerhetjük, s hogy Telegdinek, Kaposinak s a többieknek a latin alphabet sorrendjét, Harsányinak ismét más sorrendet tetszett követni: az ősmagyar betűket magukat e réven gyanúsoknak tartani semmi okunk nem lehet.

Otrókocsi Fóris különben maga is bevallotta, hogy a régi írás történetére vonatkozó adatokat nem ismeri, miért is jónak látta Ítéletét az alphabet betűi felül addig halasztani, míg rólok jobban értesülend.

XVIII-dik SZÁZAD.

Lakatos István, csík-kozmási római kath. lelkész, 1702-ben irt „Siculia“ czimű történettudományi kézirata elején, a székelyeknél divatozó sajtáságos Írásmódról röviden értekezik, s annak alphabetjét is leírja e czím alatt: „Alphabetum Siculorum seu veterum Hunnorum, qui a dextra ad sinistram scribebant. Litera autem eorum sünt 34.“

¹⁾ Csulai György, Geleji Katona István utódja, 1650—1660-ig volt az erdélyi reformált egyházak püspöke. Szabó Károly. Aréghun-székely Írásról. Budapesti Szemle. Pest 1866. V. köt. 130. l.

²⁾ Liszniai K. Pál, Magyarok Krónikája. Debreczen. 1692. 12-r. 172. 173. 1. E kis műve megvan a magy. tud. Akadémia könyvtárában M. tört. 0544 könyvtári jegy alatt.

³⁾ »Habeo apud me characteres quosdam, a dextra ad sinistram procedentes, cum titulo: Alphabetum antiquorum Hunnorum; quos aliquando Venetiis acceperam et descriperam, ab amico quodam, qui etiam ut reor, ex occidentali parte Hungariáé eos acceperat. Verum cum mihi ipsi etiam üli characteres valde adhuc suspecti sint; praesertim ex eo, quod vocales (quas septem habemus,) mixtim ibi inter consonantes recenseantur, ad instar Europaeorum; idcirco eorum publicationem, aut certius de his iudicium, eo usque differo, donec Deo dante, melius de iisdem aliunde edoctus fuero. Sum enim homo, qui super aréna, (quantum perspicere rem possum,) nihil fundare volo. Iniales eorum aliquot hic apponam, ut vei ex iis, qui forte similes aliquando viderint, iudicent, an hi sint iidem.« Következik az *a, b, ez, cs, d, e* betű) »Sunt in universum 34« Francisci Fóris Otrókocsi. Origines Hungaricae. Francquerae 1693. 8-r. 320. 321. l.

E kéziratot legelsőben Jerney János ¹⁾ azután Szabó Károly ²⁾ ismerteré meg. Szabó Károly szerint ezen kézirat megvan a magy. tud. Akadémia Teleki osztályában, a nagy-szebeni Bruckenthal-könyvtárban, az Aranka-féle gyűjteményben, mely most gr. Mikóék birtokában van, sőt magánosok gyűjteményeiben is.

Nemsokára ezután, 1703—1705-ben megjelent Oxfordban egy nord-nyelvészeti, nagyszerű s jeles munka, gyönyörű rézmetszetekkel: „Georgii Hickesii Antiquae Literaturae Septentrionalis Libri Duo,“ két vastag kötetben, mely Dánia örökös hercegének, Györgynek volt ajánlva.³⁾

Hickesiusnak nagyszabású munkája a nord nyelvek s alphabetekkel foglalkozik; az egész, a régi magyar alfabetre vonatkozó, s így bennünket érdeklő rész az élőbeszédben foglaltatik, melyet Hickesius Ottley Adámhoz intézett, ki maga is a nord nyelvek körül vizsgálódott.

Hickesius az előbeszéd XVII. lapján ezt írja: „Grammatikáimban különféle alphabetekben lerajzoltam a góth betűket vagyis a régi rúnákat, melyeket a régi Sejmo-Góthok használtak. Néhány tudós megkért, hogy csatolnám ide a régi hunok 34 ősi betűjellegét is, melyeket az írásnál a keletiek szokása szerint balra írtak. Megfelelve a kérelmezők kívánásának, elkészíttettem e betűket a magyar Harsányt János által 25 év előtt (tehát 1678—1680-ban) készített vázlat szerént. Ha e rajz neked, Ottley, örömdre vagy segítségére válhatik, akkor e szívességért ne nekem mondj hálát, hanem művem kiváló pártfogójának, Mill Jánosnak, kinek ez alphabet elnyerését köszönhetem.“⁴⁾

Az előbeszéd VIII. lapja melletti táblán VII. sz. alatt van a réznyomatú régi alphabet, „Antiqua Hunnorum Elementa“ című fölirattal. Különös sorrendje végett itt is közlöm ez alphabetet, úgy mint azt, átlátszó másoló papír segítségével Bécsben, én magam lerajzoltam.⁵⁾

Ez alphabet betűjegyeinek itt kitett értékére nézve lesz egy kis megjegyzés alább, az alphabeteknél.

Hickesius, műve harmadik részének 4. lapja melletti réznyomaton (I. tábla) bemutat továbbá — minden más megjegyzés nélkül — négy góth alphabetet e cím alatt: „Alphabeta 4 ex Joanne Hepburno, scil. 1. Gothicum, 2. Geticum, 3. Scythicum, 4. Massageticum.“ Nem tudjuk, mi alapon nevezte el Hepburnus az utolsó két alphabetet scytha és massaget alphabeteknek, melyeknek a hun-magyar írással semmi közük sincs, minthogy a scythák legnagyobb része, a massagéták népe pedig kivétel nélkül a hun-magyar népfajhoz tartozott, mint ezt a byzanci írók kétségen kívül helyezték. Mindemellett be fogjuk mutatni, illető helyen, ez alphabetekeket is.

Hickesius művéből azt tanuljuk, hogy Angolországban már az ő korában érdeklődtek elődejeink kultúrája iránt s egyenesen nekik köszönhetjük, hogy ezen, Telegdiétől némileg, de nem lényegében eltérő s így kétségtelenül más, amazétól különböző forrásból eredő alphabet részünkre fentartott.

f e e d cs cz b a

⊙ 2 S + W ↑ X 4

l ly k fin. h gy gh

⊙ ⊙ N X f ^

R p o o ny n m t k j

⊙ f S S ⊙ ⊙ A J ⊙ \

sz i czs z v ü u s

7 + ⊙ W M S X ^

ts t

X }

¹⁾ Tudománytár 1840. évfolyam VIII. köt.

²⁾ A régi hun-székely írásról szóló értekezésében, Budapesti Szemle 1866. V. köt. 131. l.

³⁾ Tartalma a következő teljes címéből látható: Antiquae literaturae septentrionalis libri duo, quorum primus Georgii Hickesii, S. T. P. lingvarum vett. septentrionalium thesaurum grammatico-criticum et archaeologicum, eiusdem de antiquae literaturae septentrionalis utilitate dissertationem epistolarem, et Andreáé Fountaine equitis aurati numismata saxonica et danosaxonica complectitur. Alter continet Humphredi Wanleii librorum vett. septentrionalium, quibus Angliáé biblioth. extant, catalogum historico-criticum; necnon multorum vett. codd. septentrionalium alibi extantium notitiam, cum totius operis sex indicibus. Oxoniae. E theatro Sheldoniano, An. Dom. 1703—1706. 2-r. Két kötet.

⁴⁾ »In Gramm, nostris literas Gothicas, sive veteres Runas, quibus utebantur antiqui Scano-Gothi, in diversis alphabetis descriptas exhibuimus. His ut adiicerem antiqua phscorum Hunnorum 34 elementa, quibus ad

Harsányi ez alphabetjének az eddig követett latin alphabet sorrendjétől teljesen eltérő betűrendjére nézve mit sem mondhatunk, minthogy Hickesius művében erre nézve semmiféle felvilágosítást nem találunk. *)

Tsétsi János, 1708-ban elhalt sáros-pataki tanár azt írja ugyan, hogy „a magyarok már sok század óta, mellőzve saját betűiket, melyek keletben Scythiában, honnan hajdan kijöttek, éltek vala, azok helyett latin betűket használnak.“²⁾ Ezen helyhez tett jegyzetében azonban ily módon nyilatkozik: „Nem bizonytalan az a hagyomány, hogy a magyarok Scythiában tulajdon betűikkel éltek, írás közben jobbrólbalra menve, a zsidók és más keleti népek módjára. Hogy ezen betűknek némi nyomai, mint némelyek állítják, az erdélyi székelyeknél máig is fönvannak, kétségen kívül van, jóllehet azokat használni keveseknek adatott.“³⁾

Bél Mátyás „De vetera literatura Hunno-Scythica exercitatio“ című alatti Lipcsében 1718-ban megjelent munkája az első bö és tudományos értekezés a régi írásról. Bél két réznyomatú táblán közzé teszi az általa úgynevezett hun-scytha alphabetet, mely a Telegdi- s Harsányi-félétől csak lényegtelen eltéréseket mutat. Bél se Telegdi, se Hickesius munkáját nem ismerte, s így azon hiszemben volt, hogy ő mutatja be legelsőben a tudományos világnak ez alphabetet, melyet — mint maga mondja, — az 1713-ban elhalt Kaposi Sámueltól, az egykori gyulafehérvári ref. collegium tudós tanárától kapott volt.⁴⁾

Bél ezen alphabet rajzát ismételve kiadta Meliboeus álnév alatt⁵⁾ Pozsonyban 1728-ban, mely azután még több kiadást ért.

Ámbár Telegdi János volt az első, ki a hun-magyar írást a tudományos világ előtt megismerte: mégis az arról keletkezett irodalom megállapítójának a derék Bél Mátyást kell tartanunk, ki a régi hun-magyar irodalomról tíz ívre terjedő önálló értekezéssel lépett a tudományos világ elé.

Bél könyvének dicséretére álljanak itt Szabó Károly szavai, melyeknél helyesebbeket és igazabbakat senki sem mondhatna.

„— — — tekintetbe kell vennünk, hogy a székely írásra vonatkozó adatok egy része Bél idejében még kiadatlan, más része előtte ismeretlen volt, hogy akkor még ezen írásnak egyetlen egy emléke sem volt ismerve, s így Bélnek csak az alphabet vizsgálatára kellett szorítkozni. De figyelembe veendő a tudományok, különösen a nyelvészet, valamint a régiségtan akkori fejletlen állása, mely-mellett, miután a tudósok minden nyelvek ősanjájának a hébert ismerték, nem csodálhatjuk, ha Bél nyelvünket az orientális, azaz szémi nyelvek közül valónak, s a hun-székely alphabetet a héberből alakultnak vitatta és hirdette. Hogy ő ily körülmények közt s ily tájékozatlanság mellett a kitűzött kérdést kielégítőleg meg nem fejthette, hogy némely nyomos érvei mellett munkájában gyenge okoskodásokra, képzelt erősségekre, s elég adatok hiánya miatt a dolog érdemére nem tartozó hosszas kitér-

sinistram in scribendo more orientalium utebantur, docti nonnulli me rogarunt. Illa igitur ante XXV annos Joh. Harsányi, Hungari, manu delineata sub tab. nota num. (VII.) exhibenda rogantibus morém gerentes curavimus. Quod si, Ottelye, scalpta ea Tibi quoquo modo delectationi, seu etiam adiumento esse poterint, de beneficio illó non mihi, sed operis nostri fautori singulari, Joh. Millió, Aulae Edmundi apud Oxonienses Principali, literarum divinarum humanarumque scientia praeclaro, cui ea accepta gratus refero, a Te agenda gratiae sunt.« Hickesius idézett munkája előbeszédének XVII. lapján.

⁵⁾ Ezen, valamint az összes e könyvben találtató rajzokat ifj. Lovich Antal fényképezte, horganylemezekre átvitte és maratta. Fényképészeti műterme: Budapest. VII. Erzsébetváros, Akáczfautca 47. sz.

¹⁾ Meg kell itt említenem, hogy Hickesius művét, Cornides óta, több tudósunk kereste, de hiába; mert e mű már a külföldön is a ritkaságok közé tartozik, nálunk pedig épen nem található. Az általam használt példányt Bécsben ókutattam fel az ottani cs. k. egyetemi könyvtárban, hol e mű Linggerm. fil. III. 2. könyvtári jellel bír. Én 1888. június 12-án utaztam Bécsbe, hogy a minket érdeklő részt sajátkezűleg másoljam.

²⁾ »Hungari posthabitis suis iam a multis saeculis, quibus in Scythia, unde olim egressi sunt, utebantur literis, loco earum utuntur latinis.« Johannis Tssetsii Observationes orthographicae grammaticae I. I. Pápai Páriz Ferencz Dictionáriumához függesztve Leutschoviae 1708.

³⁾ »Traditio non incerta est, Hungaros in Scythia propolis literis fuisse usos, progrediendo inter scribendum a dextra versus sinistram, more Hebraeorum et aliorum orientalium. Harum literarum vestigia etiamnum, ut aliqui perhibent apud Szekelios Transylvanienses superesse extra dubium est, licet iis uti paucis datum sit.« Ugyanő az idézett helyen

⁴⁾ Matthiae Belii, De Vetera Literatura Hunno-Scythica Exercitatio. Lipsiae, 1718. 4-r. 25. l.

⁵⁾ Meliboeus, Ugarischer Sprach-Maister, Pressburg, 1728. 8-r.

sekre találunk, nem csudálhatjuk, s igen természetesnek tarthatjuk, ha az ellen véleményűek és kételkedők az ügy diadalát Bél által kivívottnak s magokat legyőzötteknek nem tekinthették. Ezt úgy látzik Bél maga is érezte s munkája gyenge oldalait maga is ismerte; mit világosan bizonyítanak értekezése befejező következő szavai: „Kinek kinek szabad másként vélekedni, csak nekem legyen szabad értelmemet ócsároltatás nélkül előadni. Én itt nem valami mértani megmutatás világosságával, hanem nyelvészeti sikamlós s legnagyobb részben hozzávetőleges tanulmánynyal foglalkoztam, hol a tévedést nem kell az embernek könnyedén szemére hányni, bár minden esetre ki lehet s ki kell mutatni. E téren előttem senki sem járt; bocsánatot érdelek tehát, ha talán tévedtem, annyival inkább, minél] könnyebb kalauz nélkül eltévedni; mit ha a tudományos férfiak megadandnak (mert a tudákosak megrovására ki hajtana?) ösztönöztetve érzem magamat, hogy az elembe tűzött munka többi részeit, Isten segítségével, serényen végrehajtsam.“

„Béltől, ha a nehéz kérdést tisztába hoznia nem sikerült s a rendelkezésére álló eszközökkel nem sikerülhetett is, azt az érdemet elvitatni nem lehet, hogy valóban buzgósággal s nemzeti méltóságunk ügye iránti nemes lelkesedéssel fogott a fárasztó munkához, mely által a bent és külföldön csekély figyelemre méltott kérdést a tudományos világ ítélő széke elébe terjesztette.“¹⁾

Ez írók sorából ki nem hagy hatónak véljük Strahlenberg Fülöp Jánost sem, ki mint svéd tiszt orosz hadi fogságba kerülve, az orosz kormány engedelmével Szibéria déli részeiben tudományos czélból utazásokat tett, és szabadulása után, 1730-ban, Stockholmban egy igen érdekes művet adott ki,²⁾ melyben a déli Szibéria némely vidékein sziklákba bevéselt föliratok egyikét hozza, melynek betűjegyei, legnagyobb részt, az alfabetek betűivel meglepően egyeznek. Ő határozottan kijelöli a helyeket, hol e föliratok nagy mennyiségben találhatók. Az általa közöltet alább adandjuk.

Kunics Ferencz jezsuita s kolozsvári tanár volt az első, ki, Kolozsvárt 1731-ben kiadott munkájában egy írott emlékről, a csík-szent-mihályi templom föliratáról tett említést. Ő ugyanis Csík-szék nevezetesebb helységei közé sorolván Szent-Mihályt „rég i e g y h á z á v a l é s f ö l i r a t a i v a l , m e l y e k n e k j e g y e i t (m i n t h o g y a g ö r ö g , t ö r ö k é s m á s b e t ű k t ö l n a g y o n k ű l ű n b ö z n e k) , a r é g i s c y t h á k r a v i s z i k v i s s z a . M i n d e n i p a r k o d á s o m e l l e n é r e a z o n b a n — ú g y m o n d — e z e n f ö l i r a t o k m á s o l a t á t n e m k a p h a t t a m m e g .“³⁾

Schwarz Godofréd szepesi hazánkfia, 1740-ben kiadott munkájában a székelyek írásának valódiságán nem kételkedik ugyan, de azt állítja, hogy a Thuróczi, Bonfini és Oláh által emlegetett írás nem volt egyéb szláv betűknél, melyek ismét csak a görög betűkből eredtek.⁴⁾

„Dieso wichtig als nützliche Buchdruckerkunst und Schriefftgiesserei“ czimű mű I. kötetének 6. lapján Bélehez hasonló betűket tartalmaz s ugyancsak Bél közleményei nyomán jelent meg.⁵⁾

„Henselius Godofréd Nürnbergben 1741 ben megjelent „Synopsis universae Philologiae“ czimű művében bizoiyosnak tartja, hogy a hunok, ez igen régi scythia nép, melynek első lakhelyeit — nagyon helyesen — a Moeotis (azovi) tenger körül valóknak mondja, saját írás nélkül nem voltak.⁶⁾ Közli egyszersmind az I. réznyomatú táblán, több más alfabet mellett a Hickesiustól vett, szerénte is hun betűket, melyeknek egyikét-másikat azonban már nem egészen híven adja s az *e-t* is, tévedésből, *he-nek* mondja.

¹⁾ Szabó Károly, »A régi hunszékely írásról« szóló értekezésében. Budapesti Szemle, 1866. VI. kötet. 238. 239. l.

²⁾ Philipp Johann von Strahlenberg, Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia. Stockholm 1730. 4-r.

³⁾ »Szent Mihály, i. e. Sancti Michaelis cum templo vetusto, et inscriptionibus, quarum notae ad antiquos Scythas (multum enim a graeco, turcico, aliisque characteribus absunt) reiciuntur. Delineationem harum inscriptionum, quantumque adhuc dederim operam, nancisci non potui.« Kunics, Dacica Siculi a. Claudiopoli 1731. 12-r. 55. l.

*) Initiareligionis Christianae inter Hungaros ecclesiae orientali adserta. Auctore Gábrielé de Juxta Honrad Hung. (Godofr. Schwarz) Francofurti et Lipsiae. 1740. 4-r. 76—78. l.

⁵⁾ Die so wichtig als nützliche Buchdruckerkunst und Schriefftgiesserei. Leipzig 1740. 8-r.

⁶⁾ »Hunni, Scythica natio antiquissima et per orbem terramm celebratissima, (ex primis suis incunabulis circa Paludem Moeotidem in Thraciam progressa, per Pannoniam sive Hungáriam penetrans, tandem sub Attila, Germaniam,

Oertelius János Godofréd, soproni evang. lelkész, műveben a hun-magyar írás kérdésére nézve teljesen Bél Mátyás nyomdokain járt, de munkájában a magyar nyelvet az általa ismert nyugoti és keleti indogermán és szémi nyelvekkel a nyelvészeti tudomány fejletlen állásához képest gyarlóságokkal teljes erőltetések és szójátékok segítségével hasonlítja és egyezteti.¹⁾

Az általa közölt régi magyar alphabet a Telegdié és Bélétől némi eltéréseket mutat, melyek azonban emlékeink által igazoltatnak, s így alább közölni fogjuk azt is. Honnan kapta ő e becses betűket, nem mondja.

Ez alphabeten kívül hozza, Müller után, az „Attila-félet“ is. Honnan ered azon föltevés, hogy Attilának külön betűi voltak, nem tudjuk. Mi nem hihetvén, hogy Attilának magánhasználatra tulajdon betűi voltak volna: ez alphabetet azok rovatába soroztuk, melyek a hun-magyar Írassal, kapcsolatba nem hozhatók.

Az *Orientalisch- und Occidentalischer Sprachmaister*, Bél közleménye nyomán, hozza ennek alphabetjét.²⁾

A hun-magyar írás valódisága mellett harezol Dezsericzky József Incze, nyitrai kegyesrendi szerzetes is és közli a Bél által kiadott alphabetet és — a mi főérdeme — hű hasonmásban a egyik-szent-miklósi templom faláról 1749-ben lemásolt föliratot.³⁾ Hogy e fölirat a betűk legkisebb részleteiben is híven közöltetett általa, arról tanúságot tesz a föliratnak egy másik, nem régen fölfeledezett, 1751. május 26-án vett másolata, mely a már több ízben említett maros-vásárhelyi kéziratban látható.

Dezsericzky e fölirat némely jegyeinek a Bél-féle betűktől való különbözése s az összerótt jegyek miatt maga nem mert annak megfejtésébe bocsátkozni; érdeme e szerént csak annak közlésére szorítkozik, mi által valóban a leghasznosabb szolgálatot tette azon utódainak, kik ezen írás tudományos megvitásával foglalkoztak.

Dezsericzky egy igen érdekes adatot beszél el a régi magyar Írásnak a székelységnél volt divatoztáról. Beszélte nekem — írja — kegyesrendi szerzetünk Benedek nevű s erdélyi, székelyszármazású tagja, miszerént gyermekkorában már ősz öreg nagyatyjától hallotta, hogy őt gyermekkorában kortársaival együtt az iskolamester azzidó betűkhöz hasonló hun-scytha betűk írására tanította volt.⁴⁾

Dezsericzky ezen érdekes tudósításából joggal azon következtetést vonhatjuk, hogy a XVII. század végén a székelyszármazású földön, meglehet, hogy talán csak elvétve itt-ott, az iskolákban még tanították a régi írást.

Ide sorozzuk a maros-vásárhelyi Teleki-féle könyvtár azon 1503 B. könyvtári számmal jegyzett kis, címlap nélküli kéziratát is, melynek tartalmát, Telegdiről szólván, egész terjedelmében már megismertettük. Az e könyvben előforduló évszámok közül a legujabbkori az első lapon levő 1753.

Bod Péter a „Magyar Athenas“⁶⁾ előbeszédében tüzetesebben foglalkozott a hun-magyar írás tanulmányozásával, s tanulmányai eredményét külön könyvbeu Ígérkezett kezzé tenni, mel.v ígérését azonban nem váltotta be, legalább eddig ismert kézíratai közt ily munka nem található.

Erdeme a csík-szent-miklósi fölirat megfejtésében áll, mit az e végett hozzá fordult Cornides kérésére 1768-ban teljesített.

Cornides Dániel, fáradhatatlan szorgalmú s éles elméjű történetbúvárunk éveken át foglalkozott a hun-magyar írás kérdésével, s, mint Jerney János, a hun-seytha írásról szóló munkákat

Galliam et Italiam devastavit) literis non caruere. Vide istas in Mappa nostra Europaea, sicuti a G. Hiccesio, in Praef. ad Thes. LL. Sept. p. 8. exhibentur.« Godofredi Henselii Synopsis universae Philologiae. Norinbergae, 1741. 8-r. E szintén ritkává vált mű megvan saját gyűjteményemben.

¹⁾ Joann Godofr. Oertelii, *Harmónia lingua rum Orientis et Occidentis, speciatim-que Hungaricae cum Hebraea*. Vittenberg 1746. 8-r.

²⁾ *Orientalisch- und Occidentalischer Sprachmaister*. Leipzig 1748. 8-r.

³⁾ Jos. Innocentii Desericii, *De initiis ac maioribus Hungarorum*. Budae 1753. 2-r. II. köt. 144—156. 1.

⁴⁾ »Retulit nobis Vir religiosus Benedictus nomine, institutum nostrum S. P. professus olim ab avo suo iam capulari sene, illum adhuc adolescentulum ab ludi rectore cum coequalibus doctum fuisse formare characteres hunno-seythicos hebraicis congruentes.« Josephi Innocentii Deserecii, *De initiis ac maioribus Hungarorum*. Budae 1753. 2-r. III. könyv, II. köt. 154.155. 1.

⁶⁾ *Magyar Athenas*. Szeben(?) 1766. 8-r.

elősorolva, megjegyzi; hagyott is hátra „De literatura hunno-scythica lucubratio“ cím alatt egy értekezést, melyet ugyanezen cím alatt hátrahagyott könyvtára jegyzékében¹⁾ említve találunk. Horvát István szerint ²⁾ ezen kézirat *Oo* betűkkel jegyzett 4-r. kötetének legelején áll s megvan a magy. tud. Akadémia kéziratárában, hol azt Szabó Károly 1866-ban, én pedig 1888. évi május havában hiába kerestük.³⁾

Hájos István Gáspár kegyesrendi szerzetes is foglalkozott, Cornidessel egy időben, e kérdéssel.

Kéziratai közül felemlíti Szabó Károly az 1781-ben szerkesztett „Literaturae Scythico-Magariae Monumentum“ című s mintegy hat ívre terjedő művét, melyben először a gellei imakönyvet, azután a régi magyar alphabetet ismerteti s a régi Írásra vonatkozó adatokat közli, melyekhez ő másokkal folytatott levelezése által jutott. Könyve e szerint csak kevés eredetiséget bir fölmutatni.

Megvan e mű a magy. tudományos Akadémia kéziratárában s az erdélyi Múzeumban. ⁴⁾

Én e kéziratot fájdalom nem tekinthetem meg.

Wallaszky Pál, jolsvai ev. lelkész, a magyar történeti irodalom egyik jeles úttörője, 1785-ben megjelent és 1808-ban új kiadást ért magyar irodalomtörténetében ⁵⁾ a keresztyénség előtti magyar irodalomról s a hun-írásról bőven értekezik, a nélkül azonban, hogy az ügyet elődeinél csak egy lépéssel is elébb vitte volna.

Gyarmathi Sámuel 1794-ben közölvén Bél Mátyás alphabetjét, melyet „rég magyar betűk“-nek nevez, újra kiadta „azt a valóságos régi magyar írást,“ t. i. a csík-szent-miklósi föliratot, melynek megfejtésére is vállalkozott. De megfejtése sokkal gyengébb, mint a Bod Péteré. ⁶⁾

Simonchicz Incze kegyesrendi tanár is emlékezik magyar éremtani művében a hunmagyar Írásról, melynek két, a Kájoni hagyatékából származott alphabetjét (a harmadikat nem sorozhatván ide) Révai Miklóssal közölte, ki azokat közzé tette. ⁷⁾ E tárgyról bővebben emlékeztünk meg fönnebb Kájoninál.

XIX-dik SZÁZAD.

Révai János Miklós, előbb kegyesrendi szerzetes, azután a pesti egyetem tanára, a magyar nyelv tudomány terén halhatatlan érdemeket szerzett; de okoskodása az ősi írás ügyében gyarló és el nem fogadható. Ő 1803-ban kiadott s több kiadást ért művében⁸⁾ igaztalan vádnak tartja, hogy régi őseink teljesen bárdolatlanok voltak s a hunokra nézve, már mások által is felhozott érvekkel bizonyítgatja, hogy a betűk használatát gyakorolták; de hogy e betűk milyenek voltak, szerénte nem lehet meghatározni, minthogy emlékeik nem szállottak reánk.

Nem is ezért soroztuk ide a bizonyságok közzé, hanem azért, mivel megörökítette utódai számára a Kájoni-féle kézirati hagyatékban talált és Simonchicz által vele közölt alphabeteket, melyek a Telegdi-, Harsányi- s Kaposi-félével, némely betűknél található lényegtelen eltérésekkel egyeznek.

¹⁾ Danielis Cornides Bibliotheca Hungarica, Pestini 1791. 267. l.

²⁾ Tudományos gyűjtemény 1819. évfolyam X. köt. 81. l.

³⁾ Meglehet, hogy ez alkalommal több érdekes tárgy fordult meg kezemen, de én a bevezetésben mondott oknál fogva nagyon kelleltenül lapozgattam ez iratokban, s így könnyen meglehet, hogy figyelmemet kikerülte ez is.

⁴⁾ Szabó Károly »a régi hun-székely írásról.« Budapesti Szemle. Pest, 1866. VI. köt. 246. l.

⁵⁾ Wallaszky Pauli Conspectus reipublicae literariae in Hungaria. Posonii et Lipsiae 1785. 8-r. 35—52 l. és a második kiadás, Budae 1808. 8-r. 43—64 l.

⁶⁾ Gyarmathi Sámuel, Okoskodva tanító Magyar nyelvmester. Kolozsvár. 1794 8-r. I. kötet. 2-7. l.

⁷⁾ Innocentii Simonchicz, Dissertatio de numismatica Hungariáé. Vindobonae 1794 8-r. 112—115. l.

⁸⁾ Joannis Nicolai Révai, Elaboratio Grammatica Hungarica. Pesti ni. 1803, 1806 és 1808. h-r. 126-128 l. (ez utóbbinál.)

Jankovich Miklós „Magyar szó nemzés“ című munkájában kiereszkedik a régi, a székelyek által gyakorolt írás hitelességének megvitatására is, melyet némely, általunk már ismert történelmi tanúbizonyságok idézésével támogat. ¹⁾

Horváth István, Schwartner „Introduction in artem diplomaticam“ című művének bírálatában a régi magyarok Írástudását tagadja, míg ellenben a szerénte szintén a hunoktól származott székelyek Írására nézve akként nyilatkozik, hogy „míg a történetben hitelt fog érdemelni s hitelre méltó bizonyágtétel, addig okosan tagadni nem lehet, hogy a székelyek Erdélyben századokig különös és nem deák betűkkel éltek.“ Idézvén ezután a székely Írásról szóló adatokat Kézaitól kezdve Geleji Katonáig, így szól: „Ha ennyi és ilyen bizonyágnak a tudósok hitelt nem adnak: nem tudom, mi légyen hihető a történetben.“ ²⁾

A mily határozottan tagadta Horváth 1819-ben a magyarok Írástudását a keresztyénség felvétele előtti időben, oly tökéletesen hiszi azt 1825-ben kiadott művében, mikor már magyar szittyákkal a félvilágot az őskorban benépesítve látja. ³⁾

Hasonló ingatag alapon, mint Horváth István, járt Nagy-Bányai Perger János is, ki, a mint 1821-ben, Schwartner után szerkesztett munkájában⁴⁾ a régi magyarok Írástudását eldönthetetlen kérdésnek tartotta: ép oly bátran kimondta 1831-ben írt művében, ⁵⁾ most már Horváth István újabb véleménye után indulva, hogy a világ művelődésének kezdetét valamint az írást is egyenesen a szittyafelekezeti népeknek köszönheti.

Perger ez utóbbi művében közli a régi magyar alphabetet s a Dezsericzky által hozott csík-szent-miklósi fölírat kisebb alakra vett, de teljesen hű, pontosan készült másolatát.

Kállay Ferencz 1829-ben megjelent művében a székelyek hun eredetét, valamint ezek írásának ősi eredetiségét is igaznak tartja és vitatja; de éppen ennél fogva megbocsáthatlan hibát követ el, midőn Szamosi hitelét a firenzei könyv dolgában hosszasan védi. ⁶⁾

Besse János Károly érdekes művében, melyet keleten tett utazása után írt, a régi alphabetet is adja, ⁷⁾

Kis Bálint, ref. prédikátor, esperes és táblabíró Szentesen, ki a régi hun-magyar (szerénte „honos-magyar“) betűket a phoenicziai, zsidó, szír, arab és görög betűkkel törekszik egyeztetni, egy munkájához mellékelte táblán, „ázsiai és azokból származott európai régi betűk formái“ cím alatt, alphabetünket eredeti alakjából annyira kivetkőztette, hogy alig ismerünk rá; tette ezt csupán azért, hogy annak betűit a zsidó és arab betűkhöz hasonlóbbakká tegye, hogy így eredetiségüket annál hitelesebben bebizonyítsa. Pedig ez a tábla fönnen hirdeti éppen ellenkezőjét annak, mit bebizonyítani akart: azt, hogy a mi betűinknek a szémi betűkkel semmi közük sincs. Ami betűinknek a szémi betűkkel való hasonlatossága s a korábbi írók általa követelt sorrendre nézve a következőket mondja: „mert figurájuk sok tekintetben egyez a napkeleti betűkkel; a betűk új rendje csak azt mutatja, hogy a kik ezeket nekünk a hunus írásokból kiszedve átadták, azoknak jelentősökre és formájokra figyelmezttek, nem vizsgálván azt, hogy régen milyen lehetett az ő rendjük Ázsiában.“ ⁸⁾

¹⁾ Jankovich Miklós, Magyar szó nemzés ötven példákban. Pest 1812. 8-r. 45—48 l.

²⁾ Tudományos Gyűjtemény, 1819. évfolyam X. kötet 75-83. l.

³⁾ Horváth István, Rajzolatok a magyar nemzet leg régibb történeteiből. Pest 1825. 8-r. 22. 23. l.

⁴⁾ Perger János, Bevezetés a diplomatikába. Pest. 1821. 8-r. I. rész, 74. 75. l.

⁵⁾ Perger János, A magyar éshazáj arégenten. Pest 1831. 8-r. 25—29. l.

⁶⁾ Kállay Ferencz, Históriai értekezés a nemes székely nemzetről. Nagybányán 1829. 8-r. 18—37. l.

⁷⁾ Besse Jean-Gharles, Voyage en Crimée, en Caucase, en Géorgie, en Arménie, en Asie-Mineure et a Constantinople en 1829 et 1830. Paris. 1838. 139. l.

⁸⁾ Kis Bálint, Magyar régiségek. Pest 1839. 8-r. 75—89. l.

Jerney János a „Közlemények a hun-scytha betűkkel írott Turócz vármegei régiségről“ — az úgynevezett thuróczi fakönyvről — közzétett bírálatában valamint maga ez íromány, úgy a hun-magyar írás emlékei valódisága kérdésében határozott ítéletet mondani ugyan őrizkedik: hogy azonban magának a hun-magyar írás eredeti, hiteles voltáról megvan győződve, kitetszik e szavaiból: „A hun-scytha literaturának valódisága történelmi hiteles adatokon alapul; elfogultság volna tehát minden ily jellemű emléket költeménynek s ábránd és szüleményének kiáltani.“¹⁾

Hasonló értelemben nyilatkozik keleti utazásáról írott művében is.²⁾

Jerney a régi magyar Írásról szóló műveket fáradhatatlan szorgalommal kutatta s megismertette azokat a Tudománytárban.

Toldy Ferencz a magyar nemzeti irodalom történetében „a hun-magyar törzsek írásmesterségéről“ cím alatt külön szakaszt szentel e kérdésnek. Bevezetéseket ezt írja: „Teljes hitelű történetírók szakadatlan sora — itt néhányat felsorol közülök — kétségen kívül helyezte, hogy a székelyek, kik a krónikák és saját hagyományuk szerint az attilai hunok maradványai, mindenesetre pedig valódi ősmagyar faj, a közéletben saját ősi Írásukkal éltek. Nem hihető pedig, hogy a székelyek azt dákiak lakaikban találták volna föl, mert erre semmi szükség által nem utasítottak, miután a körülről tők annyira elterjedett római írásjegyek egyszerű alkalmazása sokkal természetesebb és könnyebb volt volna.“ Nagyon botlik azonban, midőn — hihetőleg Szamosi után indulva — így folytatja: „ehhez képest írásuk, mint a mongoloké, függőleges irányban felülről lefelé szolgált; mi minden európai befolyás kizárásával egyenesen Közép-Azsiára mutat.“ Ép úgy megdöbben bennünket, midőn, a fennmaradt, emlékek közzé sorozva a Kecskemét i-féle imakönyvet, melyet székely imakönyvnek nevez, s a Rohonczi-Codexet is, melyek a régi magyar betűktől teljesen és mindenben eltérő betűjellemezzel vannak írva, azt mondja: „Van ugyan néhány ilyes maradvány a későbbi időkből, mely ide tartozónak néztek: de azok valódisága, vagy misége legalább végkép kivávan nincsen.“ E nyilatkozatával az olvasót a legnagyobb bizonytalanságban hagyja, hogy voltaképpen melyeket kell az ősi írás igazi emlékeinek tartanunk s melyeket nem.³⁾

Szabó Károly, előbb nagykőrösi, most kolozsvári ref. tanár s történettudományi írónak köszönhetjük a legterjedelmesebb értekezést a hun-magyar, szerénte hun-székely írásról, mely három közleményben jelent meg a Budapesti Szemlében.⁴⁾

Az első közlemény tartalmazza a bevezetést s a hun-székely írásról szóló történelmi bizonyosságokat, a második közlemény a hun-székely írás emlékeinek bírálatát, a harmadik közleményben pedig azon írók műveit sorolja föl és bírálja meg, kik a hun-székely írásról tagadólag írtak vagy csak saját nézeteiket terjesztették elő, Tröstertől Toldy Ferenczig.

A harmadik közlemény elé egy könyvatos tábla van csatolva a csík-szent-miklósi egyház 1501-diki fölíratával, ugyanezen fölírat alphabetje és összerótt betűivel, a Telegdi-féle székely alphabettel⁵⁾ s az énlakai unitárius egyház 1068-ki fölíratával.

Szerénytelenség lenne részemről, ha e jeles írónk ez értekezéséről még egyebet mondanék mint azt, hogy az énlakai fölíratot ő fejtette meg.

Báró Orbán Balázs nagyszabású, derék művében, „a székelyföld leírása“-ban szintén értekezik a székelyek Írásáról. Az ő érdeme az énlakai unitárius egyház mennyezetén ma is ékeskedő fölírat fölfedezése, melyet illető helyen közöl is.⁶⁾

¹⁾ Tudománytár, 1840. évfolyam VIII. kötet, 109—129. l.

²⁾ Jerney János Keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett. Pesten 1851. II. kötet, 106—107. l.

³⁾ Toldy Ferencz, A magyar nemzeti irodalomtörténete. Második javított kiadás, Pesten 1852. I. kötet 37—40. l.

⁴⁾ A régi hun-székely írásról. Budapesti Szemle, Új folyam. Pest. 1866. V. kötet (1. közlemény) 114—143. l. VI. kötet (2. közlemény) 106—130. l. és (3. közlemény) 233—277. l.

⁵⁾ Elkerülhetetlennek tartom megjegyezni, hogy ezen alphabet a maros-vásárhelyi kézirat után készülvén, a már ott meglevő hiba, a cz-nek a cs-vel való felcserélése a Szabó K. által közlött alphabetbe is betévedett.

⁶⁾ Orbán Balázs, A székelyföld leírása. Pest, 1868 4-r. I. köt. 124. l.

Lehetnek még többen is, kik e tárgyról értekeztek, de kiknek műveik csak kéziratban vannak meg, s melyek valamely magán könyvtár fiókjában elrejtve, nyilvánosságra még nem kerültek.

Azt hiszem elégségesek lehetnének ily fényes tanútételek annak bebizonyítására, hogy a hun-magyar nemzetnek a legrégebb időktől fogva volt saját, külön írása; elégségeseknek kellene lenniük még az esetben is, ha más emlékeink nem maradtak volna fenn. De hála a Mindenhatónak, tudunk ezekből is fölmutatni több olyant, melyeknek hitelessége minden kétséget kizár.

Mielőtt azonban ezeket megismertetnők, még azon írók műveit fogjuk elősorolni, kik régi írásunkról nem mint történeti tényről szóllottak, hanem annak mivoltáról csak tulajdon nézeteiket terjesztették elő.

Ezek között első a szebeni szász Tröster János, ki Nürnbergben 1666-ban kiadott német munkájában a mily részrehajló előszóval ír saját nemzetéről, éppen oly elfogultságot és ellenszenvet árul el a magyar nemzet irányában. Művére bátran alkalmazhatjuk a közmondást, hogy „a tolláról ismerjük meg a madarat.“

Népismeik és nyelvészeti ráfogásai felette furcsák és nevetségesek. Ő a scythákat a hunokkal nem tartja egyeknek, hanem igen gyenge érvekkel és hamis okoskodással germán fajnak,^{x)} nyelvőket ó-németnek vitatja, s Attila előtt már „Schüttisch-Teutsche Schriften“-ről (süt-német Írásokról) ábrándozik. Szerinte a firenzei könyvnek ó-góth, longobárd vagy bármiféle ó-német Írásnak kellett lenni, s miután hosszasan kimutatja, hogy a kimbereknél s a régi németeknél a rún írás divatozott, ebből azt a következtetést vonja, hogy a magyaroknak semmi külön scythá írásuk nem volt, hanem náluk a régi kimber-góthok (!) rún Írásának kellett használatban lenni, mint a kiknek a magyarok utódaik (1) Értekezése végén állítván, hogy a magyarok még mai napig sem bírván csak egy morzsányi ily régi írást fölmutatni, igen hihetőnek mondja, hogy vagy semmi Írásuk nem volt, vagy góth írásnak kellett lenni, kiktől ered csaknem egész nyelvök is (1)²⁾

Trösternek ezen szálnalmas ismeretei mégcsák~arra sem érdemesek, hogy azok végett valaki vitába bocsátkozzék.

A tagadók sorában második a medgyesi szász Toppeltinus, ki szerént a magyarok a keresztyénség fölvétele előtt nem tudtak írni.³⁾

Otrokocsi Fóris Ferencz-ről szó volt fönnebb. Ő 1693-ban kiadott művében az alphabetet, melyből hat betűt közölt, azért tartotta gyanúsának, mert a magánhangzók a mássalhangzókkal az európaiak módjára vegyesen vannak elősorolva.

Timon Sámuel, a tudós jezsuita 1734. szeptember 21-én Apó Péterhez intézett levelében a székely Írásról így nyilatkozik: „A székelyeknél találtatott scythiai betűkről sokat olvastam, sokat hallottam, de gyanúsok azok előttem annál fogva, minthogy senki elő nem adta s ki nem fejtette a mi azokkal feljegyezve és kifejezve volt. Eddig azokból valóban semmit sem tanultunk s nem tudom, vajjon valaha hozand-e valaki azokból valamit világra. Új jegyeket koholni ebben a században is akárki képes lehet.“⁴⁾

Pray György, Menander Protector művéből tudván, hogy Dizabul, a turkok khánja, Jusztin császárhoz követeket küldött, kik ajándékokat és scythá betűkkel irt levelet vittek, s ezért elhiszi, hogy őseink Írással éltek. De hogy betűik azok voltak-e, a melyekről némelyek, mint Erdélyében találtakról emlékeznek, azon kételkedik; minthogy e betűk a Joannes Magnus és Schedius által kiadott góth betűkhöz igen hasonlók. Ebből azt gyanítja, hogy ezek a betűk inkább a góthok betűi, kik a hunok és magyarok előtt azon tájakon laktak.⁶⁾

¹⁾ Igaz, hogy Strabo a scythák közzé sorozza a góthokat, de azok közzé sorozza a Visztula melléki vendeket és az összes hun törzseket is, a miről azonban Trösternek tudomása nem volt.

²⁾ Tröster, *Das Alt- und Neu-Teutsche Dacia*. Nürnberg. 1666. 12-r. 250—266. 1.

³⁾ Toppeltinus, *Origines et occasus Transylvanorum*. Lugduni 1667. 12-r. 70. 1.

⁴⁾ Timon, *Imago antiquae et novae Hungariae, Cassoviae* 1733. (?) 8-r. Addimentum 2. 1. — En magam e művet nem ismerem; Szabó Károly jeles értekezéséből vettem ez idézetet. *Budapesti Szemle*, 1866. évfolyam VI. kötet, 240. l.

⁶⁾ Georg. Pray, *Dissertationes Historico-Criticae in Annales veteres Hunnorum Avarum et Hungarorum*. Vindobonae 1775. 61. l.

Domokos Lajos, Szikszai György és Benedek Mihály, a debreczeni „Magyar Grammatika“ szerkesztői, e rász hírből álló nyelvtant a következő szavakkal kezdik meg: „Hogy a Magyaroknak valaha saját betűi is voltak: emlegetik ugyan és állítják némelyek, sőt azoknak formáját és rendit is előadják. De gyanúsokká teszi azoknt a betűket mindez: hogy éppen a deák betűk rendi szerént vágnak elhelyeztetve, mind pedig ez, hogy egészen ellenkezik a napkeleti betűk tulajdonságival, hogy a magábanhangzók a mássalhangzók közzé helyeztetődjenek és azokkal hasonló nagy formájúak legyenek. Ilyenek pedig az említett betűk.“

„Valamint azért az említett betűknek eredete bizonytalan és kétséges, ha vájjon éltek-e valaha azokkal eleink? úgy bizonyos a legrégebb levelekből, hogy azokat a betűket vették be, melyekkel az akkori keresztyén papok éltek (a kiken kívül más alig tudott írni (?), Attilának pedig görög írója (?)) volt az az a Deákok betűit, melyek abban az időben formájokra nézve valamely változást szenvedvén (!) a Góthusokéinak neveződtek (1)“¹⁾

Látjuk, hogy e nyelvtan szerkesztői még azon hiszemben voltak, hogy nyelvünk a szémi nyelvek rokona, s így éppen nem csoda, hogy a régi magyar alphabetet is ilyenek képzelték és követelték; de minthogy ez nem így van, kétségbe vonták a magyarok saját betűinek léteztét és gyanúsították a fennmaradt alphabetet is. Hogy az ősi írás a keresztyén hit fölvetelével leszorított az irodalmi és törvénykezési térről s helyébe a latin lépett: tudjuk, s ezért a fennmaradt oklevelek között nem is találhatunk olyanokat, melyek a régi betűkkel volnának írva; de hogy ezért az ősi írás a nép között ismerve s használatban volt még a XVII. század végéig: láttuk a történelmi bizonyságokban s látni fogjuk a fennmaradt emlékekből.

Katancsich Péter a hun-magyar betűk régiségében kételkedett, a Dezsericzky által közölt, de meg nem fejtett (csík-szent-miklósi) fölíratot ismeretlen dolognak, a nyomtatott alphabetet pedig koholtnak tartotta. Katancsich a nevezett fölíratot helyes okok miatt valódinak sejtette ugyan s megkísérlette is annak megfejtését, de tette ezt — minthogy a Telegdi és Bél által közölt alphabetet hamisnak és koholtnak tartotta, — egy öncsinálta, ismeretlen kulcs segítségével. ²⁾ Csak így jöhetett létre azon badar értelmezés, melyet alább fogunk megismertetni.

Sándor István „S o k f é l é“jében ősi írásunk kérdésével röviden, a következő szavakkal végez: „A mi pogány eleink csupán a harcot értették s a tudományokhoz és mesterségekhez semmit se tudtak. Híjába tulajdonítjuk nekik ama bizonyos jobb félről bal felé való írást, mert annak legkisebb nyoma sincsen, s az egész állítás, csekély ítéletem szerént csupán csak szófia beszéd.“ Ez Ítéletének egész érve az, hogy az alphabet betűi „szemlátomást elárulják magukat az ő cifra és keresztes voltokkal, hogy csak költött betűk.“³⁾

Schwartner Márton, a pesti királyi egyetemen a diplomatika néhai tanára, a hun-magyar írásnak szintén határozott tagadója. Bél Mátyásra — szerént — mitsem kell hajtani, minthogy ily írás legkisebb töredékét sem tudja előmutatni. ⁴⁾

Révai Miklós (1803-ban) nem hitt ugyan a székely betűk eredetiségében, de mi fölvevők volt a bizonyságok közzé, mert ő közölte a Kájoni-féle két alphabetet.

Pápay Sámuel 1808-ban kiadott, „A magyar literatura esmérete“ című művében nem tartja kétségtelennek, hogy „eleink bizonyos belűforira jegyek kimetszésével is éltek volna szándékjoknak s gondolatjaiknak közlésében,“ de kétségbe vonja, hogy „eleinknek formás alphabetjek volt.“⁵⁾

¹⁾ Magyar Grammatika, melyet készített Debreczenben egy magyar társaság (a fent nevezett hárem férfiú). Bécs, 1789. 8-r. 1. 2. l.

²⁾ Katancsich, De Istro eiusque adeolis commentatio. Budaë, 1798. 4-r. 306—309. l.

³⁾ Sándor István, Sokféle. VII. darab. Győr, 1801. 8-r. 38—40. l.

⁴⁾ Schwartzner, Introductio in rem diplomaticam aevimediæ, præcipue Hungaricam. Editio 2-a. Budaë, 1802. 8-r. 56. 57. l.

⁵⁾ Pápay Sámuel, A magyar literatura esmérete. Veszprém, 1808. 8-r. 340—317 l.

Fénykereső (Szabó István, soproni néhai tanár) nem hiszi, hogy a csíki fölirat betűi szittyá betűk, hanem a debreczeni grammatika szerzőinek véleményét követve, cyrill (!) írásnak vitatja s mint ilyet a lehető legképtelenebb módon meg is fejti. E derék megfejtést, illető helyen, alább adandjuk.

Faulmann Károly, a bécsi cs. k. egyetemen a gyorsírás tanára, Bécsben 1880-ban az „írás tört. enét é“-ről kiadott művében a hun-magyar írásról így elmélkedik: „Úgy látszik, hogy még a vad hunoknak is volt saját írásuk, legalább Gessner ¹⁾ a múlt században közrebocsájtott egy hun-scytha alphabetet, mely bizonyára nem bír kevesebb hitelességgel, mint az általa közölt s biztos források nyomán valódiaknak bizonyult többi alphabet. Adjuk itt ez alphabetet, melynek 34 jegve van s mely a magyar nyelv összes hangjait tartalmazza.“

Következik a Gessner által közölt s a Bélével teljesen egyező alphabet.

Kár, hogy Faulmann azt, a mit eddig — az írás dolgában—mondott, megingatja, midőn így folytatja: „Elégnek tartom, hogy fölhívtam a figyelmet ez alphabetre, miután más források nem állanak rendelkezésemre s ez alphabet a tudósok (de milyenek?) által gyanúsítatik, s mert magában véve nem is alaptalan a gyanú mindazon népek alphabetjei s Írástudása iránt, melyeknél az alphabetek eredetisége írott könyvek által nem igazoltatik.“²⁾

Vájjon hány nép van — kérdezhetjük bátran — mely ó-korbéli, eredeti könyvet képes fölmutatni?

Ne vegyük azonban rősz néven Faulmannak e szavait, mert ennek jobbadán magunk vagyunk okai, miért nem világosítjuk fel jobban a külföldet. Éppen Faulmann az, ki egy másik művében fölkéri a szakembereket netáni hibák szíves helyreigazítására. ³⁾

A tagadók sorát egy hazai nyelvtudósunk és írónk, Hunfalvy Pál, Bécsben és Teschenben 1881-ben, német nyelven kiadott művével rekeszti be.

Hunfalvy a történetírók s nemzeti hagyományokról nem sokat tart, hanem öncsinálta elméletek alapján kisüti azt, hogy a besenyők, kunok és jászok tatárok, a kazárok pedig törökök voltak, kik a magyar nemzetben olvadtak fel, a székelyek szerénte szláv elemekkel vegyes nép, de semmi esetre sem hun maradékok. ⁴⁾ A magyarok szellemi fejlődéséről szólván, kiterjeszkedik azoknak Írására is. „Ha vájjon a magyarok — úgymond — a keresztyén vallás fölvétele előtt értettek-e az írásmesterséghez, nem tudjuk. ⁵⁾ Van ugyan kifejezésük a „Schreiben“ (írni) szóra (ír, író, írás, irat sat.), de miután annyit is jelent mint festeni, színekkel tarkázni: így e szóból csak jelfestést lehet következtetni, ⁶⁾ mely még nem volt betűírás. A keresztyén lelkészek természetesen a latin alphabetet használták a magyar beszéd Írására s nem is találunk sehhol sem a legkisebb nyomára az új s a régi írás között való összeütközésnek. Oly (rég Magyar) írás t a l á n soha nem is létezett.“

„Kézai Simon mester krónikáiról 1280 körül említ ugyan valamit a „hun“ székelyek némi sajátosságos Írásáról, melynek az oláh pópák írását tartja. Későbbi krónikák, mint p. Thuróczié a XV. század második feléből már bővebben tesznek említést a székelyek hun írásáról. Még Székely István is, ki eredetére nézve maga is székely s egyike volt a legelső protestáns Íróknak, említi ez írást az ő világkrónikájában (Krakó 1559), a nélkül azonban, hogy azt leírná. Úgy látszik, hogy ő csak a régi hírt ismétli, melynek alapjául bizonyosan csak az oláhok kyrill írásra szolgált. Midőn a székelyeknek hun írás tanágazattá vált, a XVII. század néhány tudósa alphabetet szerkesztett, melyre ráfogták, hogy az a hun-székely alphabet. ⁷⁾ Különböznél a magyar tudományos Akadémia könyvtá-

¹⁾ Die wohleingerichtete Buchdruckerei. Ismeretlen előttem.

²⁾ Karl Faulmann. Geschichte der Schrift. Wien. 1880. 504. 505. l.

³⁾ Karl Faulmann, Das Buch der Schrift. 2. kiad. Wien 1880. 4-r. az előszóban IV. l.

⁴⁾ Hogy Hunfalvy Pál népismei meggyőződése ezen kívül mily ingatagok, mutatja a tapasztalás. Ő a 60-as években a hunok és magyarok vérrokonsága mellett viaskodott; ma már nem hiszi; a Vámbéry által felállított magyar- török- tatár {rokonság elméletét 1886-ban} »szellemi betyárságnak« czímezte; ma már hisz benne, fentartva mindamellett a finn-ugor atyafiságot is, mi a képtelenségek netovábbja, mert mind megannyi, egymástól különböző faj. A múlt 1888. évi december hóban, a magyar néprajzi társaság alapítására kiadott felhívásában ugyanis azt mondja, hogy: (szerveztetnek) I. egy-egy külön szakosztály minden hazai nép faj tanulmányozása számára, (pl. magyar, székely, csángó, palócz, német, szász, horvát-szlavón, szerb, bunyevác, bolgár, tót, rutén, lengyel, vend, rumén, olasz, görög, örmény, cigány sat.) továbbá az okkupált tartományokra (bosnyák) és a magyarokkal rokon népcsaládokra nézve (finn-ugor, török-tatár.)« Ebből a felhívásból tehát megértettük azt is, a mit eddig még nem tudtunk, hogy t. i. a székely, csángó, palócz, rokonság tekintetében, távolabb áll tőlünk, mint a finn, ugor, török és tatár. Vae miseris nobis!

⁵⁾ Hunfalvy érveit és okadatolását a betűk szétszórása által tüntetem fel.

⁶⁾ Weit hergegriffen!

⁷⁾ Ugyan mi alapon mondja ezt oly határozottan?

rában egy vastag, durva bőrbbe kötött könyv, az úgynevezett Rohonczi-Codex, ismeretlen írással, melynek egyes betűjelei azon alphabet néhány betűjével egyeznek. Honnan származik e csinálmány, azaz ki gyártotta azt s mit jelent, azt eddig még nem bírták kipuhatolni.»¹⁾

Ily könnyen végez Hunfalvy — mellőzve történetet, hagyományt s a fennmaradt valódi emlékekét — ősi műveltségünk e fontos kérdésével. Egy szusz alatt túl van árkon bokron, pirulva hagyva vissza bennünket, pirulva a szégyen miatt, hogy németül irt művében így ismerteti meg ősi műveltségünket a külföldön.

Nyelvészeti okoskodásokra alapított népismeí ráfogásai ellen küzdeni nem lenne egyéb szélmalomharcznál, s így az a fölötti vitát, mint különben is nem ide tartozót mellőzzük, hanem röviden csak azt jegyezzük meg, hogy, ha állításai és feltevései a valóságnak megfelelnek, s a hunmagyar faj képes volt volna oly hatalmas, szerinte idegen ajkú népeket, mint például a besenyőket, kikről — mellesleg mondva — a történelem azt írja, hogy oly hatalmasak voltak, hogy más nép nem is mert velők paczkázni, úgy könnyű szerével magába olvasztani: akkor ma nem volnának magyar nevű oláhjaink és szászaink, hanem oláh és szász nevű magyarjaink, s ez általa hirdetett olvasztgatási rendszernek ez ideig már csak a jeges tenger, az atlanti és földközi tenger, keleten pedig valamely megmérhetetlen sivatag szabott volna határt; a velünk „ny elvrokon“ finn ma már nem mondaná „poikan sa“, hanem „fiát“, nem mondaná „punksi“, hanem „fához.“

Az írásra mondottakra nézve pedig a következőket jegyezzük meg.

Író, írás alatt csak akkor érthetünk festeszt, festészetet, ha hozzá teszik, hogy képiró, képirás, mert e nélkül minden magyarul értő ember csak betűíró, betűírást fog gondolni.

Hogy a történelem a régi s az új írás közötti összeütközésről külön nem értesít bennünket, igaz; de értesít minket azon véres, többször ismétlődött küzdelmekről, melyeket a nemzet egy része ősi vallása s szokásainak megtartása végett vívott. Hogy pedig e szokások közzé az írás gyakorlatát is szabad és kell értenünk: arra jogosít minket a Csiki Székely Krónika, melyben azt olvaszuk, hogy Béla erdélyi vajda, Endre király öccse, a régi iratokat összeégettetni parancsolta.

Kézai biznyságtétele előttünk is csak annyiban bír értékkel, amennyiben a székelyeknek külön, tehát nem latin Írásáról tett említést; hogy azonban ez írás milyen volt, ő nem tudhatta, mert nem látta, hanem — mint szavaiból világosan kitetszik — csak hallomásból ismerte.

Hunfalvy Pál azon ráfogása, hogy az előttünk ősinek ismert alphabetet a XVII. század néhány tudósa szerkesztette, nevetséges már csak azért is, mert, a mint a történelmi biznyságokból láttuk, azon írás leginkább a nép között volt elterjedve, a tudósok pedig azt az irodalmi téren éppen nem használták; bizonyosra vehető továbbá azon föltevésünk, hogy e tudósoknak érdekében állt volna — ha már az alphabet szerkesztésére időt vesztegettek — hogy nekünk ilyféle koholt betűjű irományokat is hagyjanak hátra, még pedig a lehető legnagyobb mennyiségben, amit azonban nem tettek. Egyetlenegy, magyar betűkkel írott könyvről tesz említést Komáromi Csipkés György. De különben is Tegedí, ki első adta ki az alphabetet, nem a XVII. hanem a XVI. században adta ki azt.

Végül pedig a Rohonczi codexre nézve, melyet Hunfalvy az ősi írással hoz kapcsolatba, a megjegyzésünk az, hogy e codex és a „hun“ írás betűjegyei között semmi hasonlóság nincsen, miről a szíves olvasó a mutatványul hozandó lapnak az alphabetek s az emlékek betűivel való összehasonlításából meggyőződhetik.

¹⁾ »Ob die Ungern oder Magyarén vor ihrer Christianisirung die eigentliche Schreibkunst geübt haben, ist uns unbekannt. Sie haben wohl das Wort für Schreiben (ir er schreibt, iró der Schreiber, írás die Schrift, irat das Schriftstück u. s. w.) aber weil es auch malen, buntmachen bedeutet: so kann man aus dem Worte nur auf eine Zeichenschrift schliessen, die noch nicht Buchstabenschrift war. Die ehristlichen Priester verwenden natürlich das lateinische Alphabet zum Schreiben des Ungarischen, und wir finden nirgends auch nicht die geringste Spur eines Confhctes der neuen und altén Schrift. Eine solche hat villeicht gar nicht existirt. — Der Chronist Magister Simon von Kéza im 1280 will etwas von einer besondern Schrift der »hunnischen« Székler wissen, für die er die kyrillische Schrift der walachischen Popén halt. Spätere Chroniken, wie die des Thuróczi aus der zweiten Hälfte des XV. Jahrhunderts, sprechen schon ausführlicher von der Hunnenschrift der Székler. Sogar Stephan Székely, selbst ein geborner Székler und einer der ersten protestantischen Schriftsteller, erwähnt sie in seiner Világkrónika (Chronik der Welt, Krakau 1559.) doch ohne sie zu beschreiben. Er scheint nur das alté Gerücht zu widerholen, dem gewiss die kyrillische Schrift der Walachen zu Grundé lag. Als die Hunnenschrift der Székler zum Dogma geworden war, componirten einige Gelehrte des XVII. Jahrhunderts ein Alphabet, das das Hunnisch - Székely'sche sein wollte. Übrigens besitzt die Bibliothek der ungarischen Akademie der Wissenschaften ein dickes, in grobes Leder gebundenes Buch, den sogenannten Rohonczer Codex, mit unbekannter Schrift, dessen einzelne Zeichen mit einigen Buchstaben jenes Alphabets übereinstimmen. Wo dieses Machwerk herkommt, d. h. wer es fabricirt hat und was es bedeuten will? ist bisher nicht ermittelt worden.« Paul Hunfalvy, Die Ungern oder Magyarén. Wien und Teschen 1881. 8.-r 183. 1.

A felsorolt írók tanúságtétele bizonyára el nem dobható s hitt is neki minden el nem fogult, józan gondolkozású ember. A kétkedőknek több kellett; ők emlékeket kívántak látni. Midőn azután műveltségtörténelmünk ügyében fáradozó egynehány lelkes tudósunk rámutatott a csík-szentmiklósi fölírat másolatára s az énlakai egyház most is létező fölíratára: kétségbe vonták ez emlékek hitelességét vagy szándékosan nem vettek rólok tudomást.

Nekem jutott a szerencse, hogy rámutathassak ezen fölíratoknál még sokkal régibb Írásokra, melyeknek hitelességében még Krisztus Urunk azon tanítványa sem kételkednék, kit az evangélium mint a nehézívés és kétkedés typusát állítja elénk. Rámutathatok egy kincsre, melyet, ölébe rejtve megőrzött az anyaföld, hogy a legváltóságosabb időkben a népek tomboló viharja ne érhesse, meg ne semmisíthesse, s a gondviselés hozta ismét napvilágra e kincset akkor, mikor az ő tanúskodására égető szükségünk volt.

Hogy eddig nem kaptunk róla eléggé alapos tudomást, annak egy részben az ő megközelíthetlensége, más részben azon vakság az oka, melybe minket az újabb időben követett hamis irány ejtett.

Az e kincsen szemléltető fölíratok ma már eloszlatják a kétségek utolsó fellegeit is; ott állanak e drága betűk, mint az elvitázhatatlan igazság fényes jelvényei, mint el nem tagadható valóság.

S a mint a régi múltnak ez emléke napvilágra került, úgy fog, bizton hisszük és reményjük, Isten segítségével még sok más is- napfényre kerülni abból a sötétségből, melyben most rejlenek.

Lehetetlen, hogy az oroszországi, de különösen az odeszai, keresi, tífiszi, kievi és moszkvai múzeumok és gyűjteményekben ily kincsek ne rejlenének, melyekről tudomást senki sem adott azért, mert ősi Írásunkat nem ismerik.

Ezeknek felkutatása lesz a mi hazafias föladatunk.

Tizenkét régi magyar alphabet s az azokról való észrevételek. A régi magyar írás sajátosságai. A betűjegyek száma és kiejtése. Rövidítést jelző és választó pontok.

A betűk hangértéke.	Telegdi	I. Kájoni	II. Kájoni	Harsányi	I. Káposi	II. Káposi	Oertelius	Anonymus	Dési	Dobai	Udvarhelyi	Csik-szt-miklósi	A betűk hangértéke.
p	⊖	⊖	⊖	ƒ	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖		p
R	H	⊕	⊖	⊖	⊕	/	⊕	H	/		H		R
r					ſ	⊖	⊖		⊖	⊖		⊖	r
s	∧	∧	∧	∧	∧	∧	∧	∧	∧	∧	∧	∧	s
sz	/			7	∧	∧	∧		∧				sz
t	y	y	y	ſz	y	y	y	y	y	y	y	y	t
ty	⊗	⊗		⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	ty
u, ú,	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	u, ú,
ü, ű,	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗			ü, ű,
v	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	v
z	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	z
zs	⊖	⊖		⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖	⊖		zs

os

si

¹⁾ A maros-vásárhelyi 1503. B. könyvtári számmal jelölt kéziratban kilencz rendbeli alphabet van összeállítva ily renddel: Telegdi, Káposi, Dési, s egy Névtelené, az Udvarhelyi, a Harsányi s Bél Mátyásé, a lipcsei, mely az előbbivel teljesen egyezik, és a Dobaié. A lipcsei alphabetet itt nem vettem fel a táblázatba, mert az kétségen kívül csak Bélének másolata, Harsányiét és Bélét ellenben nem e kéziratból, hanem Hickesius és Bél nyomtatott műveiből rajzoltam, habár a kézirat másolatai is a legnagyobb pontossággal készültek.

²⁾ Joannis Nicolai Révai, *Elaboratio Grammatica Hungarica*. Pestini 1803. 8—r. 146. I. II. tábla.

³⁾ Szabó Károly kisebb történelmi munkái II. kötetének 193. lapján 1623 helyett 1673 áll, mi azonban kétség-telenül nyomtatási hiba, mert Kájoni kézírata 1623-ból való.

⁴⁾ Georgii Hickesii, *Antiquae literaturae septentrionalis libriduo*. Oxoniae 1703—1705, 2—r. az I. rész élőbeszéde VIII. lapja melletti réznyomaton »Antiqua Hunnorum Elementa« czim alatt.

⁵⁾ M. Belii, *De veteri literaturahunnos cythica exercitatio*. Lipsiae 1718. 4. — r. I. és II. sz. tábla.

⁶⁾ Jo. Gottofr. Oertelii, *Harmonia linguarum Orientis et Occidentis*. Vittemberg 1746. 8—r.

Az Anonymus (Névtelen) alphabetje a maros-vásárhelyi kézirat táblázatáról másolatott; de megvan ez alphabet a kézirat 2. lapján is „Literae antiquae Hunnorum“ czim alatt. Ez alphabet az 1753. év előtti időből való.

A Dési-féle „alphabetum Ungaricum“ a maros-vásárhelyi kézirat táblázatáról; szintén az 1753. év előtti időből.

A Dobai István-féle alphabet ugyanonnan; megvan ez alphabet a kézirat 1. lapján is 1753. május 2-ikéről szóló kelettel.

Az Udvarhelyi alphabet ugyancsak a többször nevezett kézirat táblázatáról másolatott, s szintén az 1753. év előtti korszakból való.

Vége a c s i k s z e n t m i k l ó s i fölirat alphabetje magából a Dezsericzky által közlött fölirattól vétetett, s — mint a fölirat maga mondja — 1501-ből való.

A maros-vásárhelyi kézirat táblázatán s néhány más szerzőnél hibák találhatók, és pedig:

1) A Telegdi- és Anonymus-féle valamint az Udvarhelyi s a Dobai-féle alphabetekben a kézirat táblázatán a *cs* a többiek *cz-je* közzé, a *ez* ellenben a többiek *cs-je* közzé tévedett, mely tévedés a mi táblázatunkban mellőztetett. Hogy a *cs* milyen: azt világosan látjuk a csik-szt-miklósi föliraton.

2) Ugyanazon táblázaton az *e* és *é* is föl van cserélve, mely tévedés nálunk szintén mellőztetett. Azt sejtjük, hogy e két betűnek régtől fogva tulajdonképen csak egy jegye volt, úgy mint az *a* és *á*-nak, *i* és *í*-nek, *o* és *ó*-nak, *ö* és *ő*-nek, *u* és *ú*-mik, *ü* és *ű*-nek.

3) Az I-ső Kájoni-féle alphabetben az *ö* keresztet képez, mint a *b* betűjegy. Ez, a többség után Ítéelve, nyilván hiba. Én azonban változatlanul meghagytam e betűjegyet, úgy, mint azt Révai hozta.

4) A H-dik Kájoni-féle alphabetben Révainál a *gy* nyilván tévesen a *g* alatt fordul elő; én itt a *gy alá*. vettem föl.

5) Hickesius művében *cs* és *ts* található, mely utóbbi nem más mint a *ty*, a táblázaton tehát annak is vettem, a mint ezt a maros-vásárhelyi kézirat táblázatának összeállítója is tette.

6) Az Oertelius-féle és Udvarhelyi alphabetben a X-alaku *h* nyilván nem helyes, mert a többieknél az alap gondolat a két, hátukkal egymásba kapaszkodó *C*. Mindemellett, természetesen, alakjukat változatlanul meghagytam.

7) A csik-szent-miklósi fölirat alphabetjében a *b* és *h* betűket szándékosan nem vettem fel, mert ezek iránt egy kis kétség forog fenn, melyről alább, e fölirat megfejtésénél még szólni fogok.

8) A Dobai-féle alphabetben a kézirat táblázatán a *g* az */-lel*, az *u* a *v-vel* van fölcserélve; e hiba nálunk szintén mellőztetett.

Megjegyzendő továbbá, hogy a fönti táblázaton az *R* és *r* betűjegyeket azon rovatban hagytam meg, melybe azt az illető szerző helyezte; mert most már nincs semmiféle alap, melynél fogva meghatározni tudnók, melyik betűjegy tartozik az *R* és melyik az *r alá*.

A táblázatunkon *zs* alatt található betűjelet Dési *si*-nek, Bél *czs*-nek, a marosvásárhelyi kézirat *zs*-nek és *x*-nek, Révai azonban (Kájoni szerint) — helyesen — már csak *zs*-nek mondja. ^{x)}

Lehetnek s vannak is ezeken kívül még más alphabetek, melyeket azonban nem keríthetem meg. Így a Hájos kéziratában három található, mely Gyergyóból ered; Jerney János magángyűjteményében is volt vagy van kettő; Lostainernek a csiki kéziratárban is van egy¹⁾ melynek hasonmását csik-somlyai tanár Nagy Imre úr szívességéből bírja az erdélyi múzeum²⁾. Valószínű, hogy, kiált Erdélyben, még több példány is lesz található.

Ezen alphabetek, mint összehasonlításuk után látjuk, egy forrásra, a Telegdiére vissza nem vihetők; mert vannak közöttök olyanok is, melyek a Telegdi betűinél régiesebb, eredetibb és egyszerűbb alakokat tüntetnek elénk. Telegdi alphabetje, noha e tárgyban a legrégebb forrás, mégis már újabb, modernebb alakokat mutat; mert összehasonlítva azt a többiekével, de különösen a nagy-szent-miklósi kincs s a csik-szent-miklósi egyház fölirataival: azt találjuk, hogy Telegdi betűi már inkább latinizáltak, holott például a később, Hickesius, Bél és Oertelius által közlött alphabetek sokkal régiebb, a nagy-szent-miklósi arany kincséhez hasonló alakokat mutatnak.

¹⁾ Az általam közölt betűk az eredetiektől hajszálnyival sem különböznek. A marosvásárhelyi kéziratról az ott található összes régi magyar betűket átlátszó másoló papírra másoltam, melyeket itthon a legnagyobb pontossággal nagyobb alakra vettem, mi nekem, mint szabadkézrajzolónak nem volt nehéz munka. így tettem a Hickesius-, Bél-, Oertelius- és Révai-féle alphabetekkel is, hogy azok a táblázaton egyenlő nagyságúak legyenek. Mostani kisebb alakjukat fényképezés által nyerték. Hogy különben mily pontosan és hiven lettek utánozva: arról meggyőződhetik mindenki, a ki e táblázatunk alphabetjeit a nevezett szerzők megkeríthető műveinek rajzaival összehasonlítja.

²⁾ Szabó Károly, A régi hun-s zékely írásról. Budapesti Szemle 1866. folyam, VI. kötet, 119. l.

A betűk alakján változtatott az idő, változtatott az izlés, az iskolában a latin betűkhez szokott leíró önkénye s talán az Írásra használt anyag is. Vegyük csak például a *B* és *P* betűket, s nézzük, hányféleképen írják ezeket minálunk most is:

B B L, J P L.

A francia és olasz írásról, mely szintén latin betűkből áll, nem is akarok szólni; bizony bizony sokan lesznek, kik el sem olvashatják.

Az alapeszme régi alphabetjeink betűinél azonban egy és ugyanaz, s a csekély mérvű eltérések csak azt tanúsítják, hogy megvolt mindegyikének a maga saját, külön, régi forrása.

Voltak írók, kik az ősi betűk alakján ütköztek meg, másoknak ismét, mint p. Otrokócsinak s a debreczeni grammatika szerzőinek különösnek tetszett, hogy a magánhangzók a mássalhangzókkal egyenlő nagyságúak s ezekkel összekeverve soroltatnak föl. E körülménynek csak akkor kellene vagy lehetne némi fontosságot tulajdonítani, ha a régi magyar betűknek múlhatatlanul a zsidó, szír, arab vagy egyéb, ezekkel rokon betűkből kellett volna származni s így azokhoz hasonlítani s azok sajátosságaival egyezni. A hírhedt debreczeni grammatika szerzői s ezeknek követői még ott állottak, hogy nyelvünket a szémi nyelvek rokonának hitték, s így nem is csoda, ha a magyar alphabetet is olyanak képzeltek és követelték. Mióta azonban tudjuk, hogy nyelvünk egészen önálló, önmagából fejlődött nyelv: teljességgel nem ütközhetünk meg, ha régi betűink se jellemökre, se egyéb sajátosságaikra nézve nem egyeznek az úgynevezett keleti nyelvek betűivel.

Némelyeknek azon ellenvetésére, hogy a magyar betűk igen durvák és csudálatosak, már maga Bél igen helyesen jegyezte meg, hogy csak a nem ismerők előtt tetszenek azok oly szörnyű különöseknél s durvaságuk épen a régiség mellett bizonyít, minthogy az egyszerűbb a mesterségesnél, természetesen, régibb és tapasztalás szerént is régibbnek bizonyítható.

Sándor István, ősi alphabetünk egyik gyanúsítója, megfordítva ismét igen cifráknak találta e betűket, s azt írja, hogy ez alphabet betűi „szemlátomást elárulják magokat az ő cifrás és keresztet voltokkal, hogy csak költött betűk.“ Nézetünk szerént ezeken az egyszerűségben csaknem páratlan betűk alakjával, egyszerűségben bizonyára csak kevés más alphabet betűi versenyezhetnek, cifráságot pedig csak az láthat, a ki a kákán is csomót keres. Keresztességök és szögletességük pedig csak a krónikáink s Íróink által említett rovás mellett bizonyít.

Betűink rovási jellemére nézve leginkább hasonlít a rún írás; de ennek betűi a magyar betűknél sokkal kevesebbek, s nincs köztök egyetlen egy sem, mely jelentésére nézve a magyar betűk valamelyikével találna.

Azoknak, kik a magyar betűket a cyrill írással mondták azonosoknak, azt vélem, felelnünk sem szükséges.

A régi betűknek sorrendjét is kifogásolták többen. Minthogy az ősi alphabet mostanig ismert legrégebb példánya csak az 1598-ban megjelent Telegdi-féle nyomtatvány: a betűk ősi, eredeti sorrendjét nem ismerhetjük; de azért, hogy Telegdinek és utódainak a latin alphabet rendjét, Harsányinak pedig ismét más sorrendet tetszett követni: a magyar betűket magukat gyanúsoknak tartani, helyes okunk nem lehet.

Telegdi, Kájoni, Csipkés és más hiteles íróinknál itt-ott elszórva található, a hun-magyar írásra vonatkozó adatok, valamint az emlékek tanulmányozása eléggé biztos ismertetést és támpontot nyújtanak a betűk elnevezése s a követett szabályokra nézve, melyeket a következőkben foglalnunk össze.

Verancsics Antal esztergomi érsek tudósított bennünket legelsőben a hun-magyar írás azon sajátosságáról, hogy sorai jobbról balra folynak. Hogy ez csakugyan így volt, bizonyítják Verancsics mellett, mint láttuk, más íróink is, és bizonyítják az összes, a legrégebb korból fennmaradt emlékek épen úgy, mint a legújabb korból származók.

Az ősi írásnak egy másik sajátossága az volt, hogy a betűket négyszögletesre gyalult fapálcákra szokták róni. A betűknek illetően fára való rovásáról legelsőben Ibn Jakub a X. században, azután a Bécsi Képes Krónika a XIV., Thuróczi és Bonfini a XV., Oláh és Verancsics a XVI. században tesz említést:

De azért vannak példáink arra is, hogy más anyagokra is írtak a legrégebb időktől fogva.

Attila a hun szökevények neveit Priszkosz szerint írásról (lapról) olvastatta le; a nagy-szent-miklósi kincsen a betűk aranyba vannak róva és verve; a csik-szent-mihályi, csik-szent-miklósi és énlakai egyházak föliratai pedig a falakon vagy mennyezeten voltak, illetve vannak alkalmazva.

Figyelmeztetünk az alphabetek összehasonlításánál azon sajátásra, hogy egy és ugyanazon betű különböző helyzetben található, azaz állva, dülve, fekve, sőt megfordítva is. Így a *g* és *l* betűjegyek két, illetve három ágát jobbra is balra is látjuk irányítva; a *vég-k-t* állva, dülve és fekve találjuk, úgyszintén az *u-t* is; az egyik *r* és az *sz* állva és dülve szemlélhető; a nagy-szent-miklósi kincsen pedig az *w* betű áll megfordítva.

A magyar élő nyelvben 40 önálló betűt különböztetünk meg:

*a, á, b, cs, cz, d, ds, e, ë, é,
f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly,
m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s,
sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs,*

Telegdi alphabetjében csak 32 a betűk száma; némely újabb alphabetekben 34 betűt találunk, minthogy ezekben az *e* és *é*-nek s az *R* és *r*-nek is különböző jegyeik vannak, mely megkülönböztetést Telegdi és Csipkés nem ismerték.

A régi alphabet betűi azért mégis teljesen kifejezik a magyar nyelv hangjait, csak hogy az *a* és *d*, s eredetileg nyilván az *e*, *e* és *é* is, továbbá az *o* és *ó*, az *ö* és *ő*, *u* és *ú*, *ü* és *ű* közös betűjegyekkel bírtak; a *ds* hang pedig hihetőleg összetétel által képeztetett.¹⁾

Telegdinél találjuk lelsőben följegyezve azt az észrevételt, hogy a székelyek a mássalhangzók neveit a betűjegy hangja elébe tett *e-vel* ejtik, azaz hogy a *b, cs, ez, d*, sat. hangok jegyeit.

Ugyanezt írja Kájoni F. János ferenezrendi szerzetes 1623. évből eredő kéziratának 46. lapján: „— de a régi székelyek így prononciálták: *A, eb, ecs, ecz, ed, ef, e, egy*, etc. Minden betű eleibe *e* betűt tettek inpronuncian do.“³⁾

Ezen körülmény is elősegítette a régi Írásnak krónikáink által emlegetett rövidségét, amennyiben a nyelvünkben igen gyakran előfordul *e* betűt a leíró kihagyhatta.

Egy kivételt képezett a szó végén használatni szokott külön *k*, mely *ak-nák* neveztetett.⁴⁾

Telegdi a két *k* betűre nézve a következőket mondja: „E két (t. i. az egyik négyszög alakú s a másik, nála *Z*, másoknál *N* alakú) betű csak abban különbözik egymástól, hogy a *ÜT*, ha rája a magánhangzó következik, továbbá a szavak elején és végén kényelmesebben alkalmaztathatik, mint a másik, s hogy a szavak végén mindig alkalmaztatik, mint: *kalmár, adnak, akkor*, mert a *ka* két betűt (*k-t*?) rejt magában.“ A néhány szó, mi ezután következik, fájdalom, érthetetlen, mert a régi betűk a kéziratban nincsenek kiírva, hanem számukra csak hely van hagyva.⁵⁾

Bonfini azon szavai, hogy a székelyek „kevés jeggyel sok értelmet egybefogalnak“, az ősi írás azon sajátására vonatkozik, mely szerint a nagyobb részint egyenes vonásokból alkotott betűk közül kettőt sőt hármát is könnyen lehetett és szokás is volt egyberóni. Használtak ugyanis, mint Telegdi világosabban értesít, rövidség okáért bizonyos szótagokat, melyeknél az önhangzó⁶⁾ a mássalhangzókhoz ragasztattak, vagyis azokkal egybe rovattak. „De — úgymond Telegdi — azon szótagok egybekapcsolásának olyképen kell történni, hogy a helyes összetétel szabályait ne zavarják.“ Telegdi e szavaiból tehát tudjuk, hogy e rövidítésekre nézve

¹⁾ Mostani írásunkban az *y* önállóan valamint összetételeiben csak az újabb kor szerzeménye.

²⁾ Siculi autem uno tantum modo efferunt, quo singulae consonantes vocalem ante se habeant. Pronunciantur verò sic universae veterum Hunnorum seu Scytharum literae: *a, eb, éts, etz, ed, e, ef, egh, egy, eh, i, ej, ek, ak, el, ely, em, en, eny, o, ö, ef, er, es, esz, et, ety, u, ü, ev, ez, ex* (azaz *esz*).

³⁾ Simonchicz, Dissertatio de Numismatica Hungariæ. Viennae. 1794. 8-r. 113. 1.

⁴⁾ Anonymus a maros-vásárhelyi kézirat 2. lapján tévesen a másik, a szó közepén használatni szokott *k-t* mondja *ak-nak*.

⁵⁾ »Quid differunt (a kétféle *k*)? — Nihil nisi quod *Z* in initio et fine dictionum, cum eam vocalis (*a*) sequitur, commodius usurpari possit, quam alia, et in fine semper conipitur; ut *kalmár* (— —), *adnak* (— —), *akkor* (— —), nam duas literas in se continet *ha*, verum utroque modo licebit sive — sive — accipias.« A maros-vásárhelyi Teleky-féle könyvtári kézirat. (1503. B. könyvtári jegy.)

⁶⁾ De nemcsak önhangzók, hanem mássalhangzók is rovattak egybe mássalhangzókkal.

voltak bizonyos szabályok, melyeket most jobbadán már csak a ránk maradt néhány rövidítésből ismerünk. Ilyenek:

A maros-vásárhelyi kéziratban található rövidítések.¹⁾

A szavak elején:

lo le la hi he ha go gi ga bo bi ba

za si se sa ru ri ra

A szavak végén:

nt st lt nk ngy ng nd ncz

A Kájoni-féle rövidítések:²⁾

ho he ha go ge ga csa bo bi be ba

za st so se sa rt ru ro ri re ra

A Kaposi-féle rövidítések:³⁾

bo bi be ba

Az Oertelius-féle rövidítések:

bo bi be ba

A csik-szent-miklósi fölirat összerótt betűi:

rcs grg st sm tyá lt vd nd zr ti ur

E rövidítéseknél a régi Írásjegyek értelmező latin betűi már megfordítva vannak rakva, azaz úgy, amint e rövidítéseket olvasni kell.

Ezeken kívül az *e* betűjegy s a vég-*k*-nál, a fentebb megismertetett esetekben az *a* kihagyásával is tetemesen lehetett rövidíteni, így például a csik-szent-miklósi föliratban az *ezer* szót a *z*

¹⁾ Dési alphabetje után az l. kpon: *Abreviationes in initio vocum scribendae* és *Abreviationes in fine vocum*.

²⁾ Révainál.

³⁾ Béliél.

(ez) ésr (er) betűkkel s azokat is összeróva, az egy szót pedig ugyanezen foliratban is csupán macával a gy hang jegyével találjuk leírva, mely betűt egy-nék. hívtak és olvastak.¹⁾

E rövidítések és összeróvások teszik az emlékek megfejtését oly nehézé; miután mi a rövidítések és összeróvások szabályait most már csak a fenti néhány példából és Telegdi rövidke szabályaiból ismerjük.

Hogy az ősi írásnál a székelyek által a rövidítésekre pontok is szoktak alkalmaztatni: arról egyedül Verancsics tesz említést, midőn azt írja: "... egy, legfőlebb két ilyen sor, némi pontok hozzátételével, a jegyek számához képest, igen sok értelmet ad." Verancsics e szavait igazolva látjuk egy esetben: a nagy-szent-miklósi kincsen.

A csik-szent-miklósi egyház 1501-dik évből való föliratán is szemlélhetünk pontokat, hol azonban e pontok nem rövidítést vagy betűhiányt jeleznek, hanem egy pár esetet kivéve, az igen sűrűen irt szavakat elválasztó s így az értelmes olvasást könnyítő jelekül szolgálnak.

A szavaknak ilyenén, pontok által való elkülönítése a székelyeknél még mai nap is divatos, s a többek közt Szejkén, báró Orbán Balázs birtokán, a galambbúbos kapu föliratán szemlélhető:

„AZ EGY: IGAZ ISTEN: SEGEDELMÉVEL
ÉPÍTETTE: ORBÁN: BALÁZS 1888. MÁRCZIU 24.“

¹⁾ Hogy az e betűnek ezen kihagyása még most sem ment teljesen feledésbe, egy föliratból következtetem. Székely-Keresztur mellett, Gagy és Medesér között az út szélén egy emlékkő látható, melynek fölirata így hangzik:

»Utas megállj! Nézd e követ.
Derzsi József hazajövet
Találkozik gyilkosokkal,
Három r é s z g (sic) sátorossal.
Itt végezték el életét,
Nejét gyászruháb(a) tették,
Toht Mariját 1887. be
6: hó 1-én halt.«

E föliratban eredetileg két betű volt kihagyva. A »r u h á b a« szónál ugyanis tévedésből az a volt kihagyva, melyet csak azután pótoltak, mert az a b betű fölé inkább mint mellé, kisebb alakban mint a többi betű, később lett besűrűve. A »r é s z g« szónál azonban az e betű most is hiányzik. Miért nem lett a kihagyott betű ez esetben is pótolva? Bizonyára azért, mert ezt szükségtelennek tartották az egykor fennállott s még most sem feledett szabálynál fogva, melyet e föliratnál használni nem volt ugyan szándékuk, mert különben a »követ«, »jövet«, sat. szónál is alkalmazták volna; de nem pótolták az e-t, mert a fennállott és még teljesen nem feledett szabálynál fogva nem tartották valódi kihagyásnak vagyis hibának.

Emlékek.

A nagy - szent - miklósi arany leleten, az úgynevezett „Attila kincse“-n levő föliratok.

Korra nézve a legrégebbek s így legbecsesebbek azon föliratok, melyek a nagy-szent-miklósi aranyeleten szemléltethetők. E föliratok oly fényes bizonyítékai elődeink Írástudásának, mint maga az arany, mellbe beverve vagy beróva vannak.

És ez írásjegyeket eddig még senki sem ismerte föl ősi magyar betűknek! Pedig azonoságuk alfabetejünk betűivel elvitázhatatlan.

E kincscsel legalaposabban foglalkozott Dr Hampel József, múzeumunk régiségtárának őre; az ő tudományos nyomozásának alapján adjuk tehát legelőször annak, a hivatalos adatok után irt történetét.¹⁾

Nagy-Szent-Miklóson, Torontál megyében — írja Hampel — az Aranyka partján, nem messze a Marostól, az 1799-dik évben arany kincset leltek. Az általánosabb, hivatalos verzió szerint Vuin Nera paraszt asszony²⁾, udvarán gödröt ásván, ráakadt a kincse. Két görög kereskedő megtudta ezt s megvén a kincset, Pestre hozta a vásárra. Itt bejelentették azt a város bírójának, ki által a magyar királyi, ettől pedig a bécsi cs. k. udvari kamara nyert tudomást a kincsről, s Ferencz császár-király még ugyanazon évi szeptember hóban elrendelte, hogy az egész aranyelet a cs. k. érem- és régiségtár részére megszereztesék, a mi meg is történt.

A kincs darabjainak száma akkor is ugyanaz volt mint ma, t. i. 23 darab arany edény, melyek összesen 1678 ⁸/₁₆ aranyat nyomnak. Alakjukra nézve ez edények a következők:

1. Hét különböző korsó.
2. Egy hosszúkás tojásdad lapos csésze.
3. Négy kerek csésze.
4. Két serleg.
5. Két tojásdad csésze, melyeknek egyik, keskeny oldala bikafővel végződik.
6. Egy, a bikafejű csészéhez nagyon hasonló, durva munkájú, Nautílus-alakú ivóedény.
7. Két kerek, csaknem egészen hasonló serpenyőalakú edény.
8. Egy szarv-alakú ivóedény.
9. Egy kis kenőcsedény.
10. Két egészen hasonló kehely.

Nem lehetetlen — folytatja Hampel — hogy mindjárt a kincs megtalálása után, még mielőtt arról hivatalos tudomást szereztek volna, annak néhány darabja eltűnt. Belső és külső okok igazolják e feltevést. Amazokról alább lesz szó, emezeket már itt jelezzük a következőkben.

A cs. k. régiségtár 1799-ki iratai között egy kérvény fogalmazványa őriztetik, melyet Neumann, akkori igazgató a „találónő“, egy szegény parasztasszony részére szerkesztett.

Ez asszony elvesztette vala igényét a kincs egy harmadára, mivel néhány darabot eladott volt, s azután a császár-király kegyelméhez folyamodott, hogy az elvesztett igényjogért kárpótlást kapjon.

Ugyanott Neumann igazgatónak egy 1805-ben kelt följegyzése is található, mely szerint egy szemtanú az ő (Neumann) jelenlétében azt vállá, hogy a hiányzó darabokat látta, s hogy azok jókora nagyságúak voltak, melyeknek összértékét 24—25 ezer aranyra becsülte.

Mióta e „szemtanú“ e megjegyzést tette, sok évtized múlt el, anélkül, hogy az „elkallódott“ edények csak egy darabja is valamely gyűjteményben fölmerült volna.

¹⁾ Joseph Hampel, Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós, sogenannter »Schatz des Attila. Budapest 1885. 8-r.

²⁾ Hampel téved, midőn parasztnak mondja, mert Nera nőnév, melynek megfelelő férfineve Neru.

E körülmény — némileg — azon állítás valószínűsége ellen szól. Az összérték azon fölül is oly túlságos nagynak állítatott, hogy az elsikkadt edények száma mintegy tizenkétszer annyit tenne, mint a meglévőké, mi nyilván egyike azon mesés túlzásoknak, melyeket a nép hite, de még a műveltek tájékozatlan hagyománya is aranyleletekhez szokott fűzni. ¹⁾

A nagy-szent-miklósi kincsről már többen írtak. Ez írók névsora, időrend szerént, a következő:

Schoenvisner István az első, ki „Hungaricae rei numariae“ cím alatt Budán 1801-ben kiadott éremtani művében e kincsről is értekezett. Ő a kincset „futólag s nagy tolongás közepette“ látta Budán a magyar udvari kamara elnökénél. Schoenvisner említett munkájának bevezetésében néhány lapot szentel e kincs leírásának, a Bécsből kapott adatok alapján. Értekezéséből megemlítendőnek véljük a pontatlan s az Arneth-féle hivatalos verziótól elütő megjegyzést a kincs feltalálására nézve, mely szerént szőlőben, vas szekrényben találtatott volna. ²⁾

A kincs legelső képes közzétételét Steinbüchel, a cs. k. érem- és régiségtár igazgatója készítette elő, midőn az 1827—29-ki években azon jeles réztáblákat készítteté, melyeket huszonegy évvel később az ő utóda, Arneth igazgató csatolt a cs. k. régiségtár arany és ezüst kincseiről kiadott nagyszerű munkájához.

Hammer-Purgstall József jeles orientalista az ozmánok történetében is foglalkozik e lelettel; de cikke csupán a görög fölirat megfejtésére szorítkozik. A kincs leihelyül tévesen Sáros megyét mondja Torontál megye helyett. ³⁾

A „Magyar Hajdan és Jelen“ című folyóirat 1847-ki folyamában egy névtelen tudós is említi e kincset, Értekezésében azt mondja, hogy Jerney János tudósunk a kincs tanulmányozása s rejtélyes föliratainak megfejtésével foglalkozott és hogy erről szóló munkája akkor készülöben volt. ⁴⁾

E mű azonban hihetőleg nem fejeztetett be s így meg sem jelenhetett.

Koehne 1848-ban szintén csak röviden értekezik a nagy-szent-miklósi leletről. ⁵⁾

Arneth-nek a cs. k. érem-és régiségtár arany és ezüst emlékeiről 1850-ben kiadott műve s a Steinbüchel-féle rézmetszetek voltak a kincs újabb irodalmának kiindulási pontja. ⁶⁾ A legtöbb tudós, ki e kincsről írt, csupán ennek rézmetszeteiből ismerte azt.

Böhm L. a nagy-szent-miklósi aranyleletről a temesi bánóság történetében tesz említést. ⁷⁾

¹⁾ Joseph Hampel, Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós, soenannter »Schatz des A 11 i l a.« Budapest. 1885. 8-r.

²⁾ §. XLII. Alterius Thesauri, in Comitatu Torontaliensi recens effossi, descriptio. Sequens thesaurus antiquus qui cistae ferreae inclusus fortuita effossione in vinea quadam Oppidi Szent-Miklós, ad Comitatum Torontaliensem spectantis, ex terra anno 1799. emersit, complectitur varii generis vasa aurea, quorum aliqua ornantur anaglyphis mythologicis. Haec primum, dein reliqua recensebo, quae non quidem summa cum exactitudine (omnia enim Vindobonam brevi expedienda, brevissimo dumtaxat tempore, inter multos alios spectatores, contemplari et opere quasi tumultuario connotare poteram) sic tamen ex ipsis, quae oculis manibusque contrectavi, archetypis descripseram, ut rerum antiquarum curiosi vei hac mea relatione, donec uberius illorum, in Tabulis aeneis depingendorum notitia nobis a doctissimo Musei Caesaréi Vindobonensis Praefecto communicetur, utcunque contenti esse valeant«. Schoenvisner, Notitia Hungaricae rei numariae. Budae 1801. 4r. 81—84 l.

³⁾ Joseph von Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches. (10 kötetes kiadás) Pest 1828. III. kötet 726. l.

⁴⁾ Magyar Hajdan és Jelen. Pest, 1847. 45. l. IV. tábla.

⁵⁾ Koehne, Memoires de la société d'arch. et de Num. St. Pétersbourg. 1848. I. köt.

⁶⁾ Arneth. Die Gold- und Silbermonumente des k. k. Münz- und Antikéncabine'ts. Wien 1850. 2-r.

⁷⁾ L. Böhm, Geschichte des Temescher Banats, 1861. II. köt. 294 és következő lapok. XI. és XII. tábla.

Rómer Flóris 1865-ben a leletről szintén csak röviden emlékezik.¹⁾

Dietrich 1866-ben a kincs fölíratának megfejtésével foglalkozott, de, minthogy azoknak egyetlen és valódi kulcsát, a régi magyar alphabetekeket nem ismerte, adott megfejtése sem fogadható el. Ő a fölíratok betűit goth (!) betűknek tartja. Alább látandjuk, mily önkényűleg járt el azok megálapításában, hogy belőlök néhány állítólagos goth nevet és egy értelemnélküli mondatot kicsikarjon.²⁾

Beható leírások jelentek meg a Sacken-Kenner által a bécsi cs. k. érem- és régiségtárnak 1866-ban kiadott jegyzékében.³⁾

Az oláh Odobescu a párisi kiállításon volt „román“ régiségek jegyzékében 1868-ban e „román“ régiségek között a nagy-szent-miklósi leletet is főlemlíti.⁴⁾ Gyatra mű, melynek szerzője saját hazája határait sem ismeri. Nagy-Szent-Miklós — mint tudjuk — Magyarországon van, s azért, hogy oláhnyelvű parasztasszony találta meg a kincset, ez még nem „román régiség.“

Henszlmann Imre 1876-ban⁵⁾ valamint Pulszky Ferencz 1878-ban⁶⁾ a nagy-szent-miklósi leletről csak röviden tettek említést.

Pulszky — igen helyesen — már akkor is a hun korba helyezte azt.

Dr. Pulszky Károly 1884-ben a magyar történeti ötvösmű-kiállítás alkalmával készített lajstromában felsorolta és leírta e kincs egyes darabjait;⁷⁾

Radisics Jenő, az iparművészeti múzeum igazgatója a lelet darabjait rajzokban közölte.⁸⁾

Dr. Pulszky Károly és Radisics Jenő újabban is értekeztek a kincsről, a nemsokára ezután megjelent díszműben.⁹⁾

Dr. Hampel József, múzeumunk, régiségtára őrének 1884-ben magyarul és 1885-ben németül „A nagy-szent-miklósi kincs“ cím alatt kiadott műve a legterjedelmesebb és — a fölíratok megfejtésétől eltekintve — a legjelesebb.¹⁰⁾

E mű a budapesti országos ötvösmű-kiállítás alkalmával készült, melyen Ő felsége a király kegyelméből a kiállítás egész tartama alatt (1884. február 17. — június 16-ig) e kincs is volt kiállítva,

A mű legelőször magyarul jelent meg 1884-ben az Archaeologiai Értesítő új folyama IV. kötetében; a mű német kiadása az előbbinek újabb átdolgozata.

Az abban szemlélhető tollrajzokat Kádár, Gaál, Ágotha, Nagy és Krieger készítették.

A mű I. része a kincs megtalálása s a cs. k. régiségtár számára való megszerzésének, Dr. Kenner régiségtári igazgató és Dr. Schneider Róbert régiségtári őről nyert hivatalos adatok alapján írt történetét tartalmazza.

A II. rész a fölíratok megfejtésével foglalkozik, Dr. Hampel nem hisz ugyan — igen helyesen — Dietrich, a fölíratok eddigi egyetlen megfejtője (??) erőltetett, légből kapott fejtegetésének, de ő

¹⁾ Archaeologiai Közlemények. 1865. V. köt. 31. l.

²⁾ Dietrich. Runeninschriften eines gothischen Stammes auf den Wiener Goldgefassen des Banater Fundes. Germania. 1866. XI. köt. 177—209. l.

³⁾ Sacken-Kenner. Sammlungen des k. k. Münz- und Antiken-Gabinetts. Wien 1866.

⁴⁾ Odobescu, Notices sur les antiquités de la Roumanie à l'exposition de Paris. 1868. 29. l.

⁵⁾ Henszlmann. Comptes rendus. Budapest 1876. I. köt. 506. l.

⁶⁾ Pulszky Ferencz értekezése a »történet előtt is más leletekről,« a magy. tud. Akadémiának 1878. június 16-án tartott ülésén.

⁷⁾ Pulszky Károly. A magyar történeti ötvösmű-kiállítás lajstroma. Megnyitott 1884. február 17-én Budapest 1884. 8-r.

⁸⁾ Radisics Jenő. Képes lajstroma az országos magyar iparművészeti múzeum galvanoplasztikai másolatainak. Budapest 1884. 8-r. 61—78. l.

⁹⁾ Dr. Pulszky Károly és Radisics Jenő. Az ötvösség remekei Magyarországon az 1884. évi magyar történelmi ötvösmű-kiállításból. Budapest. 2-r. Díszmű.

¹⁰⁾ A nagy-szent-miklósi kincs. Archaeologiai Értesítő. 1884. IV. kötet és ugyanaz németül, Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós, sogenannt der »Schatz des Attila.« Budapest, 1885. 8-r.

maga sem fejthette meg a főuratokat, minthogy az egyedüli valódi kulcsot a betűjegyek meghatározására, a régi magyar alphabeteket mellőzte.

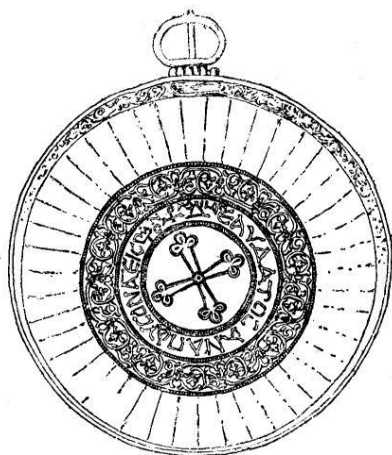
A III. részben az egész kincs, jeles szaktudomány és tájékozottsággal irt stilsztikai bírálatát találjuk.

A IV. részben általános megjegyzések vannak a népvándorlás korszakának művészetéről.

Vége, az V. részben, felsoroltnak az ezen korszakból ránk maradt emlékek.

A kincs eredetének meghatározására vonatkozó adatokat szintén Dr Hampel német, helyesbített és bővített jeles művéből vettem.

Pulszky Ferencz — mint fönebb említők — már 1878-ben a hunok korába helyezte e kincset;¹⁾ népünk hite pedig egyenesen Attilát jelölé meg, mint a kincs egykori urát. E népszerű fölfogás — írja Hampel — a mi saját, tudományos utakon keresett és részben meg is talált időszaki s egyéb meghatározásainkkal nem áll ellentétben, sőt van is bizonyos jogosultsága, miért is azt „Attila-féle“ kincsnek neveztük.

csésészék egykor, széles országok

Hampel József művében legelőször is azon művészi kör után vizsgálódik, melyből ezen művek származtak. E céljának elérésére legelsőben is azt keresi, ha vajjon a kincs egyes darbjai csak véletlenségből kerültek-e össze, vagy pedig létezett-e közöttök kezdettől fogva szorosabb összeköttetés, hogy ily képen meg lehessen állapítani, vajjon az egész kincs valamely művészeti irány fejlődésének jellemző tagjául tekinthető-e vagy sem.

Általán véve — úgymond — már Arneth, Sacken-Kenner, Dietrich és más vizsgálódók a kincsen különféle műszerkezeti irány keverékét ismerték föl. Némelykor Oroszországban talált hasonlóságokat is idéztek, a melyeken azonban nem kerestek elegendő támpontokat s a természetszerű tanulságokat nem vonták a kellő következetességgel.

A díszítések, idomok és műszabályok eredete iránt való részletes taglalásában természetesen a csattal²⁾ bíró négy csésze gerjeszt bizonyos érdeket. Gyártásuk némely esetben klaszikusnak is nevezhető jelességének ellenére a csatok művésztelen kivitele által mégis barbár jelleget viselnek magukon. A csatok arra mutatnak, hogy e tulajdonát képezték, az emberfejú szárnyas állaton nyargaló vadász ábrázolásában pedig már régtől fogva keleti alapeszmét ismertek föl.

Némileg biztosabb alapon állunk, midőn magát a sisakos lovagot, a salangos szerszámú lovat szemléljük. A pikkelyes vért, mely a lovak fejét, nyakát, karját, testét és lábszárát fedi, nagyon ismeretesek előttünk (mert valóságos magyar lovak).

Dr Hampel az edények, összidomára térvén át, úgy vélekedik, hogy a korszok alakja antik, de szemlátomást inkább a későbbi római időből, mint a helyes görög Ízlésből látszik eredetinek; mert alakjuk nem vall azon, a görög, különösen agyag edényeknél észlelhető finom ízlésre, melyekkel a görögök a K. u. második századig csaknem az egész akkori polgáriassult világot ellátták. Déli Oroszország görög városainak sírjaiban a görög idomú legfinomabb edények nagy száma maradt fenn, melyek — a mint ezt az egész Közép-Oroszorszáig terjedő leletek tanúsítják, — az északi barbároknál is kedveltek, s körülbelül Kiev vidékéig elterjedve voltak.

A nagy-szent-miklósi lelet összes művészeti tulajdonságai a keresztyénség első századaiból való, göröggel kevert művészeti körre utalnak. Hogy a pontuszi görög parti városok melyike volt e kincs gyártási helye, arról természetesen biztos ítéletet mondani nem lehet.

A műveltség felette magas polcán álló görög világ a Kr. előtti V. századtól kezdve Scythiára nézve annak mintegy melegítő pontja volt, mely melegét az ország belsejébe terjeszté, vagyis a Fe-

1) »Történelem előtti s egyéb leletek«-ről szóló értekezésében, a magy. tud. Akadémia 1878. június 16-ántartott ülésén.

2) Az e műben bemutatott három edény rajza Radisics Jenő igazgató úr képes lajstromából, kisebb alakra véve, fényképezés útján másoltatott.

kete tenger parti városainak ötvösei, már régi idóktól fogva, díszes ötvösmunkáikat nemcsak Olbia és Pantikapeon gazdag gabnakereskedői, hanem a boszporuszi és scytha főurak részére is készítették.

A nagy-szent-miklósi kincs első birtokosait megismerteti az egyik csésze fenekén olvasható görög fölirat, mely így szól:

+ ΒΟΥΗΛΑ · ΖΟΑΠΑΝ · ΤΕΧ · ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ · ΒΟΥΤΑΟΥΑ · ΖΩΑΠΑΝ · ΤΑΓΡΟΓΗ · ΗΤΖΙΓΗ · ΤΑΙΧ ·
azaz: + Βουηλα . ζοαπαν . Τεση . Δυγετοιγη . Βουταουλ . ζωαπαν . Ταχρογη . Ητζιγη . Ταιση.

A fölirat kezdetét kereszt, jelzi, s az egyes szavakat pontok választják el egymástól.

Két szó kezdőbetűje, mely mindkét esetben *B*, egy alatta lévő vízszintes vonal által még különösen van megjelölve, mi azt jelenti, hogy a négy első szó a fölirat első részét, a többi öt szó pedig annak második részét képezi.

E két szócsoport mindegyikében a második szó egyenlő hangzású, ζοαπαν és ζωαπαν (dzoapan), a két első szó ellenben különböző, Βουηλα és Βουταουλ (Buella és Butául), mely utóbbiak kétség nélkül tulajdonnevek. A következő két, illetve három szónál összesen háromszor a yyj szó képezi a végszótagot, melyet Hampel föld, tartomány értelemmel magyaráz, míg Hammer-Purerstall azokat nemzetségneveknek tartja, a mi különben itt tökéletesen mindegy. Az egyik név, ΗΤΖΙΓΗ (Eztige) alatt mindketten a „jász“ szót ismerték fel.¹⁾

Dr. Hampel ezen, valamint a többi nemzetségeket is gepida, tehát germán néptörzseknek véli; pedig tudjuk, hogy a jászok egyike a legtisztább, legeredetibb magyar fajoknak mind nyelv, mind arc- és testidomukra nézve.²⁾

Nagyon természetes azon következtetés, hogy, ha az egyik magyar volt, akkor a többi, e két zoapan vagy törzsfőnök alatt álló nemzetség sem lehetett más.

Lehet, hogy — mint Hampel hiszi — e nemzettörzsek már a Kr. u. második században, a quád-markomán és jász háborúk idején vagyis a népvándorlás első hullámszakor voltak a Tisza vidékén, mire a ΤΑΙΧ és ΤΕΧ szót egyhangúlag magyarázzák; de — szeréntem — nem fogadható el föltétlenül ama íoltevés, hogy e szó alatt éppen a Tiszát, s nem szintén valamely törzs- vagy nemzetségnevet kelljen értenünk. Mi végül állana a Tisza szó egymagában nemzetségnevek közt, és miért ne lehetne a Teov) és Tcuv) szó is törzsnév, melynek emlékezete négy, *Tés-nek*. nevezett helységben ma is megvan?

Akárhogy van különben, elégedjünk meg egyelőre a „jász“ néppel.

Hampel a Buella nevet a góth Baduella vagy Baduilla és Vilas névvel azonosítja, a Butául névvel pedig a góth Athaulf, Beowulf nevet véli hasonlónak, s ez okból e két férfit gepidák, azaz germánoknak tartja. Vájjon az elsőnek nem inkább a magyar Béla, a másodiknak pedig nem inkább a Boytha családnév³⁾ vagy a Boutuj helynév⁴⁾ felel-e meg?

Mi ragaszkodunk ahhoz, hogy a jászok a magyar fajhoz tartoztak és tartoznak, s ennek ellenkezőjét senki sem bírná hitelesen bizonyítani.

Zoapan — Miklosich és Schaifarik szerént — egyértelmű a nemzetségfő, fejedelemmel. Zsupán-nak hívták a déli szlávok a régi korban a törzsfőnököket; az oláhok, ez eredetére nézve inkább illyr mint római faj, zsupunnye domnule (tekintetes úr) címen szállítják meg a kabátos embert.

Hogy a szláv eredetű zoapan szó, melyet Bíborban született Konstantin császár Ζουπάνος nak ír, mi alapon ruházta a görög ötvös által magyar nemzetségi fejedelmre? Bizonyosan csak azon az alapon, t. i. saját tetszése szerént, mint a βοεβοδος szláv szó a déli szlávok közvetítésével Konstantin császár által a hét magyar vezérre.

E (görög) fölirat jelleme Hampel szerént⁶⁾ a III.—VI. századra vall.

Armeth s ő utána Dietrich és mások a Bouella és Boutaoul fejedelmeket a X. századba helyezik, talán épen csak a föliratban előforduló zoapan cím végett. „De e föltevésnek — így folytatja Hampel— ellene szól a fölirat palaeographiai jelleme. Nem forog fenn semmi ok az ily késői kor elfogadására, sőt ellenkezőleg különféle külső és belső okoknál fogva a föliratot igen korai időszakra kell helyeznünk.“

Elfogadjuk Dr. Hampel tudósunk véleményét, ki föltevésének igazolására, t. i. a betűk jellemére nézve, tudományos kutatásai alapján tapasztalati érvekkel áll elő.

Hiszszük e szerént, hogy e kincs összes darabjai a Kr. u. III.—VI. század közötti időszakból valók, hogy azok már együtt voltak, midőn e két törzs- vagy nemzetségfő tulajdonát képezték; e két nemzetségfőt, a saját magok és nemzetségeik neve, de különösen a több edényen szemléltető ábrák és régi magyar betűjű föliratok miatt ismét nem tarthatjuk sem góthok, sem gepidák, sem szlávoknak, hanem magyaroknak.

¹⁾ »Hier ist Butául der Zupán der Tagroger, Jazyger, der Völker an der Theiss. Die Tagroger sowohl als die Jazyger kommen in Dio Cassius vor im XXI. Buche des Xiphilinus als Iá^ys; und Aázptyoi in derselben Gegend Pannoniens.« Joseph von Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches. Pest 1828. 8-r. III. köt. 726. 1.

²⁾ Magyar eredetüket csak a legújabb időben néhány nyelvész vonta kétségbe fonák okoskodások alapján.

³⁾ Kisbetleni Boytha család létezik Kolozs megyében.

⁴⁾ Egy földvárnak neve a hajdani Besztercze vidékén.

⁶⁾ Említett művének 61. és következő lapjain.

A nagy-szent-miklósi aranyelet legtöbb edényén föliatok vannak, részint beverve, részint hegyes eszközzel beróva.

Többen kísérlettek már meg a föliatok megfejtését; így Schoenvisner, ki azonban ezt csak a Bécsből kapott adatok alapján tehette; megkísérelte továbbá Schaffarik, Arneth és mások, bővebben Dietrich, Pfeiffer „Germánia“-jában, s legújabban Hampel; minthogy azonban a valódi s egyedüli kulcsot azok megfejtésére egyikük sem használta, fáradozásuknak nem is lehetett eredménye.

Sacken-Kennerék a jegyzékek megjelenéséig (1860) elért eredményt a következőkben foglalták össze: „A föliatok, betűik alakja s a tartalom szerént, részben későbbi görög (!)¹⁾ írást, itt-ott elkorcsult jellemekkel mutatnak, melyeknek értelmezése azonban még nagyon ingadozó, részben pedig idegenszerű (góth eredetűeknek is vélt) jegyeket tüntetnek elénk.“ Továbbá: „a föliatokban előforduló nevek szármát (Dankrigek, Iazygek sat.) törzsekre s azoknak Béla és Butául vagy Boy tha nevű zsupánjaikra vonatkoznak.“

A mit ők elkorcsult „görög“ és „idegenszerű“ jegyeknek neveznek, nem egyebek mint régi magyar betűk!

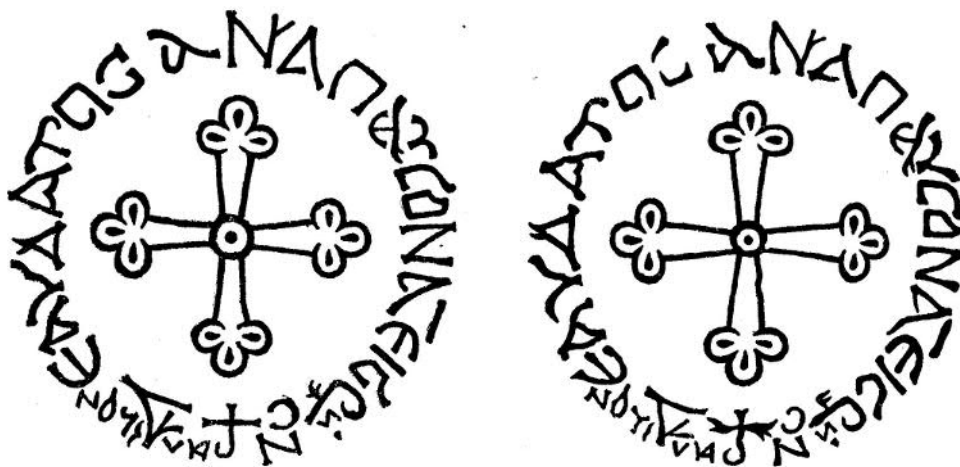
E betűjellegek tulajdonságára nézve látszólag kétféle föliatokkal van dolgunk:

A) Két kerek csészén a föliatok egy és ugyanaz. A betűjegyek, egy-kettő kivételével, egyedül és csupán csak a régi magyar alfabetekből fejthetők meg.

B) Ugyancsak ezen két, továbbá egy másik, hosszúkás csészén, a szárún s több más edényen összesen tizenhét betűcsoport szemlélhető, részint beverve, részint hegyes szerszámmal beróva, melyek az A) alatt említett betűjegyeiktől látszólag eltérnek, s így egy önálló csoportba fognak soroztatni.

Az első (A) fajta föliatok két csésze fenekén egy nagy, bevert kereszt körül terül el. E föliatok mindkét csészén, igen csekély eltérésekkel egyeznek egymással, mint ezt a csészéknek ifj. Herpka Károly budapesti ipariskolai tanár által készített galvanoplastikai, tehát azeredetiektől hajszálnyi különbséget sem mutató utánzatairól vett s itt következő rajzai mutatják.²⁾

A) Csoport

Ez írást mindannyian, s így Hampel is, „elkorcsult“ görög írásnak nézték s e szerént iparkodtak azt megfejteni. Pulszky Károly ellenben³⁾ valamivel helyesebben már csak „görögös“ írásnak nevezi.

¹⁾ Meg kell jegyeznünk, hogy itt a »görög írás« alatt nem a fönfent említett görög föliatot értik, hanem a két csésze fenekén körben bevert hun-magyar betűjű föliatokat, melyeket e két ábránkkal most bemutatunk.

²⁾ A föliatok másolatát akkép eszközöltem, hogy a csésze fenekére hasonló terjedelmű, papír vékonyságú ólomlemez fektettem s azt a hüvelykujjal mindenütt rányomtam a csésze fenekére; a betűk és cifraságok tisztán lenyomódtak. Hasonlót tettem, de már írón segítségével, átlátszó másoló papírral is; e papíron a csésze fenekének mélyedései, s így a betűk is fehérek maradtak, a körülöttük lévő emeltebb tér pedig megfeketedett. Otthon e papírlap kidolgozásánál az ólomlap betűi voltak szemem előtt. A rajzunkon látható betűk s az eredeti betűk közt tehát hajszálnyi eltérés sincs. Csupán a köriatokat kívül és belül beszegő két gyöngysort hagytam el, mint nem idetartozót. — Figyelmeztetünk ez úttal e remek galvanoplastikai utánzatokra, melyekre eddig még oly kevés a megrendelő; pedig mily díszére válnának ezek minden úri teremnek, bizonyára nagyobb díszére, mint az a sok idegen csecse-becse, japáni edények, Mackart-csokrok sat.

³⁾ A magyar történeti ötvösműkiállítás lajstroma. Budapest 1881. 8-r. I. rész, 59. l.

Hampel azt véli, hogy ezen, „kétes jellegű“ betűkből álló fölirat oly időben s oly nép körében veretett be, midőn s a hol a görög írás jellege kétes volt, s hogy a fölirat szerzője nem ismerte eléggé azon görög alphabet betűinek alakját, mely klaszikus műveltségű vidékeken általában használatban volt.

A két csésze fenekének közepén bevésett keresztből Arneth, Dietrich és Hampel a csésze keresztjén eredetét következteti, s ez utóbbi még azt teszi hozzá, hogy a keresztnek ilyen alakja keleten, a keresztység első századaiban dívott, s hogy a száraz lóherelevelekkel való berekesztésének (analógiája van egy, Ozorán talált, a népvándorlás korából származó másik, muzeumunkban őrzött emléken.

E fölirat megfejtése körüli kísérletnél már Dietrich is helyesen vélekedett, midőn a fölirat kezdetét ott kereste, hol a betűk legnagyobbak és távolabb állanak egymástól, annak végét pedig ott, hol a betűk legkisebbek s szinte rakásra vannak halmozva.

Megegyez vele Dr Hampel is, ki azonban egy betűvel előbb kezdi, mint Dietrich, mivel zárjegynek tekinti az általa a Krisztus monogramjának vélt keresztalakú jegyet, melynek egyik függélyes szára egyik felé görbül, s mely szerénte nem más, mint rosszul készült P, mely egy, e betű alsó részét átmetsző vízszintes vonal által egyszersmind keresztalakot is nyer.

Dietrich e föliratból, néhány betű h o z z á g o n d o l á s á v a l , a következő értelmet sütötte ki:

ΕΦΥΔΑΤΟΣ ΑΝΑΠΑΥΣΟΝΚ ΕΙΣ ΤΟΠΟΝ ΧΛΟΗΣ ΚΑΘΙΣΟΝ,

mi szerénte nem más. mint a zsoltárok LXX. 23. 2. versének változata, mely vers így hangzik:

εις τόπον χλοής εκεί με κατεσκηνώσεν επι ύδατος αναπάσεων ἐξέθρεψε ¹⁾

magyarul: „A vizek mellett szeretnék nyugodni és zöldülő ligetekben megtelepedni.“

Hampel helytelennek tartja Dietrich megfejtését s a következő értelmezést ajánlja, de szintén néhány betű hozzágondolásával:

ΡΑΕΑΥΔΑΤΟΣ ΑΝΑΠΑΥΣΟΝ Α(ΦΙ)ΕΙΣ Π(Α)ΝΤΟΝ ΑΜΑΡΤΙΟΝ, azaz:

διὰ ύδατος αναπλύσον ἀφίεις παντῶν ἀμαρτιῶν .

magyarul: „Ha víz által tisztulsz, minden vétked alól feloldatol.“

Dr Hampel tudniillik a csésze fenekén levő kereszt s a Krisztus-monogrammnak nézett betű által vezetettve, azon véleményben van, hogy e csészéknek egyházi hivatásuk volt, s hogy azok keresztelési célra használtattak.

Dietrich tehát, úgy mint Hampel is e betűket elkorcsult görög betűknek nézték, s ennél fogva azokat a csésze központjából tekintve, balról jobbra olvasták. Hogy e betűjegyek közül, joggal, hányat szabad és lehet görög betűkkel összeegyeztetni: adom itt a görög alphabetet s a fölirat betűit, egyenes vonalba állítva:

Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω

Ρ Δ Ε Α Υ Δ Α Τ Ο Σ Α Ν Α Π Α Υ Σ Ο Ν Α (Φ Ι) Ε Ι Σ Π (Α) Ν Τ Ο Ν Α Μ Α Ρ Τ Ι Ο Ν
 ρ δ ε α υ δ α τ ο σ α ν α π α υ σ ο ν α (φ ι) ε ι σ π (α) ν τ ο ν α μ α ρ τ ι ο ν

Dr Hampel, e kétségtelenül kiváló szakférfiunk abbéli véleménye, hogy azon görög ötvös, ki e betűket bevete, a görög betűket nem ismerte, szeréntünk el nem fogadható; mert föl nem tehető, hogy ily, a műveltség bizonyos fokát igénylő művészetet űző egyén, ki azon felül betűk beverésével foglalkozott, saját nemzetének Írását ne ismerte volna.

A mi véleményünk az, hogy a görög művész ellenkezőleg nagyon jól ismerte a görög betűket s azért adott néhányának oly görögös alakot, hogy mi sem vagyunk képesek, a mi kulcsunkkal, a föliratot teljesen megfejteni.

E betűjelleme nem görög betűk, hanem régi magyar betűk, melyeket a görög művész a kapott előírás szerént nagyobbbrészt ügyesen és híven, de itt-ott helytelenül vert be, úgy, hogy azokat felismerni nem lehet. Ezen körülmény, valamint a sok összerótt betű és rövidítés a fölirat megfejtését csaknem lehetetlenné teszik.

Olvassuk tehát e föliratot a csésze széléről tekintve, azaz fordítsuk meg, s olvassuk azt, ősi szokás szerént, jobbról balra. Állítsuk ennek okáért a betűket ismét sorba s helyezzük utánuk alphabetjeink azon betűjeleit, melyek velők leginkább egyeznek ²⁾.

¹⁾ Adom e szöveget hibáival és hiányos ékeztetésével, úgy, mint van.

²⁾ Ezt szükségesnek véltem annyival inkább, mert itt bizonyításról van szó, még pedig bizonyításról »ad oculos.»

A két körirat betűjegyeinek alphabetjeink betűivel való összehasonlításából láttuk, hogy azokat erőltetés nélkül határoztuk meg, de fájdalom, nem tudjuk a fölírat teljes értelmét megállapítani. Ennek egyik oka az, hogy némely betűk kétféleképpen olvashatók, további okok pedig, hogy a betűk csaknem kivétel nélkül mássalhangzók, hogy nem tudjuk, hol van a szavak kezdete és vége, nem tudjuk bizonyosan, hol van magának a fölíratnak a kezdete, nincsenek-e rövidítés kedvéért mássalhangzók is kihagyva, s végre, hogy néhány betű a görög ötvös által érthetetlenül veretett be.

A megfejtés körül azonban némi tájékozást nyújt a *vég-k*.

A szavak, melyeket kibetűznünk sikerült, a következők: 4. és 11. alatt: *(é)sz(e)s*, 13. alatti: *(e)sz(e)s* vagy: *ejt*, 16. 17. 18. tg. alattiak *együttvéve: sok(a)k*, 21. 22. együttvéve: *rfejnd* vagy: *sz(é)p*, 23. 24. együtt: *ró* vagy *szó*. 25. *ö*, 26. 27. együtt: *r* (a rövidítést jelző pont = *á* vagy *ü)nk*, tehát: *ránk* vagy a 25. alatti *<?-vel* együtt: *örünk*, s így az utóbbiak együttvéve mindkét megfejtés szerint értelemmel bíró mondatokat adnak: *rend ró ö ránk*, vagy: *szép szó ö ránk vagy örünk*. De kérdéses, hogy ezen, már így is érthető szavak nincsenek-e megcsonkítva vagyis rövidítve, mint például *rend(-et) ró ö ránk* vagy: *szép(-en) szó(-l) sat*.

Ha találkozik valaki, ki e fölíratnak bővebb vagy teljes megfejtését adandja: szívemből fogok örvendeni; a gáncsoskodótól azonban *f e l t é t l e n ü l* elvárom, hogy jobbat és többet fog adni.

A fölírat betűjegyeinek alphabetjeink betűivel való találása, a betűknek régebben szokásban volt összerovása, a magánhangzók ritkasága s csaknem hiánya és néhány, egymással semmiképp nem ellenkező szónak e betűkből, a Telegdi által fenntartott szabályok szerint, minden erőltetés nélkül való összeállítás, ily hiányos megfejtés mellett is kétségtelenné teszi azt, hogy jelen esetben, bár néhány, de kevés, a betűk nem ismerése miatt hiányosan bevett betűn kívül, tisztán és elvitázhatatlanul régi magyar írással és kétségtelenül magyar szövegű fölírattal van dolgunk.

Hogy a csészek keresztyén egyházi szertartások czéljára készültek volna, a mellett a csészek fenekén szemlélhető kereszt mit sem bizonyít; lehet az egyszerűen, czélzás nélküli díszítés, mi mellett éppen az ozorai népvándorlaskori emlék is inkább bizonyít, mint ellene szól; mert nagyobb a valószínűség, hogy ez utóbbit is nem keresztyén kezek készítették.

A keresztnek vélt alak e szerint talán nem más mint díszítés, de lehet ám czifrázott *i* betű is, melylyel valami áldozási szent mondat kezdődött, s melynek értelmét akkor mindenki tudta s ismerte, mint például ma a J. N. R. J.-ét (= Jézus Nazarenus R e x j u d a e o r u m = n á z á r e t h i Jézus, a z s i d ó k királya), s ez *i* betű akár az *ital*, *inni*, vagy *ivás* szót rejthette magában-

Hogy továbbá e két csésze nem keresztyén egyházi, hanem inkább ősvallási szertartásoknak szolgált: a mellett bizonyít az azokon lévő csat, mely bizonyára nem más czélből alkalmaztatott, mint hogy azt hun-magyar gazdája övére csatolja, hogy meglegyen, mikor áldomásra kerül a sor. Megerősít bennünket e hitünkben Herodot, midőn a scythák, másként hunok e szokását minden további megjegyzés nélkül felemlíti, azt írván, hogy a scythák csészéjüket övükre szokták csatolni.

E szokás azon föltevésre, hogy az összes scythák kóbor életet éltek volna, semmiképp sem vezethető vissza; mert ugyancsak Herodot az, ki „nomád“ scythákat említ sok más nevű scytha törzsek mellett, s így magából következik az, hogy ez utóbbiak nem voltak nomádok.

Áldozó kancsóval kezökben ábrázolták azon kóbábokat, melyek Dél-Oroszországban bőségben találtak, s melyeknek rajzát Jerney János keleti utazásának leírásában ábrákban hozta.

De akár mint álljon a dolog, az iránt bizonyosak lehetünk, hogy ezen betűk hun-magyar betűk s hogy valamely hun vagy magyar főúr bizta meg a görög művészt a csészek készítése s a fölíratok beverésével, mely megbízásnak — a fölírat dolgában — a görög mester csak imígy-amígy felelhetett és felelt is meg, mert a hun-magyar betűket nem ismerte s csak előírás után készítette. Hogy a műveltebb görögök nem görög embert bíztak volna meg görög írás alkalmazása, beverésével: éppen séggel föl nem tehető.

A másik, az előbbtől csak látszólag eltérő írás, mely a nagy-szent-miklósi lelet edényein látható, a *B*) csoportbéli írás, mely húsz betű- és jegy csoportból áll s összesen tizennégy edényen található, részint beverve, részint hegyes eszközzel bekarcolva.

Adom ezeket *úgy*, a mint Dr Hampel művében híven, az eredeti edényekről vett rajzokról, átlátszó másoló papir segítségével másoltam, s először a Herpka tanár által készített galvanoplasztikai utánzatok s azután az eredeti arany edényekével összehasonlítottam.

E szó- és jegy csoportok ezek:

Hickesius műve — tudtomra — a legterjedelmesebb mű e tekintetben, mely a rún és góth betűk minden változatait, összehasonlítás kedvéért egy táblázaton egyesítve tartalmazza. De azok közt sem találtam más alakú alphabeteket, mint az itt következők:

Markomán rúnák I.

a b c th e f g h i k l m n
 A K K . B B . P H P . ∞ d H . M M . P P . * X X . X N X . J I . X N X . M M . ∞ H . P X P .
 o p q r s t u ks i ts
 N R . X K L . Y Y . R H R . Y Y P . ↑ ↑ . n H R . H Y . P Y Y . Y Y .

Markomán rúnák II.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z w
 A . B . C . ∞ . h . P . X X . L . Y . A . Q . X . P . H . M . R . M . L . Q . H . X . T . W .

Nord (északi) rúnák.

f u th o r k h n i a s t b l m y
 P . N . P . † † . R . Y . * . † . I . † . H . ↑ . B . P . Y . † .

Angolszász rúnák.

f u d o r k g(i) u u h n i g(e) c o p ks s
 F . N . A . P . R . R . h . X X Y . P . N † N . † H . I . P . S Z J . H C M . P Y * . H .
 t b e d , m l n ö m , d a e ü i o ear kw k st , ts g ts
 † . B . M . M M . P X X † . R R . M . R . P M M . * . Y . Y . † . Y . M M . X . Z .

Góth rúnák.

f u d a r k g w h n i γ kw p u u s t b e l m n th o
 P . N . P . R . R . C . X . P . N . † . I . Q . L . B . Y . Y . ↑ . B . M . P . M . X . M . Q .

Moeso-góth rúnák (Vulfila alphabetje).

a b g d e q z h , δ i k l m n γ u p 9 o r s t v f ks w o
 A . B . Γ . Δ . Ε . U . Z . h . φ . I . R . Λ . M . N . G . Π . Υ . ρ . S . T . Y . ϕ . X . Θ . Q .

Kiknek higgyünk már most? Kétségkívül ez utóbbiaknak, kik őszintén bevallották, hogy egy szót éppen nem értenek, s így csak a hiányos fordítást adhatják.

Dr Hampel Dietrich megfejtéséről, alább pedig a maga részéről így nyilatkozik: „Aki a régibb rúnák meghatározásának nehézségeit ismeri, nem fog azon csodálkozni, hogy az első komoly kísérlet ezen bizonytalan (!) írásjegyek és szavaknak a még nem eléggé megállapított ó-góth nyelvből való értelmezése nem kielégítő. Ezutáni kísérletek talán sikeresebbek lesznek, s az ezen fölíratokban előforduló rúnák hangértékének végleges meghatározása, azon tudósok föladata leend, kik különösen a rúnírás tanulmányozásával foglalkoznak.“

„Azoknak feladata leend — így folytatja Dr Hampel — meghatározni azt is, ha vájjon itt tényleg minden egyes szó a góth nyelvből értelmezendő-e, s ha vájjon nem fordulnak-e elő görög szavak is, melyek r é s z b e n rún írásba vannak foglalva.“

„Ez utóbbi feltevést nem vélem teljesen elvetendőnek; a bevert rún fölíratok görög volta mellett legalább szólni látszik némely körülmény. (?)“

„E feltevést megerősíti az i. sz. (nálunk a csoportban a legfelső) fölíratban a kereszt-jelképnek választójelképen való ötszöri alkalmazása.“

„E jelképnek gyakorisága tehát előre is jogosulttá teszi azon föltevést, hogy itt is vonatkozása forog fenn a fölíratnak az edénynek szertartási rendeltetésére, a keresztelésre, s ez Írásban bizonyosan ismét valamely, a víz gyógy erejére vonatkozó mondat fog rejleni.“

„Ezen megfontolás alapján a korai középkor egyházi szermondait alaposabban ismerő szakértársainknak olyképeni megfejtését ajánljuk, mint például a következő:

+ ΕΩΘV + XVEC + VΔPI + ND +

azaz: Ευτυχής ύδρι' n. d.“

„A két utolsó betű szabályszerű latin betű, s a szermondat végén ezt jelenthetnék: *N(ominé) D(omini)*, amin mint megállapított rövidítésen a görög szertartási mondattal való egybekapcsolásra nézve éppen oly kevésbé ütközhetünk meg, mint a *XP* (görög) rövidítésen a latin főíratokban.“

„Nem folytatom — így végzi Dr Hampel — a megfejtési kísérleteket, hanem átengedem azokat, mint természetes is, a nyelvtudósoknak s kész vagyok jobb ellenvetések alapján az i sz. (nálunk első helyen bemutatott) fölíratról tett fejtegetésemet elejteni.“

„De álljon itt e fejtegetés annak bizonyosságául, hogy végleges eredmény a Dietrichétől eltérő utón is érhető el.“

Helyes! Mert Dietrich útján haladva, eredmény, a valóságnak megfelelő eredmény soha sem érhető el. r

Én nem tartozom ugyan azok közzé, kiktől Dr Hampel e fölíratok megfejtését várja, de olvastam én is többféléről többfélélt; az olvasottakat pedig iparkodtam a látottak- és tapasztaltakkal egybevetni és következtetéseket vonni, más szavakkal: az elméletet a természetessel, a valóval összeegyeztetni. Ilyenkor azután akadtam oly meglepő dolgokra, amiket könyvekben leírva nem találtam, így volt ez a jelen esetben is. Ismerem a ránk szállott úgynevezett hun-scytha alphabetek egyikét-másikát; láttam azután 1884-ben az ötvösmű-kiállításon s később Bécsben a nagy-szent-miklósi kincset eredeti valóságában, láttam továbbá az ifj. Herpka Károly tanár által készített galvanoplasztikai, tehát természetű utánzatokat azokkal az ákom-bákom betűkkel, s láttam az énlakai unitárius egyház megnyezetén most is ékeskedő „székely“ betűjű fölíratot, s meggyőződtem, hogy mindezek, bár különböző időkből valók, egy forrásból, egy bölcsőből erednek: Scythiából, s a hun-magyar nemzet őskorából.

Hogy Szabó Károly, legjelesebbjeink egyike, nem ismerte vagy nem ismeri e kincs fölíratit, nem csoda, mert azok jórészt csak 1884-ben, az ötvösmű-kiállítás alkalmával lettek ismeretessé; de Dr Hampelnek okvetlenül fel kellett volna bennök ismerni a hun-magyar írást, ha a Bél és Oertelius által közölt alphabeteket ismerte volna, mert amabban megvan az a patkóalakú *ny*, mely a most említett csoportokban több ízben, ezében pedig az *ö*, mely a fentebb említett két csésze köríratában fordul elő, s mely betűalakok sem a góth, sem a rún alphabetekben, de egyáltalában a világ semmiféle más alphabeteiben nem találhatók; hiába kerestem ezeket a Faulmann-féle s más hasonló művek alphabetei között. De a ránk szállott alphabetek s a kincsen látható többi betűk közt is — bár sok évszázad választja el őket egymástól — oly csekély és lényegtelen eltérések vannak, hogy egykettő, de nem több kivételével, lehetetlen azokat félreismernünk.

És most lássuk, hogy boldogulunk e fölíratok megfejtésével.

Az első szó, a mely figyelmemet magára vonta, egy világosan kiírt hun tulajdon-, egykor talán hivatalnév, méltóság. Tisztán, teljesen van beróva, nincs abban rövidítés, mindössze úgyis csak két betűből áll; ez az a 81-es alakú két betű: Kájoni egyik *r-je* s a Harsányi-féle *u*, tehát *Ru*, Létezik-e még minálunk ezen név mint családnév, nem tudom, mert nekünk fájdalom még nincs olyféle családnév- jegyzékünk, mint a minőt a nagyérdemű Kriza János unitárius püspök állított össze

a székely családnevekről. Ezek között, igaz, a Ru nevet nem találtam; de létezett e név Svájcban az anniviersi fekete hunok közt. Roux (e. Rú) atya, hittérítő, ki Indiában vértanúságot szenvedett, Luc helységeből való szülefésű volt; e család utolsó sarját Roux Máriával temették el 1886-ban.¹⁾

Azt mondtam, hogy Rú talán hivatalnév volt, mert a keresztyény hittérítők különösen ezeké[^] irtatták ki minálunk. Tudjuk ugyanis, hogy a keresztyénységnek Szent István által való behozatala után az ősvallás követői néhány kísérletet tettek annak visszaállítására, Magyarországon úgy, mint Erdélyben. Erre történt azután, hogy Béla, Endre öcscse, ki a Sándor-féle azaz a Csíki Székely Krónika szerint 1049-ben lett, bátyjával megosztozva, Erdély vezérévé vagy vajdájává, elrendelte, „hogy a méltóságok többé ne a régiek szokása szerint neveztessenek el, sem a családok, várak, helységek, várdák, hanem szentek neveivel cseréltessenek föl.²⁾ Béla rendelete végre is hajtatott, mert azóta a régi, legveszedelmesebbeknek tartott hivatalnevek eltűntek. A mint ez így történt a székelyeknél, kétség l[^]vül megtörtént, de már korábban, minálunk is.

Dr Hampel volt az első, ki azon bekarcolt betűkre figyelmeztetett, melyek az első (nálunk is legfelső) föliratnál a bevert betűk alatt és mellett állanak, s melyek nem egyebek, mint az azután bevert betűk előírása. Két ily előírás látható, mindkettő jobbról balra folyik, mi eléggé bizonyítja azt, hogy a föliratot jobbról balra kell olvasni.

1)

+D N + 7 7 5 A A +) A A A + A 0 5 A +

E fölirat betűinek alphabetjeink következő betűi felelnek meg:

+D N + 7 7 5 A A +) A A A + A 0 5 A +

^r sz n k j ü ny s l n g s l s ly é g d

E fölirat egy hosszúkás csészen kívülről, egy fogantyú gyanánt szolgáló toldat alatt van alkalmazva. A fogantyún lyuk van zsinór számára. A betűk be vannak verve, és pedig egy már a csésze gyártásakor nekik szánt helyen, mely a cifraságoktól zsinóralakú díszítés által választatik el, és így a föliratot bekeríti.

A csésze rajzát, felülről tekintve, itt adjuk; ennél az írás, mely kívülről veretett be, természetesen megfordítva, domborúan s nem oly élesen körvonaloza látszik.

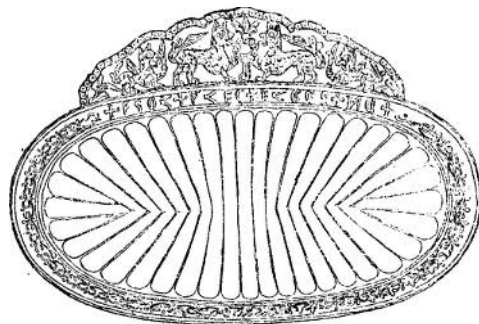
A kétszeri előírásnak oka némi figyelem mellett könnyen kitalálható; az első előírásban a betűk közelebb állottak egymáshoz, s így a fölirat nem foglalta volna el az egész, már az edény gyártásakor neki szánt tért, minélfogva

a karczoló az utolsó hat betűt, beleértve a két keresztet is, már nem karczolta be, hanem ujabban kezdte meg azt; ezt a második, a betűk beverésére irányadó beosztást a bevert betűkkel együtt adja a csoportban az első ábra, az imént bemutatott ábra pedig, könnyebb áttekintés végett tisztán csak a bevert betűket.

A keresztet itt nyilván választójelekül állanak, mert az első négy betű egyedül is szemlélhető két korszón bekarcolva, s így hihetőleg a többi három szó- vagy betűcsoport is önálló, egymástól független értelemmel bír.

¹⁾ Eredeti épségükben megvannak ott a Barthó, Bond, Kalló, Csepel, Danczó, Aba, Gyula, Jenő, Bot, Bov, Rú, Rúa, Várdó, Vió eredeti hun nevek. E népről, mint hallom, Horváth Mihály és Hunfalvy Pál is irt már, de értekezésük hír szerint csak néhány lapra terjed, s nagy szerepet játszik benne az a szerencsétlen szószármaztatás; így éppen a Luc nevet lyuk szóból származtatják, holott Luc r gy iszonyú meredek hegygerinczen csaknem legfönt fekszik. Nem is általok lettem e hun telepre figyelmes, hanem a Mayer-Berlepjch-féle svájci útmutató által. Ezen és Felső Olaszországban találó hun jegyekről szóló művem, melyhez az adatokat 1884 óta gyűjtöm, legközelebb fog megjelenni.

²⁾ »Quo Tempore post iussit Béla Vajvoda Transilvaniae ut non amplius dignitates more antiquorum nominarentur, non familiae, non arces, non villae, non castella, verum Sanctorum nomimbus insignirentur. — — — et attamen dignitatum honorificarum nomina amplius non audiebantur, non Rabonban, Supremus Rector, sed Comes Siculorum, non Gyula, Harkáz, sed Vice Comes Siculorum etc. etc.« — A n e m e s s z é k e l y n e m z e t n e k c o n s t i t u t i ó i (végehez csatolt Sándorféle krónika.) P e s t e n 1818. 8-r.

A *g* és *l* állva ábrázoltatik e föliraton, nem dülve, mint alphabetjeinkben, s mindkettő leginkább a Hickesius által közlőitekhez hasonlít. Az *l*-en a bizonyára a hun-magyar betűket nem értő görög művész tévedésből három ág helyett négyet alkalmazott. Hogy ez tévedés, bizonyítja két másik bevert fölirat *s* a többi bekarczolt, melyeknek mindegyikén következetesen csak három ág van.

Az ezen föliraton szemléltető három fekvő, balra nyíló > nyilván nem más, mint A vagyis *s*.

Az utolsó, D alakú betű pedig az összerótt *n* és *r*, vagy *n* és *sz*.

Ezeknek előrebocsátása után most már adhatjuk az egész föliratot latin betűkkel, a könnyebb olvashatás végett balról jobbra állítván össze azokat.

+ *g é l y s + l s g n + l s n y ü j + k n r* vagy *nsz +*

És most ismét ott állunk, hogy az egy *é*-t és egy *ü*-t kivéve, csupa mássalhangzókkal van dolgunk, mely körülmény ezen föliratoknak és az előző körirat egyfajúsága mellett tanúskodik, de egyszersmind a megfejtést is megnehezíti.

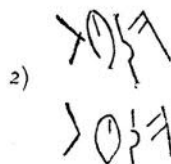
Az első szó tisztán „*egyes*“-nek hangzik; „*egély*“ a „religió“ szó kifejezése az „ég“ (coelum) gyökből, mintegy égi boldogságra vezető elméleti és gyakorlati erkölccstan; azon oknál fogva azonban, hogy az „*egély*“ újabb alkotású szó, itt, legalább ily értelemben nem vehető.

Valóbbszínű, hogy „*Gelyes*“, mert *Gellye* nevű helység van Veszprém megyében, mely név hajdanában személynév lehetett, de lehet még ma is.

Tudjuk Telegdi rudimentáiból, hogy a *vég*-k a szók elején is *szokott* használni; a fölirat két utolsó betűjegye, a *k* és az összerótt *nsz* e szerint „*Kenész*“-nek volna olvasható, mely hajdan személynév volt *s* talán találkozik ma is oly nevű család; *Ke n e s z* nevet visel ma is hat hazai helység.¹⁾

Különbén biztosan azt sem tudhatjuk meghatározni, hogy a keresztiek által elválasztott betűk egy szót képeznek-e, vagy pedig mindegyikök egy-egy szónak a kezdőbetűje, azaz szójegyek-e, melyek összevéve talán valamely áldozási mondatot képviseltek, melyet akkor mindenki értett, mint mi értjük ma is a *J. N. R. J.* (Jesus Nazarenus Rex Judaeorum), a *S. P. Q. R.* (Senatus populusque romanus) a *T. K. R.* (Tekintetes Karok és Rendek) s más betűk által jelzett rövidítéseket.

Némaságuk ellenére e betűk mégis ékesen szólnak a magyar írás ősisége mellett, mert *valamennyiük* talál alphabetjeink betűivel, az *ny* pedig éppen elvitathatatlaná teszi, hogy ezek magyar betűk, mert ily alakú jegy a világnak Összes más alphabetjeiben nem található, miről meggyőződhetik mindenki Faulmann többször idézett műveiből.²⁾

2)

E négy betű az előző fölirat kezdetét képezi, s az itt adott alakban két korsón bekarczolva szemléltető. A felső föliratnál a *g* a Hickesius által közlött ^-hez itt már teljesen hasonló. Értelme, mint már fennebb mondtuk, „*Gelyes*“ lehet. ³⁾

¹⁾ Helyneveink nagy része megbecsülhetetlen emlékek a régi időkől, mert van köztök sok olyan, mely elnevezése által használatban már nem levő személyneveket tüntet föl, vagy jelentősége által az ott történt eseményeket örökíti meg, mint p. Keveháza, Munkács, Szihalom (hajdan Színhalom), Esküllő, Pusztaszer, Hadivás sat.

²⁾ Dietrich e betűkből a következő értelmet erőszakolja ki: + ARV(I)K + VAKAI + VAKNS (é) L + S (a) TH +, mely állítólagos goth mondat szerinte németül ezt jelentené: »Arvik Wache das Wachen gesättigt an Gute m,« mi magyarul annyit tesz, hogy »A r v i k (Dietrich szerint goth tulajdonnév). Örkdjék az örkdés jóllakva jóval.« Kérdem: ki talál ebben csak egy csepp értelmet?

De különben hasonlítsuk össze e betűket a rúnák és goth betűkkel, s azt fogjuk találni, hogy legnagyobb részök még csak nem is hasonlít hozzájuk. Dietrich ezen és a többi állításaira nézve egyáltalában csak nagy kérdőjellel felelhetnénk.

Dietrich e föliratban az (i), (é) és (a) hangzók kihagyását azzal indokolja, hogy azok részére már nem volt hely. E föltevés teljesen alaptalan, mert az első előírás szerint nemcsak e három, hanem ezen felül még más két betű is fért volna el.

³⁾ Dietrich ezt olvassa: ARV(I)K = ARWIK = Arwig

3)
a) c)

b) d)

e)

A bevert fölíratoknak alphabetjeink következő betűi felelnek meg:

r é s l c z ny k nd

A b) alatti bekarczoltnak:

r g s nd

az e) alatti bekarczoltnak:

n ly t g ly r n s g
 cz sz

Ezen fölíratok négy edényen szemléltethetők és pedig az a) és b) alattiak azon csészék egyikén, melynek fenekén az A) alatt tárgyalt körirat van, a c) alatti egy kelyhen, a d) alatti a szárún, az e) alatti pedig egy, az előbbenivel teljesen egyező kelyhen.

Mindenekelőtt arra kell figyelmeztetnünk, hogy a bevert betűkön kétféle kéznek nyoma, vagy mondjuk, kétféle kézirat ismerhető föl, melyeknek egyike az a) és b) alatt, másika a c) d) és e)

alatt közölt egy és ugyanazon fölírat. Amazok, az *a)* és *b)* alattiak, határozottan szemesebb embertől származnak, mert az / következetesen csak három ággal van ábrázolva, a végen pedig következetesen *r* áll, holott ezeknél, a *c) d)* és *e)* alattiaknál, az / egy esetben öt, két esetben pedig négy ággal van ábrázolva, és két esetben az *r* helyett *vég-k* áll, miből joggal azt következtethetjük, hogyha két első fölírat a helyesebb s hogy azt a hun-magyar íráshoz értő vagy az előírást jobban szemmel tartó ember verte be.

A négy első betű után következő függélyes *j* kis vonalat ez úttal nem tarthatjuk sem *r* sem *j*-2-nek, mert akkor bizonyára a többi betűkkel egyenlő hosszúsága volna. Hihetőleg választójel gyanánt van oda helyezve, hogy a két betűcsoportot egymástól elkülönítse.

E bevett betűk, könnyebb olvasás végett balról jobbra állítva, tehát ezek:

nd k ny ez | l s é r

tehát az egy *é* kivételével mássalhangzók; de mit jelentenek, szavak kezdő betűi-e, melyek a tulajdonosokra vagy valamely szent mondatra vonatkoztak, ki tudná azt most már meghatározni?^{f)}

A *b)* alatt hozott eféle betűk mellett vannak bekarczoltak is, és pedig (itt balról jobbra helyezvén azokat) a következők:

nd s g r

mely betűkből két magyarországi helynevet, egykor bizonyosan személynevet²⁾ betűzünk ki: *(e)nd(e)s* és *(e)g(e)r*, azaz: „Endes” és „Eger”.³⁾

Az *ej* alatt hozott bevett betűk mellett szintén vannak bekarczoltak is és pedig (itt balról óbbra sorolva fel azokat):

g s nr összerótt *ly* és *ez g t ly n*
•vagy *nsz*

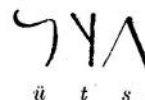
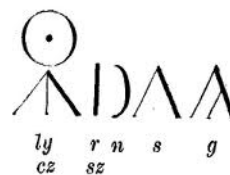
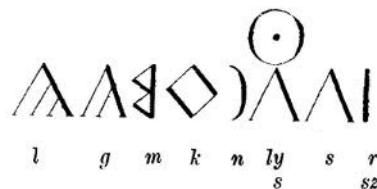
Mi szintén csak a betűket, csupa mássalhangzókat sorolhatjuk fel, de értelmöket megfejteni nem tudjuk.⁴⁾

Egy füles korsón (bekarczolva) van ez:

4)

vagyis alphabetjeink betűivel:

¹⁾ Dietrich egy (csakugyan?) góth tulajdonnevet betűz ki, de ily módon GVNDIVAK(e)RS = Gundacker, tehát először megtoldja egy *e*-vel, azután kihagy belőle egy *i*-t és egy *v*-t. Bizonyára különös megfejtési rendszer, nem is tekintve a betűkre rá erőszakolt hangértéket, mely körülményre a szíves olvasót újra figyelmeztetem.

²⁾ E n d e s mint családnév a székelyeknél ma is létezik, K r i z a J á n o s, V a d r ó z s á k. K o l o z s v á r 1863. I. köt. 384 l.

³⁾ Dietrich ezt EKAS-nak olvassa.

⁴⁾ Dietrich többet tud, s ezt olvassa: »(h)ATKTO AIVI= »Ae vi stach (ein die Runen),« azaz magyarul: »Ae vi s z ú r t a (karczolta be a rúnákat).« Ilyen megfejtésre, azt hisszük, felesleges minden megjegyzés.

Eddig Dietrich a szavakat jobbról balra olvasta, ezentúl azután a többi balról jobbra olvassa.

A betűket balról jobbra állítva, ezeket találjuk:

az első sorban: r fekvő l , összerótt ly és s n k m g l
vagy sz

a második sorban: g fekvő s összerótt n és r összerótt ly és ez
 n és sz

a harmadik sorban: fekvő s t $ü$

A középső sor négy betűje előfordult az előző, bekarczott 3. e) alatti föliratban is, s az ittenit avval összehasonlítva láthatjuk, hogy itt a második, ott pedig a harmadik betű hanyagul van bekarczolva.

Az itt közölt háromsoros föliratban az egyes sorok betűi különböző nagyságúak, mi azt gyaníttatja, hogy mindegyik sor más-más karczolótól ered.

A fölirat betűi, az $ü$ -t kivéve, mind mássalhangzók, s így nehéz, azokból valami bizonyosat kimagyarázni; csak az első sorban látunk tisztán egy szót: $n(e)k(e)m$

5)

azaz alphabetjeink betűivel:

E két fölirat egymással teljesen egyező nyeles, serpenyőalakú csészére van beróva; a betűk; balról jobbra rakva, a következők:

g fekvő s t ny és megfordított m

A két utolsó betűt „ $(e)ny(é)m$ ”nek olvashatnék. ²⁾

6)

azaz alphabetjeink betűivel:

E hat betű egy füles korsóra van karczolva; rakjuk őket balról jobbra, s lesz

az első sorban: u j m

a második sorban ly g r

¹⁾ Dietrich az egészből (most már balról jobbra olvasva) ezt sütötte ki nagy bölcsen: »IK OHSALA(h)AKTHO KES«= ich Ohsala stach(das) Gefäss(ein), vagyis magyarul: »én Ohsala szúrtam (karczoltam!) (be az) edényt.«

Ismételve s újra kell figyelmeztetnem arra, hogy mily önkényüleg járt el Dietrich a betűk értékének meghatározásában, s ez, azt hiszem, fölöslegessé tesz minden más észrevételt.

²⁾ Dietrich szerint AKENB-nek olvasandó, mi állítólag goth tulajdonnév.

Az első sornak némileg megfelelne a vasmegyei két „Unyom“ helység, vagy tánaHh e szó „új, a második sorban a két utolsó betű ismét „Eger“-re emlékeztet.¹⁾

7)

81

azaz alphabetjeink betűivel:

X1

E két betű egy kis poháralakú edényen szemlélhető: *Ru*. E két, egy szót képező betű kárpótlást nyújt a többi meg nem fej tettekért; mert egy hun-magyar tulajdonnevet ismertet meg velünk, mely — mint fentebb mondtuk — elvitázhatatlanul létezett.

8)

E két jegy nyilván összerótt betűkből áll, s megfelelnek azok a mai monogrammnak; a kisebbikben az *y*-t és fekvő *u*-t, a nagyobbikban pedig a *zs*-t, vég- *k*-t, *r*-t és *u*-t tisztán lehet megkülönböztetni.

Mint láttuk, nehéz itt eligazodni, mert nem tudjuk, hol a szónak vagy mondatnak a kezdete, hol a vége. így például a 3. e) alatt bemutatott bekarcsolt írás négy első betűje a következőktől semmi jegy által sincs elválasztva; pedig kell, hogy azoknak külön is legyen értelmök, mert megtaláljuk őket a 4) alatt közlöttek közt is, mint középső sort.

Sajnos, hogy e szerént e fölíratok meg nem fejthetők, mert régi nyelvkincsünk általok bizonyára gyarapodnék; de azért e betűk némaságukban is becsesek ránk nézve, mert tanúságot tesznek arról, hogy alphabetjeink nem koholtak, mint azt némelyek velünk elhitetni szeretnék.

Mondhatnak irigyeink e fölíratokra, a mit akarnak, azért hogy a *Ru* szó kivételével nem tudjuk megfejteni. Egyik-másik betű lehet ugyan hasonló a góth vagy bármely más alphabet betűjéhez, de összevéve nem szabad és lehet azokat más betűkkel azonosítani, mint a régi magyar betűkkel.

Berekesztésül álljanak itt Dr Hampel szavai.

„Bizonyos ez idő szerént csak a *B*) (nálunk *A*) és *C*) (nálunk *B*) csoportbéli fölíratok egykorúsága.“

„Ezen egykorúság nyomós támpont annak megállapítására, hogy azon tizennégy darab, melyeken az érintett fölíratok található, ezeknek alkalmazásakor már együtt voltak, s így ez ismeretlen jegyek rejtélyes némaságukban is bizonyos hasznot nyújtanak.“

„E tizennégy darab között van kettő (a 15. és 16. sz. füles tála,²⁾ melyeknek a görög fölíratuével való stilisztikai rokonsága oly kétségtelen, hogy azok bizonyosan egy és ugyanazon közös műhelyből eredtek.“

„Ebből magából következik, hogy a *B* (nálunk *A*) és *C* (nálunk *B*) alatt említett csészek és korsók mind a Bouela és Boutaoul nevű két gepida (?³⁾) fejedelem birtokában voltak.

„A fölíratok tanulmányozásából látható, hogy a nagy-szent-miklósi kincs már az V. században két gepida (?) fejedelem birtokában volt.“

Csatlakozván Dr Hampel József jeles tudósunk azon nézete s meggyőződéséhez, hogy az összes kincs már az V. században a két. de nem gepida, hanem hun vagy magyar törzsfőnök birtokában

¹⁾ Dietrich szerént: »VOLSI VAH«= V o l s i w o g (das Gold), azaz: Volsi mérlegelte (értsük hozzá Die-rich akarata szerént: az aranyat).

²⁾ Tehát nem kettő hanem három, tudniillik a két csatos, nálunk az *A* csoportbéli fölíratok közt említett kör-iratos, és az egy hosszúkas, nálunk a *B* csoportbéli fölíratok között első helyen említett csészek.

³⁾ E kérdőjelet maga Dr. Hampel tette oda.

ban volt, részünkről már csak azt mondjuk, hogy áldott legyen az a néhány arasznyi föld, mely e kincset a népek tomboló viharja, tatár- és török-dúlástól megóvta, s áldott legyen a kéz, a kapa, mely azt ismét napfényre keríté, hogy megdönthetetlen tanúságot tegyen azon derék férfiak mellett, kik az ősi írás eredetiségét hirdették.

Hogy e kincset nem igen sokára elkészülése után, talán mindjárt a hun uralom felbomlása után rejtették a föld alá: arra vall azon körülmény, hogy annak ennyi, kezdettől fogva együvé tartozott darabja akkor még együtt volt.

Valamint Telegdi, Kájoni, Kaposi, Harsányi, Oertelius és mindazok, kiktől az alphabetek ránk származtak, úgy az énlakai egyház fölíratának szerzője sem ismerték, mert nem ismerhették „Attila kincsét“, s viszont az ezen lévő fölíratok alkalmazóinak csontjai réges-régen porrá, hamuvá váltak volt már akkor, midőn Telegdi született. így egyik emlék bizonyoságot tesz a másíknak hitellessége mellett, és semmivé válik azok tudákos okoskodása, kik ez írás eredetiségét tagadták vagy gyanúsították.

Hogy azok, kik e fölíratokkal foglalkoztak, nem ismerték fel bennök a hun-magyar írást, annak oka az, hogy régi alphabetjeinket vagy nem ismerték, vagy pedig az álapostolok és hamis tanai által tévútra vezetve, nem találták azokat méltóknak az összehasonlításra. Hogy tudományunkkal mennyire jutnánk, ha ez irányt továbbra is követnők: azt eléggé világosan mutatja e példa¹.)

Az „ Attila kincsén“ lévő fölíratokról szóló cikkünket berekesztjük a hun-magyar nemzet heraldikai saz ősi hitrege Turul-madarával, mely a korszók egyikén szemléllhető.

¹) Ez év ápríl hó második felében Szilágy-Somlyón találtak arany kincsét, melyet szintén a góthoktól származottnak állítanak, de vájjon joggal-e ?

A csik-szent-mihályi egyház föliratai.

Az ősi írás két más emléke létezett még a múlt században Erdélyben.

Az egyik, melyről Kunics Ferencz jezsuita s kolozsvári tanár Kolozsvárt 1731-ben kiadott munkájában, mint akkor még létezőről tett említést, a csik-szent-mihályi egyházban volt szemlélhető.

Kunics Csik-szék nevezetesebb helységei közzé sorolván Szent-Mihályt, azt írja, hogy „e helységnek régi egyháza és föliratai vannak, melyeknek jegyeit (minthogy a görög, török és más betűktől nagyon különböznek) a régi scythákra vezetik vissza.¹⁾

Minthogy e fölirat azóta elpusztult s annak hasonmása sem maradt ránk, róla nem szólhatunk.

Cornides, ki mintegy ötven év múlva a föliratok hasonmásának megszerzésében hasztalan fáradozott, már későn járt; Szabó Károly pedig, ki 1862-ben a székelyföldön utazva, Csikban is megfordult, a legilletékesebb férfiaktól hallotta, hogy a régi egyház átalakításakor eltűnt föliratokra még a helybéli legvénebb emberek sem emlékeznek.²⁾

A csik-szent-miklósi egyház fölirata.

Szerencsésebbek voltunk a másik ilyféle fölirattal, mely ugyancsak Csik-széken, a szent-miklósi egyházban, 1749-ben fedeztetett föl.

Maga e fölirat ugyan elpusztult már; elpusztulhatott akkor, midőn 1777. és 1784-ben ez egyházat bővítették és falait átalakították.³⁾

¹⁾ »Szent-Mihály i. e. Sancti Michaelis cum templo vetusto et inscriptionibus, quarum notae ad antiquos Scythas (multum enim a graeco, turcico, aliisque characteribus absunt) reiciuntur.« Kunics, Dacica Siculia. Glau-diopoli 1731. 12-r. 55. l.

²⁾ Szabó Károly, Arégi hun-székely írásról, Budapesti Szemle, 1866. V. kötet. 133. 134 l.

³⁾ Benkő Károly. Csik, Gyergyó és Kászonszék leírása. Kolozsvár. 1863. 8-r. II. rész, 69. 70. l.

De fennmaradt e fölírat két hű, mert egymással egyező, de különböző időben s különböző kezek által készített másolata, melyek által a fölírat valódi léteztét is igazolva találjuk. A Desericzky Incze által közzétett hasonmásnak hű másolata ez:¹⁾

1 X 4 8 : 2 X K 3 Y : 3 4 5 6 : 7 K L 8 : 9 H I : 10 M A : 11 12 13 14 : 15 16 17 : 18 19 : 20 H M
 2 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

A csik-szent-miklósi fölírat második hasonmása csak újabb időben fedeztét fel és Szabó Károly kolozsvári tanár által ismertetett meg legelsőben.²⁾ E hasonmás a maros-vásárhelyi Teleki-könyvtár többször említett kéziratában kétszer van meg, egyszer a régi betűk maguk, azután egy másik lapon a megfejtéssel együtt; hű hasonmása a következő:³⁾

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

E két hasonmás teljesen egyezik egymással, csak hogy a Dézsericzky által közlött két, ez utóbbi pedig öt sorban van írva, melyeknek két utolsója rövidebb a három elsőnél. Azért van-e ez így, mert magán az egyház falán is így volt, most már meg nem határozható.

De feltűnőbb azon körülmény, hogy az 1751-ki hasonmásokon még egy utolsó hatodik sort is találunk, ily érthetetlen megfejtéssel:

g. j. a. s. j. ly. ly. tl. á.

Azon kérdésre, vajjon a Dézsericzky által közlött hasonmásban ezen végső sor szándékosan volt-e mellőzve, vagy fölíratunkhoz nem is tartozott s az egyház falán sem állott amazzal egy helyen, arra most már nem felelhetünk: de hogy a valószínűség ez utóbbi esetek mellett van, arra látszik

¹⁾ Dézsericzky e fölíratot ily szavakkal kíséri: »E n inscriptio Hunno-Scythica adextra ad sinistram legenda, quae hodie quoque (1753) extat in templo loci Szent-Miklós, sive Sancti Nicolai inclytae Sedis Csikiensis Sicularum Transylvaniae; citra dubium Attilaé posterorum.« Desericii, De initiis ac maioribus Hungarorum. Budae, 1753. 2-r. III. könyv, II. köt. 154 l.

Én az itt közlött rajtot Dézsericzky művéből átlátszó másoló papir segítségével készítettem, mely azután fényképezés útján kisebb alakra vététem, s így a Dézsericzkyétől csakis a nagyságban különbözik.

²⁾ A régi hun-székely írásról. Budapesti Szemle 1866. VI. köt. 108. l.

³⁾ Az itt közölt rajz, kisebb alakra véve, szintén az előbbeni módjára készült.

mutatni azon körülmény, hogy ezen kérdéses utolsó sor minden betűje egymástól egy-egy ponttal van elválasztva, míg föliratunk többi soraiban a betűket lehetőleg összeróva s a szavakat találjuk több függőleges ponttal elválasztva.

Bármint legyen különben a dolog, az 1749-ki és 1751-ki hasonmások, melyek szemléatomást külön-külön másolótól származnak, annyit kétségtelenné tesznek, hogy a mondott években föliratunk valóban létezett.

Irodalmunkban eddig csak az 1749-ki első hasonmás volt ismerve, melyet legelsőben Dezsericzky adott ki 1753-ban,¹⁾ s az ő munkájából, kisebb alakra véve, de a lehető legnagyobb hűséggel utánozva, közlött 1794-ben Gyarmatbi Sámuel,²⁾ legújabbán pedig, Gyarmathi után másolva, 1831-ben Nagy-Bányai Perger János³⁾ és 1866-ban Szabó Károly⁴⁾ tett közzé.

A fölirat ezen, 1749-ben vett másolatát — mint Dezsericzky írja — Szilágyi Sámuel erdélyi királyi táblai ülnök küldte Bécsbe gróf Batthyányi nádor fiainak nevelőjéhez, a székely Horváth Benedek kegyesrendi atyához, aki által ugyanezen kegyes rend tagjához, a tudós Dezsericzky Inczéhez juttatott s ennek munkájában 1753-ban közétetett.⁶⁾

A második, 1751-ki május 26-án vett és általunk második helyen közlött hasonmás, mely eddig ismertetlenül hevert a maros-vásárhelyi Teleki-könyvtár egyik kéziratában, s melyről legelsőben Szabó Károly a régi hun-székely Írásról szóló értekezésében tett említést, tudomra most először közöltetik s ugyancsak ezen kéziratból van véve.⁶⁾

Dezsericzky, az 1749-ben vett hasonmás első megismertetője, e fölirat értelmének megfejtésébe nem mert bocsátkozni, mert mint írja: — «jel lehet ezen (az általa közlött Bél-féle) alfabetben több betűjegyek a főnebb közlött fölirat vonásaihoz tökéletesen hasonló, minthogy azonban némelyek különböznek s ezen kívül ezen emléken, mint látszik, némely rövidítések is fordulnak elő, azt igen nehéz olvasni és érteni.»

Mindemellett a csik-szent-miklósi föliratnak most már hat rendbeli megfejtése ismeretes irodalmunkban.

1. Az első, mely azonban csak a legújabb időben került napvilágra, 1751-ből való; megfejtője, a maros-vásárhelyi kézirat írója nem nevezte meg magát. E megfejtés így hangzik:⁷⁾

„Urnak: meget: tegyeg fo: gvan: írnek: ezer öt: százegy: esztendőben: mátyus:
janos: estytán: kováts: tsindltk: mdyds mester: iusef mester tsindltk:“

Ezen megfejtésben a *tegyeg* szó teljesen érthetetlen, a *Jusef* olvasás pedig világos tévéde a helyes *Gergely* helyett.

Ki lehetett föliratunk ezen megfejtője, arra nézve magában az említett kéziratban legkisebb fölvilágosítást sem találunk.

2. A Dezsericzky által közlött hasonmás első megfejtése Bod Péteré 1768-ból, mely, csekély eltérésekkel, teljesen helybenhagyható olvasást ad. Bod Péter megfejtése, időszaki sorrendben, e szerérei a má.^ccdik, s következőleg szól:⁸⁾

„Umk: mgt: tgyg fo: gván: irnk: zröt: száz gy: sztendöbn: matys:
janos: stytan: kováts: tsinaltk: matyas mstr: grgly mstr tsinaltak:“

azaz:

„Urnák: meget: etegyeg fo: gván: írnek: ezer öt: szdzegy: esztendőben: Mátyás:
János: Stytan: kovács: csinálták: Mátyás mester: Gergely mester csinálták:“

Bod Péter e megfejtésében az *etegyeg* szintén érthetetlen.

¹⁾ Innocentii Desericii, De initiis ac maioribus Hungarorum. Budae. 1753. 2-r. II. köt. 154 l.

²⁾ Gyarmathi Sámuel. Okoskodva tanító magyar nyelvmester. Kolozsvár, 1794 I. rész, 41.

³⁾ Perger János. A magyar éshazája régenten. Pest, 1831. 8-r. 27, 1.

⁴⁾ Szabó Károly. A régi hun-székely írásról. Budapesti Szemle. Pest. 1866. Új folyam VI. köt. 107. l.

⁵⁾ »Hanc inscriptionem (uti iacet) solícite exscriptam Vir spectatae Nobilitatis ac Eruditionis Sámuel Szilágyi Judiciorum Regalium in Transylvania Assessor (uti vocant) transmisit nuperrime Vindobonam Illustrissimis Filiis Comitibus de Battyán, nunc dierum Praesignis Palatini sive Proregis in Hungária: Ipsum autem idem Apographum meas in manus Vindobona perlatum est.« Desericii, De initiis ac maioribus Hungarorum. Budae 1753. II. köt. 154, l.

⁶⁾ A maros-vásárhelyi kézirat könyvtári jegye 1503. b. A csik-szent-miklósi fölirat abban két másolatban látható, és pedig a 3. és — annak megfejtésével együtt — az 5. lapon, mindkettőn e téves felírással: »Inscriptio Oratorii Oppidi Csik-Szent-Miklósiensis.« E tévedés azonban helyre van igazítva a kézirat 7. lapján, hol az öt pontból álló, a föliratra vonatkozó rövid bírálat fölé már helyesen van írva: »Inscriptio Csik-Szent-Miklósiensis.«

⁷⁾ A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár 1503. B. könyvtári jegygyel jelölt kéziratának 5. lapján.

⁸⁾ Bod megfejtését Comidesnek Hajóshoz intézett, Jerney szerént 1780. november 25-én kelt leveléből közli Hájos, Literaturae Scythicae o-Magaricae Monumentum című kéziratában. Innen közli azt Jerney János, Tudománytár, Új folyam VIII. kötet, 1840. és Szabó Károly, A régi hun-székely írásról szóló értekezésében. Budapesti Szemle. 1866. VI. kötet.

3.A harmadik megfejtés Gyarmathi Sámuelé 1794-ből, ki egészben véve helyes utat követett ugyan, de egyes helyeken tévedésekbe esett. E megfejtés a következő¹⁾:

„Urnk: mgt: tgyg fn: iran; gyzer: cs (= 4) szrt: szazgy: szteniö: matys:
janos: stytn: kovats: tseáltk: matyas msstr: grgly mstr tsealtak.“

azaz:

„Urunk: meget: tege fo: gyan: irank: egyezer: négyszerte: százegy: esztendő; Mátyás:
János: Stytan; Kováts: tsealtak: Mátyás mester: Gergely mester tseállák.¹¹

Értelme:

„Urunk születése után a régi időktől fogván iránk ezer négy száz egy esztendőt. Mátyás,
János, Styitan kovács csinálták, Mátyás mester Gergely mester csinálták.“
Ebben a megfejtésben a *tegye* szó érthetetlen, az évszám pedig téves.

4. A negyedik megfejtés Katancsich Péteré 1798-ból, mely nemcsak hogy a valódi értelmet meg nem közelíti, hanem teljesen érthetetlen, nevetséges szóhalmazt ad; ez a következő:²⁾

„Vuni mást tőgy-fő, s a van eo pinizurt, ecs az eo it erdőbe, maböt János^ s boté kovács, csinál ti, ma böas mastu, avagy mastu csináltasd

Azaz:

„Van-e most tölgyfa s ha van jó pénzért, és a jó itt erdőhöz, ma vett János, s vette kovács, csinálj te, ma vehess mástul avagy mástul csináltassa

Hol van ez értelmezésben a helyes értelem?

Csodálni való, hogy Katancsich, ki a fölíratot valódi „hun-székely“ betűkkel Írottak tartotta, a Telegdi és Bél-féle alphabetet, a fölírat megfejtésének igazi kulcsát elvetette, s e helyett képzelte s így hamisat teremtett magának.

Mi lehetett e kulcs, azt ő nem mondja; hogy azonban az általa koholtak állított „székely“ alphabetet teljesen el nem vetette, kitetszik abból, hogy azt a két szót, melyet helyesen olvasott *János és kovács*), egyedül csak annak segélyével lehetett így olvasnia.

Valóban csak sajnálhatjuk — jegyzi meg Szabó Károly — a jámbor Katancsichot, a székely írás ügyére hasztalanul vesztegetett álmatlan éjjeiért.

5. Az Ötödik megfejtés, 1840-ből, az álnevű Fénykeresőé (Szabó József, soproni volt tanáré), ki a fölíratot ciryll-féle szláv betűkkel Írottak képzelvén, abból, csak Ő tudja, miféle csűrész-csavarással, borzasztó magyarságú szavakat sütött ki, melyekből józan értelmet csikarni lehetetlen. E megfejtés így szól³⁾

„A Szent Míg-gchlos ezen sz. szekg hazah igektvhe mhl iansl lehgn ksszag gnargi mahlmz^{0'} ighithmzö gnarga.“

Azaz:

y,A sz. Miklós ezen sz. székes egyháza ügyekitvője (ügyitője) Mihály angyal legyen község könyörgő (v. ükőnö ör je) műélvelmező ügyitemező fügvetemes) könyörgőe (v. ükő'ne örje).*

Fénykereső ezen szörnnyeteg megfejtésére minden további megjegyzést feleslegesnek tartunk.

Végre a hatodik megfejtés, 1866-ból, Szabó Károly, kolozsvári tanáré, kinek megfejtése, némi eltéréssel, Bod Péterével egyez. E megfejtés így hangzik:⁴⁾

„Ur-n-k: m-g-t: ti-g-fo: gv-a-n: i-r-n-k; zr-ö'-t: sza-z-gy: sz4-nd-ö-h-be: M-a-ty-s:

J-a-n-o-s: S-ty-a-n: k-o-va-cs: cs-n-a-lt-k; M-a-tya-sm-st-r; Grg-ly m-st-r-cs-n-a-lt-a-k.“

Azaz:

„Urunk megettig fogván irunk ezer ötszázegy esztendő hbe Mátyás János Estyán kovács csenálták, Mátyás mester Gergely mester csenállák.“ Szabó Károly e megfejtését, mint kétségkívül a leghelyesebbet, részünkről is elfogadjuk és hiszszük, hogy a „fo-gv-a-n szónál az elválasztó pontok csak tévesen helyeztetek oda a fölírat készítője által, s hogy az *f-nek*. az a féloldalakú ragasztéka is nem *ny*, hanem csak az *l-nek* először nem sikerült kigömbölyítése, mert ezt fel nem téve, értelmet nem lehetne kihozni. „Urunk“ szó helyébe azonban, Telegdi szabálya szerint, okvetlenül „Urnak“, „irunk“ helyébe pedig „irnak“ szót véljük alkalmazandónak; „esztendőbbe“ helyett végre olvasandó „eszlendőbeh“, (ha mindjárt természetesebb is az első), mert az X alakú betű csak 3-nek, a rá következő betű csakis *h*-nak vehető, melylyel az *e* betűt, s z é k e l y módra, megnyújtani akarták.⁵⁾

¹⁾ Gyarmathi, Magyar nyelv mester, Kolozsvár 1794 8-r. I. rész, 4—6. l.

²⁾ Katancsich, De Istro eisque adeolis commentatio Budae. 1798. 4-r. 307—309. l.

³⁾ A esi k-szent-miklósi templomban levő régi felírásról. Tudományos gyűjtemény. 1840. V. köt. 99—102. l.

⁴⁾ A régi hun-székely írásról. Budapesti Szemle, 1866. VI. köt. 112. l.

⁵⁾ Ámbár meggyőződéssem, hogy ez így van, még sem vettem fel e két betűt az alphabetbe, nehogy, szándék nélkül is, valakit félre vezessek.

Szabó Károly jeles bírálatát e fölirat hitelességéről kivonatban, de saját szavaival adjuk a következőkben:

„— — — e fölirat, mint tartama bizonyítja, az 1501-dik évből való, s mint a szövegében előforduló és a székelyföldön ma is hallható némely tájszólási sajátságokból kitűnik, iskolázatlan emberektől, azon magokat egyenként megnevező székely mesteremberek valamelyikétől származott, kik az egyház általok történt építésének emléket akarták örökíteni. Valódi kincs e föliratnak, mint látszik, gondosan vett hasonmása is, mert Telegdi koránál majdnem egy századdal régibb emléket tüntet elő, melynek betűi egy-két kör- és félköralakút kivéve, mind egyenes és merev szegleteket képző vonásokból állanak, s tisztán mutatják a székely írás eredeti rovási jellemét, mely a Telegdi és utódai által irt alphabetekben mind inkább elmosódik, a nélkül azonban, hogy a betű alakok lényegesen különbözzenek.¹⁾“

„— — — — — Azt hiszem, hogy tekintetbe véve föliratunk szövegének nyelvezetét és tájejtési sajátságait, milyenek *esztendőbbe* (szeréntünk *esztendőben*, *Estyán* (István helyett), *csendíték* senki sem teheti alaposan azt az ellenvetést, hogy föliratunk nyelve a XVI. század elejéről való népnyelvvel ellenkezik. Ugyanezt mondhatom a fölirat tartalmára nézve is, melynek egyszerűsége a XVI. századi iskolázatlan székely mesteremberek fogalmazását mintegy homlokán viseli.“

„A föliratnak, mint szövegében olvassuk, 1501-dik évből való származása és így hitelessége mellett döntő bizonyosságul tanúskodik betűjegyeinek jelleme is. Ha az 1749-ki hasonmás merev szögletes betűalakjait figyelmesen megtekintjük, meg kell győződnünk, hogy itt olyan ősrégi alakú Írással van dolgunk, mely eredeti egyszerű rovási jelleméből úgyszólván még alig vesztett valamit, s így az eredetit oly korból valónak kell tartanunk, midőn krónikáink és régi íróink szerint e betűket csak fába vagy kőbe rótták, de mai mód szerint tentával papirosra még nem írták. Mint láttuk, történelmi adataink egész a XVI. század végéig a székely Írásról mint rovásról tanúskodnak, s csakugyan a hun-székely betűk papirosra irt legrégebb, legalább tudunkra legrégebb példánya a XVI. század legvégéről való.²⁾ Ez a Telegdi munkájában 1598-ban közölt alfabet, melynek némely betűi az eredeti merevségtől tetemes eltérést, s folyékonyagra hajló alakot mutatnak, mi egyrészt az iskolában latin betűkhöz szokott leíró ízlésének, másrészt, s talán még inkább az Írásra használt anyagnak és eszköznek és így azon könnyedségnek tulajdonítható, mely által az írás a rovásnak hasonlíthatatlanul fölötte áll.“

„Hogy föliratunk 1749-ki hasonmását nemcsak koholtnak nem tarthatjuk, hanem minden betűjében hitelesnek kell elismernünk, arra nézve döntő bizonyosságul hozhatom föl e fölirat 1751-ki hasonmását, mely eddig ismeretlenül és használatlanul hevert a maros-vásárhelyi könyvtár 1503. b. szám alatti kéziratában, Telegdi Rudimentái másolata elébe igtatva. Itt ez újabb hasonmást két példányban találjuk, melyeknek egyike magát e föliratot, másika az egyes betűk alá irt megfejtést is adja, némi különbözőségekkel Bod Péter olvasásától, alján ezen kelettel *Discripta Anno 1751, die 26. May.*³⁾“

Hogy a szent-mihályi és szent-miklósi egyházak föliratai elpusztultak, az csak a helybeliek gondatlanságának s a tudatlanság rombolásának köszönhető.

Krónikásaink és Íróink elég bőven írtak a székelyföldön gyakorlatban volt ősi írásmódról, s így természetesen egy-két század előtt még sok ily emlékek kellett létezni. Fájdalom nem akadt senki azon korban, ki a tudósításoknak végére járt s a föliratokról hasonmásokat véve, azokat az utókor számára megmentette volna.

Ezen sajnós mulasztást mentegethetjük némileg a székelyföld félreeső fekvésével, elszigeteltségével, bár e részben az ott élt tudósaink hanyagsága alig palástolható.

Ha nekünk a korábbi századokban voltak volna oly tudósaink kik míveltségtörténelmünk e lényeges kérdésére több súlyt helyeztek volna: most bizonyosan az eddigieknél több emléket ismerhetnék az ősi írásnak. Így csak a véletlen szerencsének köszönhetjük, hogy néhány kevés ily emlékünknél fönmaradhatott.

¹⁾ Szabó Károly. Arégi hun-székely írásról. Budapesti Szemle. 1866. V. köt. 135. l.

²⁾ Itt azonban bátorodom Priszkus azon följegyzésére figyelmeztetni, mely azt mondja, hogy a hun szökevények neveit Írásról, tehát hihetőleg hártyalapról olvasták le. Ha ezek névsora fára volt volna róva: Priszkus, mint előtte föltűnő új dolgot, aligha föl nem említette volna.

³⁾ Szabó Károly. A régihun-székely-írásról. Budapesti Szemle. 1866. VI. köt. 113-114. lap.

Az énlakai unitárius egyház fölirata.

Megbecsülhetetlen nemzeti kincscsel, régi magyar betűjű fölirattal dicsekedhetik Énlaka, erdélyrészi helység ma is.“*)

E fölirat az ottani unitárius régi egyház deszka-mennyezetén az orgona fölött szemlélhető; fölfedezője báró Orbán Balázs, a székely föld nagyérdemű kutatója és leírója.

Közölték e fölirat másolatát és értelmezését maga a fölfedező²⁾ és Szabó Károly tanár.³⁾

Én magam is láttam és másoltam e föliratot.

1888. évi július 13-án kopogtattam Győrffy Ferencz, Énlaka unitárius lelkészének vendégszerető házában. Vele mentem fel óriási hársfák árnyékában, és régi sírkövek között a meredek dombon fekvő egyházba, melynek küszöbét áhítattal léptem át. Szemem a mennyezetre irányult, mely egy mást derékszögben keresztező léczek által egyenoldalú négyszögű fiókokra van osztva, melyek mind egyikének hossza és szélessége mintegy 55—55 centiméter. E fiókok vagy táblák az oly kedves és mind máig nálunk is divatos tulipános modorban, igen díszesen vannak kifestve. E virágdíszítések egészben vagy részben csak ott hiányzanak, hol a különböző föliratok számára helyt kellett hagyni.

E fiókok néhányában latin föliratok vannak, az orgona fölött pedig, a középső fiókon, a régi magyar fölirat, melynek két sora az egyház hosszirányában folyik.

A betűk magassága mintegy 5 centiméter.

A fölirat másolásánál különös figyelmet fordítottam az egyes vonalak mikénti állására s a betűknek egymástóli távolságára is, mi nekem, ki éveken át rajzolással foglalkoztam, nem vált nehezemre.

A fölirat hasonmása íme ez:

Deut: vi. CXXV† H4 †
2147 †4CMB AM††H3A

Értelme a Telegdi és Bél munkájában közölt valamint a Kájoni által másolt alphabetek és a csik-szent-miklósi fölirat hasonmásának egybevetése és használata mellett Szabó Károly által csakhamar meg lön fejtve.

„Deut. VI n e t s i z a g y - e k a c s i a n s u m s u i g y r o e g
azaz: Georgyius Musnai. Csak egy az Isten. Deuteronomium. VI.⁴⁾”

¹⁾ Énlaka, hajdan Jenlaka, az egykori Udvarhely-széken, Székely-Keresztúrtól északra mintegy két és félórányira, a Gagy vize völgyében, a regényes Firtos hegy tőszomszédságában fekszik.

²⁾ Orbán Balázs, Aszékelyföld leírása. Pest 1868. I. köt. 124. l.

³⁾ Szabó Károly kisebb történelmi munkái. II. kiadás. Budapest. 1878. 8-r. II. köt. 189—196. l. és ugyanaz a r é g i h u n s z é k e l y í r á s r ó l s z ó l ó é r t e k e z é s é b e n. Budapesti Szemle, 1866. V. köt. 114—143. l. és VI. köt. 106—130. és 233—277. l.

A Székelyföld leírása című műben valamint Szabó K. kisebb történelmi munkái-ban az »az« szóban az a betű nem egészen híven van ábrázolva. A Budapesti Szemlé-ben pedig egynehány betű dült, holott a föliraton a betűk függélyesen állanak.

⁴⁾ Különös, hogy e megfajtás szerént az alsó sor képezné az első sort. Ez, valamint hogy az e-t gy-től elválasztották volna, nem igen hihető; továbbá a „Musnai“ szó utáni betű nem is cs hanem p. Azt véljük tehát, hogy a fölirat felső sora az első, mely így hangzik:

Deuteronom. VI. (e)gy az Isten.

a második sor pedig: Georgyius Musnai p a k o. Hogy e négy utolsó betű, mely nyilván rövidítés, mit jelenthet, most már meg nem határozható.

Ki volt az itt említett Musnai György, s mikor készült ez unitárius jelmondatú fölírat, azt megmondja az egyház mennyezetén lévő több latin fölírat egyike. E fölírat magyar fordításban így hangzik:

„Ez egyházat, mely a kegyetlen tatárok dúló kezei által 1661-ben hamuba dőlt s a jenlakai (= énlakai) és martonosi lakósok jótéteményéből és isten iránti kegyes buzgóságából az egy igaz Isten tiszteletére mennyezettel fedeztetett, festői mesterséggel díszesíti 1668-ban Musnai György, Árkosi János lelkipásztorsága idejében.¹⁾»⁸

Musnai György, mint nevéből következtethetjük, az Énlakához nem messze eső Musnára való székely volt, ki a hamuba dőlt egyház újdön mennyezetét, melyet egvik rajta levő latin fölírat szerint helybeli asztalos mester Szász András készített²⁾, a köznépünkél annyira kedvelt s már fentebb említett díszes tulipános modorban, a mennyre falusi művészből kitelhetett, oly díszesen kifestette.

Musnai nem elégedvén meg azzal, hogy festői híret az igen csinosan irt több rendbéli latin' fölíratokban örökítse meg, bizonyosan a latinul nem értő, de a székely betűket ismerő köznap kedvéért írta föl ismét nevét, az unitáriusok kedvelt jelmondatával együtt az egyház mennyezetére, s midőn nevét és hitelvét az ősi betűkkel oda abba a kis táblába följegyzé, nem gondolta, hogy az által nevét örökítendi, s nem gondolta, hogy nemzetének egy megbecsülhetetlen kincset tesz le.

E fölírat új bizonyosága annak, hogy az ősi írásmódor mint fölíratí irmodor a XVII században még annyira el volt terjedve, hogy az egyszerű falusi mesteremberek is ismerték.

Midőn néhai Kriza János unitárius püspök s a tudományok buzgó apostola báró Orbán fölfedezéséről tudomást vett: rendeletet adott ki, hogy e szent ereklye sérthetlensége fölött kellő gonddal őrködjének. Így nem kell félnünk, hogy ezt is, mint a csikiakat, valamely barbár újítás megsemmisítse.

A debreczeni könyvtárban létezett régi magyar betűkkel írott könyv.

Az eddigi emlékeken kívül még egy emlék létezése van irodalmunkban feljegyezve, melyet a hun-magyar írás valóságos emlékei közzé sorozhatunk: a Komáromi Csipkés György által említett debreczeni könyv, melyről azon alkalommal tett említést, midőn Boxhornius téves nézetét, ki a már Szamosi által is említett firenzei könyvet magyar könyvnek vélte, helyreigazította. „Boxhorn Márk — írja Csipkés — a leydeni akadémia híres történettudósa azt állítja ugyan, hogy a magyarok régi írása lefelé folyik (éppen úgy mint a chinaiaké, amilyent én Utrechtben egykor magam is láttam) s hogy egy ily betűjellemekekkel nyomtatott könyv a toszkánai nagyherczeg könyvtá-

¹⁾ Eredeti szövege ez: »Hocce templum per manus noxias immanium Tartarorum Anno 1661. in cineres redactum, beneficio et pio erga Deum zelo incolarum Jenlakensium et Martonosiensium in honorem unius veri Dei lacunare tectum, arte pictoria insignitur. A. 1668. per Georgium Musniensem, pastore existente Johanne Árkosi.«

²⁾ »Per manus mensary Andréá Szász de Jenlaka.«

Egy másik fiókon e latin distichon áll:

»Condidit in terris hominem Deus unicus unum,

Factus homo multos fecit in örbe Deos.«

»Tempore aedilium Math. Balint, Petri Sebestyen, Geor. Miklós And. Sigmond.«

Szabó Károly a latin fölíratok szerzőjének az akkori énlakai unitárius lelkészt, Árkosi Jánost tartja.

rában is létezik; de téved. Mert van nálunk (Debreczenben) is régi magyar betűkkel írott könyv, de semmi effélet nem veszünk észre benne, jöllehet ezt a régi írást olvasni, érteni, sőt még mai nap is tudjuk írni.¹⁾

Magokból ez idézett szavakból ugyan nem lehetne teljesen meggyőződünk arról, hogy a kérdéses könyv, mely után Bél Mátyás már 1718 körül hasztalan tudakozódott,²⁾ vajjon csakugyan régi magyar betűkkel volt-e írva; de szerencsénkre eloszlat erre nézve minden kétséget Szabó Károly, ki azt írja, hogy máig is megvan Komáromi Csipkés Györgynek épen ezen betűkkel írott egy pár sora, melyek semmi kétséget nem hagynak fenn az iránt, hogy ő a Telegdi-féle magyar alphabetet használta, következésképp a debreczeni könyv, melynek régi magyar betűivel, mint maga mondja, ő is tudott írni, nem lehetett másféle betűkkel írva. E sorokat Csipkés Leydenben 1653. márczius 12-én írta be egy héber és egy görög emlékmondat közzé, barátja Kis-Marjai Veszelin Pál emlékkönyvébe, melyet Szabó Károly a 60-as évek elején a debreczeni főiskola könyvtárában látott és forgatott³⁾ Értelmök ez: „Elég énnékem az isten kegyelme“ és „esmérd meg magadat.“ Ugyanezen emlékkönyvben található még Miskolczi C. Gáspár által hasonló betűkkel s „Franequæ Frisiorum 3. Febr. 1654.“ kelettel beírva a következő szentírási hely: „Légy hű mind halálíglan, és tenéked adom az életnek koronáját.“

Mínthogy tehát Csipkés emléksorainak betűi a Telegdi-féle alphabettel teljesen egyeznek, világos, hogy a kérdéses debreczeni könyv is régi magyar betűkkel volt írva.⁴⁾

A Király Pál tanár birtokában levő kódex és egyéb emlékek.

Az országos régészeti és embertani társulat 1888. márczius hó 27-én tartott ülésén Király Pál úr, a budai állami tanítóképezde tanára egész gyűjteményét mutatta be a hun-magyar írásjegyekkel írott s eddig ismeretlen emlékeknek.

Az értekező három rovott, illetőleg metszett adatot mutatott be. Az egyik egy lánczos fabuzogány, melyen a fölirat ez: „Ez az Aladáré“ — A másik két föliratot még nem sikerült tökéletesen megfejteni.

A legérdekesebb és legfontosabb adata az értekezőnek egy 68 negyedrétlapra terjedő írott kódex, a mely minden valószínűség szerint a XVI. század második feléből, vagy legkésőbb a XVII. század elejéről származik, a mely hegedős énekekből álló gyűjtemény s összesen 54 éneket tartalmaz.

¹⁾ »Dicit quidem Cl. D. Marcus Boxhornius, celebris in Academia Leydensi Historicus, *Históriáé Universalis* pag. 181. ad annum Christi 103. vetustam Ungarorum scripturam, deorsum tendere; (non secus ac Chinensium, quam et ego ipse olim Ultrajecti vidi) et librum quendam, typis istiusmodi exaratum Florentiæ, in Bibliotheca magni Ducis Hetruuriæ, asservari; sed labitur. Extat etenim et apud nos liber, literis vetustis Ungaricis exaratus, sed nihil tale in eo observamus, quamvis scripturam istam vetustam legere, intelligere, præterea etiamnum hodie scribere eadem possimus.« *G e o r g i i C s i p k é s C o m a r i n i H u n g á r i a I l l u s t r a t a. U l t r a j e c t i 1655. 12-r. 21. l.*

E ritka könyv megvan többek közt a magy. tud. Akadémia könyvtárában M. nyelv 4.05. könyvtári jegy alatt.

²⁾ *M a t t h i a s B e l l i i, De vetere literatura Hunno-Scythica Exercitatio. Lipsiæ 1718. 4—r. 50. l.*

³⁾ Másolni akarván ez írást, levélben kérdést intéztem a főiskola igazgatóságához, ha vajjon megsejmelhető-e ez emlékkönyv; mínthogy azonban választ nem kaptam: abbanmaradt az odautazás.

⁴⁾ *S z a b ó K á r o l y. A r é g i h u n - s z é k e l y í r á s r ó l. B u d a p e s t i S z e m l e 1866. VI. köt. 118. l.*

A kódex minden tekintetben meglepő. Szavai, sőt mondatai is oly tiszta magyarságuk, hogy idegen hatásnak nyoma sem látszik rajtuk, és sok ősmagyar szó van bennök.¹⁾

A régi magyar betűjű kézirat Treutler Jeromosnak égy, Marburgban 1606-ban kiadott jogügyi munkájával²⁾ egy kötetbe van kötve, s pedig annak egy része Treutler műve elébe, másika annak közepébe, a harmadik annak végére.

Az ülésen fölmutatott emlékek leírását és szövegök megfejtését maga a tanár úr tartotta fõnn magának; én az õ engedelmével a kódexben található többféle kézírásból ezennel két mutatványt közlök:³⁾

Némelyek azt vélik, hogy ez azon debreczeni könyv, melyről Komáromi Csipkés György tett említést s melyről fõnnebb volt szó.⁴⁾

A hun-magyar írás hiteles és becses emlékei közzé számíthatjuk végre még annak összes alphabetjeit, melyek közül, a csik-szent-miklósi föliratét be nem értve, tizenegyet mutattam be.

Ennyi az, mit a hun-magyar írás kétségtelen emlékeiül elfogadhatunk; de erõs azon hitünk és reményünk, hogy az õsi hazában, nevezetesen pedig az oroszországi múzeumok rejtekeiben lesz még több, mit ez emlékek közzé fogunk sorozhatni.

Egyelőre megelepszünk azzal, hogy a nagy-szent-miklósi aranykincsen lévõ föliratok, habár értelmököt nem is sikerült teljesen megfejtenem, alphabetjeinkkel egyeznek, s azokkal azonosak; alphabetjeink tehát nem a XVII. század koholmányai, hanem becses és el vitáz hatatlan maradványai az õsi idõknek, s fényes és csalhatatlan bizonyosságai elõdeink Írástudásának az ó-korban.

¹⁾ Én ez oknál fogva azt hiszem, hogy e könyv egy sokkal régibbnek másolata.

²⁾ Hieronimi Treutleri F. C. Selectarum Disputat ionum ad Jus Civile Justiniana eum quinquaginta libris pandectarum comprehensum. Marburgi 1606.

³⁾ E mutatványok első két sora a kódex pirossal jelzett 10. lapjáról, a harmadik és negyedik sor pedig annak közepébõl való.

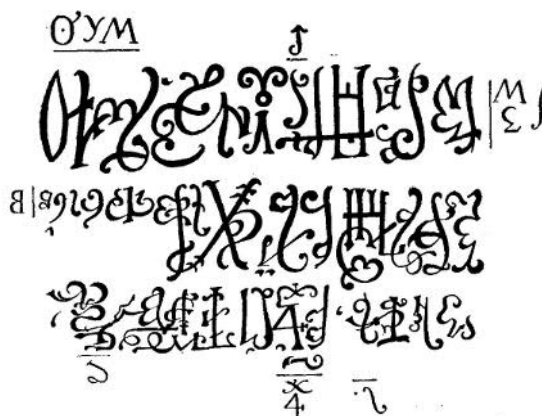
A másolatokat átlászó másoló papírral készítettem, s így azok az eredetivel teljesen egyeznek.

⁴⁾ Alig hogy e kódex napfényre került, már is találkoztak olyanok, kik annak hitelességét kétségbe vonták s azt állítják, hogy a könyvön látható égési helyek mesterségesen égettettek be, hogy így hihetõbbé válják azon következtetés, hogy e könyv a debreczeni könyvtár égésekor megmentetett. Ez nézetem szerint fölösleges fáradság volt volna, mert könyvet meg lehet menteni anélkül is, hogy az az égés nyomait magán hordozza.

Déli Szibériában található régi fölíratok.

A kétségtelen emlékek után felsorolandóknak vélem még“ azon fölíratot, melyet Strahlenberg Fülöp János Stockholmban 1730-ban kiadott művében közzétett¹⁾ s melyeknek legtöbbje régi betűinkkel meglepően egyez.

Ennek bizonyosságára oda helyezük az általa közlött betűjegyek némelyike mellé a függélyes, illetve vízszintes vonalak által elválasztott megfelelő régi magyar betűket.²⁾

Hogy Strahlenberg rajza mennyiben talál az eredetivel, nem tudom; bizony ügyes rajzolónak kellett lenni, ha e bonyolódott, összevissza kuszált írást, a mellett még kisebb alakra véve, híven másolta. Rajzolási ügyessége mellett bizonyítani látszanak a betűknek szép, merész hajlásai.

Strahlenberg, ki a múlt század elején mint svéd katonatiszt orosz hadifogságba került, s az orosz kormány engedélyével tudományos czélből utazásokat tett Oroszország bensejében, azt írja, hogy ily fölíratok, melyeket déli Szibéria régibb lakói egykoron használtak, még igen gyakran található sziklákon, sírköveken a Jenisei folyó partjain, Tobol és Irtyis folyók forrásainál; található továbbá — úgymond — az ily betűjű fölíratok ugyancsak Szibériában az Irbyht folyó forrásánál, mely folyó a Nytzába, ez ismét, Japantin és Tjumen városok között, a Túra folyamba ömlik. Leggyakrabban azonban található a Pyschma folyó partjain, mely Tjumen és Tobol városok közt szintén a Túraba ömlik, a hol e kitörülhetetlen, vörös, beégetett (?) fölíratok a parti sziklafalakon sok évszázaddal daczoltak. Strahlenberg megjegyzi, hogy e folyó a fölíratok sokaságától kapta nevét, midőn az oroszok Szibériát elfoglalták; mert — úgymond — Pyschma orosz nyelven írást vagy Írásokat jelent,³⁾

Strahlenberg a fönti betűkhöz hasonlókat mutat be továbbá az V. tábla A és D rajzain, valamint a XII. táblán ábrázolt kőszobron is, mely férfi alakot mutat, összetett kezében az áldozó poharat tartva, mely hasonlít azon alakokhoz, a melyeket Jerney János talált a Fekete tenger környékén.⁴⁾

Strahlenberg ez utóbbi rajzain látható betűjegyekkel teljesen egyezőket találunk a marosvásárhelyi kézirat 8. lapján is⁵⁾, melyeket a többször mondott módon, híven másolva, ime itt adunk.

¹⁾ Das Nord- und Ostliche Theil von Európa und Asia. Stockholm, 1730. 4-r. XVII. tábla.,

²⁾ Én ezen fölíratot Strahlenberg művéből másoló papírral, tehát teljesen híven rajzoltam le, mely rajzom fényképezés által kisebb alakúra vétetett.

³⁾ Das Nord- und Ostliche Theil von Európa und Asia. Stockholm, 1730. 4-r. 363. 368. 369. és 521. l. l.

⁴⁾ Jerney János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett. Pesten. 1851. 4-r. II. köt. I. és II. tábla.

⁵⁾ E fölírattal: Vide characteres Sibericos similes in Siberia repertos.

↓&K<1L1Z:4.Y:AN:NY : 133J↓D
 · ↓ · 2 · 3 · Y · 4 · X · A · 1 · N · 3 · 3
 X · 7 · 1 · 3 · 2 · 1 · 3 · 7 · 4 · 1 · 3
 · 4 · 2 · 3 · Y · 4 · X · A · 1

Strahlenberg és a maros-vásárhelyi kézirat itt bemutatott betűjegyeit nem mint ősi Írásunk emlékeit közöltem, mert nem is tudom, mennyiben találunk az eredetiekkel; én csak figyelmeztetni akartam honfitársaimat azon kincsekre, melyek a régi hazában, déli Oroszországban, még most is műveletlenül találtak.

Legyen föladatunk nekünk, kik nemzetünk valódi dolgaival foglalkozunk, ezen, úgy látszik dús kincses bányáknak felkeresése és művelése. Kell, hogy megvizsgáljuk e helyeket, akár én leszek a szerencsés, akár más. Egy a mai nap létező hathatós segédeszközzel, a fényképezéssel, híven és gyorsan másolhatjuk e föliratokat, melyeknek megismertetése és megfejtése által ősi nyelvünk és történetünk ismerete bizonyára tetemesen gyarapodnék. Biztosít eziránt a Strahlenberg által közölt fölirat legelső szava: Rov, mely név az anniviersi hunok között mint családnév, nálunk pedig Roff alakban, mint helységnev létezik.

Végül fel kell még sorolnunk mindazon tárgyakat és iratokat, melyek részint csak képzeletben léteztek, részint pedig koholmányoknak bizonyultak vagy régi írásunk valódi emlékeivel tévesen hozattak kapcsolatba, ámbár azokkal semmi összefüggésben nem állottak vagy állanak.

Koholmányok s egyéb, a hun-magyar írással tévesen kapcsolatba hozott tárgyak.

Attila hun föliratú pénze.

Friesen Tillmann Frankfurtban 1529-ben megjelent éremtani művében azt írja, hogy Attila „ezüst és aranyból két nehezekű (fél latos) pénzt veretett, melynek egyik oldalán kereszt-, másikán varjúláb-alakú jel szemléltethető.¹⁾

Bél Mátyás, Friesen ez értesítése alapján, „nem saját szántából, hanem barátja ösztönzésére hozta is e pénz rajzát, úgy mint azt saját képzeletében megalkotta.²⁾“

Ritka a pénzgyűjtemény, melyben Attila ezüst érmei hiányoznának. Előlapjukon Attila zsidó-typusu feje két szarvval és „Attila Rex“ vagy „Attila 441. Rex“ körirattal, hátlapjukon Aquileia romjaival és „Aquileia“ fölirattal.

Ezeknek nagysága körülbelül olyan, mint a régi talléroké. De vannak ezeknél kisebbek is, „Ateula“, „Atila“ és „Adula Rex“ körirattal. E pénzekről tudjuk, hogy egytől egyik későbbi idők koholmányai.

Hun betűs feliratú pénzeket sem természetben, sem ábrázolva nem láttam sehol, ámbar meglehetősen ismerem az európai pénzgyűjteményeket s több terjedelmes éremtani munkát is.

Schoenvisner azonban éremtani munkájában hozza egy, Attilának tulajdonított pénz rajzát, melynek előlapján szárnyas emberfő van „Ateula“ körirattal, hátlapján pedig egy egyszarvú, „Illatos“ körirattal, mely lóhoz hasonló állat alatt varjúláb alakú, ötágú csillaghoz hasonló jel látható, melyet a németben Truttenfuss, Druidenfuss, druidalábnak neveznek.

Bél Mátyás ezen „Krauenfuss“ (varjúláb) alatt hihetőleg az *l-t*, a keresztalakú jegy alatt pedig az *i-t* vélte rejleni s ez talán egész alapja azon föltevésének, hogy a Friesen által fölemlített pénz hun betűs fölirattal birt.

Az úgynevezett „turóczi fakönyv.“

A koholmányok közzé kell soroznunk, fájdalom, egy valóságos régi magyar betűkkel, nyir-fahártyára írott, egy lapnyi kéziratot, az úgynevezett „turóczi fakönyvet.“

Ezen kézitről részletes ismertetést találunk Jerney Jánosnak 1840-ben megjelent közleményében,⁴⁾ mely magában foglalja az ő egybeállítását a hun-scytha írásról szóló történelmi adatok és ezen írás emlékeiről, továbbá a turóczi-vármegyei régiség felől az Akadémiához intézett jelentését, az eredeti okirat réznyomatú hasonmását, szövegének Cherven Tamás beszterczebányai kánonok által eszközölt megfejtését, ugyanesak Szilassy János akadémiai taghoz 1839. és 1840-ben intézett két levelével együtt az okirat birtokosa, Jezerniczky István által 1840-ben ez okiratra vonatkozólag

¹⁾ »Dieser (Attila) soll neben ander Müntz, gekörnet Geld von Silber und Golde, von zween Quintlen, ein Korn gegossen, daran ein Zeichen wie ein Creutz, und andersseits wie ein Krauen-Fuss, geschlagen haben.« Tillmann Friesen, Müntz-Spiegel. Edit. Francof. A. 1529. 5. fejt. III. könyv.

Schoenvisner István »Notitia Hungaricae Rei Numariae« című, Budán 1801-ben megjelent művében, a 2. lapon, Friesen e művéről ezt írja: »Rarissimus hic Frisii Tractatus monetalis editus est etiam in Actis publicis monetariis per Davidem Thomanum ab Hagelstein collectis, ubi pericope nunc descripta occurrit.« Lib. III. Cap. V. p. 38.

²⁾ Matthiae Bélii, De vetereliteratura Hunno-Scythica exercitatio. Lipsiae, 1718. 4-r. IV. tábla, II. ábra, 68. l.

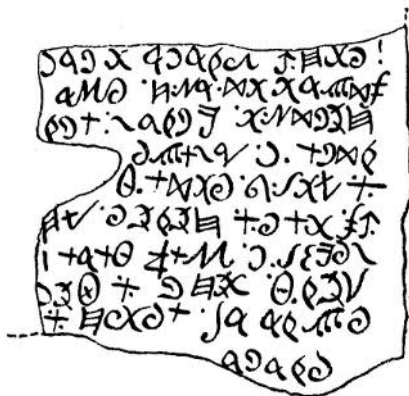
⁴⁾ Tudománytár, Uj folyam, VIII. köt. 1840. 109—129. l.

írt jegyzetek kivonatát, s végre magának Jerneynek ezen emlék hitelessége felől feltűnő határozatlansággal mondott véleményét.

Jerney közleménye szerint e régiségre Cherven Tamás kanonok akadt 1839-ben a turóczi megyei Stubnya fürdőben, Jezerniczky István vármegyei adószedőnél, kinek állítása szerint a kézirat a turóczi megyei ősrégi Raksányi család levéltárában találtatott. Az egész barnásságra nyírfahéj egyik lapjára van írva; csinos vonásai írótoll használatára, írása színének koromfeketése jól készített írószerre vallanak. Az avultság miatt a nyolczadrét-alakú, nyolcz hüvelyk hosszú, öt hüvelyk széles nyírfahártya öt egészen külön való darabra szakadozott, melyeket Cherven Tamás nagy ügygyel-bajjal állított össze, hogy az írást megfejthesse; a töredezettség miatt néhol egyes szavak olvashatatlanok, s itt-ott kisebb-nagyobb darabok hiányzanak, mint a Jerney által közzétett hasonmás híven kitünteti. Betűi a Bél Mátyás által közöltt alphabettel teljesen találunk, s az írás 32 sorra terjed.

A kézirat tartalma mostani csonka állapotában 127 személynevet ad, melyek közül 56, mint Jezerniczky kimutatja, kisebb nagyobb változással, mint személy- vagy helynevek a Bebek Imre országbíró által 1391-ben kiadott turóczi vármegyei regestrumban fordulnak elő.¹⁾ A személyneveken kívül az egész okiratban csak a következő szavak fordulnak elő: vétizlő nemeknek, fi a i, fia, én és vétiza. Az egyes szavak, illetőleg nevek közt csaknem mindenütt egy vagy két betű áll, az előtte s utána következő szavaktól, melyek »közt különben hézagok is vannak hagyva, egy-egy, néha két ponttal is elkülönítve. Ezen betűket Cherven számjegyeknek vette és olvasta; e számjegyek azonban mit jelenthetnének, minthogy az egész szövegben egyetlenegy értelmes mondat nincs, senkisé tudhatja.

Jerney az egyedüli értekező, ki e kéziratot látta, a melynek hasonmását közleményéhez csatolta. E hasonmás egyik kis részének hű másolatát adjuk a következőben:²⁾

A mi ezen emlék korának meghatározását és hitelességének kérdését illeti: erre nézve irodalmunkban három véleményt ismerünk. Jerney Jánosét, Toldy P'ereczét és Szabó Károlyét.

Jerney az emlék korára és hitelességére nézve óvakodik határozott Ítéletet mondani. A magy. tudományos Akadémiához 1840. június 13-án intézett jelentésében az emlék korára nézve úgy nyilatkozik, hogy „világosító adatok nélkül szükölködvén, hozzávetést nem tehet,” s megjegyzi egy-szersmind, hogy „a fák belső héjára Írásnak valahai használatát a magyar diplomatikusoknak eddigelő még csak gyanítani sem volt okuk.“ Ez más szavakkal kifejezve annyi, hogy az okirat hitelességében ő maga is kételkedett.³⁾

Toldy Ferencz határozottabban nyilatkozik ezen, általa „turóczi fakönyv-nek nevezett irományról.⁴⁾ Toldy véleménye szerint az a hun-magyar Írásnak általa elősorolt emlékei között „legnagyobb régiségre mutat s leghitelesebbnek is látszik.“ Hogy azonban mire alapítja e véleményét, egy szóval sem említi.

A harmadik s bizonyára a legilletékesebb Ítélet Szabó Károly é, ki ez okirat hitelességéről következőleg vélekedik.

„Kénytelenek vagyunk azért, ha a kérdéses iromány hitelességéről határozott Ítéletet akarunk alkotni, magát az irományt, ha eredetiben nem tehetjük, legalább hű hasonmásában, mi célunkra nézve teljesen elegendő, gondosan átvizsgálni, és tanulmányozni. Én e munkát lehető legegyszerűbben teljesítettem, s végeredményül azon meggyőződésre jutottam, hogy ezen régi emlék gyanánt

¹⁾ Kiadatott Engelnél, Monumenta Hungarica, Viennae, 1809. 8-r. 57—103. 1.

²⁾ Tudománytár, 1840. évfolyam, VIII. kötet, a 120. lap melletti rézmetszet.

³⁾ Tudománytár, Új folyam, 1840. VIII. köt. 119—129. 1.

⁴⁾ Toldy Ferencz. A magyar nemzeti irodalom története. 2. kiadás Pesten. 8-r. 1852

hirdetett iromány nem más, mint a Bél alphabetje után ügyesen szerkesztett, de a valódi régi hun-székely írás sajátjaival ismerős szem által könnyen fölismerhető koholmány. Ezen határozott ítéletem alapokai röviden egybeállítva következők:“

„Maga a kérdéses emlék anyaga, a nyírfahéj fölötté gyanús előttem; miután annak legkisebb nyoma vagy emlékezete sincs, hogy őseink a XIV. vagy XV. században — mikorra volna gondolható, a tartalom szerint, ezen irat keletkezése — ilyen, csak a legrégebb korban divatozott s a középkorban már nem használt anyagra írtak volna. Az írás a fahéjra, mint a hasonmásból világosan kitetszik, íróttal és téntával történt, minek épen ellenkezőjét bizonyítják e korban a valódi ősrégi hun-székely írásra nézve teljes hitelű íróink. Előttem valóban megfelfejthetetlen, hogy az említett századokban, mikor, mint tudjuk, nemcsak királyaink, országnagyjaink, káptalanjaink és conventjeink, hanem megyei tisztviselőink ezer meg ezer hiteles oklevelei is bőrhártyán keltek, és így ezen anyag egész hazánkban, s így Thuróciban is, épen oly közhasználatú volt, mint látjuk, igen ügyesen tudta kezelni, miért kellett volna éppen nyírfahéjhoz folyamodni, hogy a turóczi nemes családok jegyzékét összeírja?“

„Még gyanúsabbá teszi ez irományt, melynek ha valóban oly régiség volna, mint a milyenek mutatja magát, Thuróciban kellett kelni, az a körülmény, hogy éppen a székely írás betűivel van írva; holott teljes hitelű Íróink a XIII. századi Kézától fogva egész a XVII. századig egy szívvel lélekkel azt bizonyítják, hogy ezen írás az ő idejükben kizárólag csak a székelyek közt s ott is csak rovás alakban divatozott. Ha ezen írás Magyarországon, nevezetesen a felföldön, még a XIV. vagy XV. században is gyakorlatban volt volna, képzelhetjük-e, hogy Kézai, Thuróczi, Bonfini, Oláh Miklós, Verancsics, kik Magyarországot bizonyosan jobban ismerték, mint az erdélyi székelységet, egy szóval sem említnék, hogy ezen írás az ő korukban, vagy valaha régebben, Magyarországon is használatban volt, minek csakugyan ezen hitelesnek mindeddig senki által nem bizonyíthatott irományon kívül legkisebb nyomát vagy emlékezetét sem találjuk.“

„Bizonyosságra emeli gyanúmat maga az okirat tartalma, melynek 32 sorában mintegy másfél száz személynév mellett egyetlenegy érthető mondat sem jön elő. Az a néhány szó, mely nem személynév (t. i. vétizló nemeknek, vétiza, fia, fiai, én) nézetem szerint a koholó által csak csalátkül van oda vetve, hogy a mohó régiség-búvárral gyaníttassa, sőt elhitesse, hogy előtte hiteles nemesi összeírás, még pedig, minthogy a neveknek legalább egy harmada a turócz-vármegyei ismeretes regestrumban is olvasható, bizonyosan turócz-vármegyei összeírás fekszik, melynek szerzője is meg van nevezve a szöveg elején „E n Z a d a r H o r d á r v é t i z a“ szavakban. Ez valóban nem csekély óvatosságra mutat a koholó részéről, ki érezvén, hogy XIV—XV. századi magyar szöveget érthető mondatokból nem birna egy könnyen úgy összeállítani, hogy régi nyelvemléceink alapos ismerője a csaláson rajta ne kapja, adott egy névhalmazt, melynek hamisságát a turóczi regestrumból átcsempészett valódi régi turóczi birtokos személynevekkel elfátyolozhatónak hitte. Azonban a vétizló és vétiza szavak magok elegendők szerintem ez iromány valódi régiségének hitelességét megdönteni, pedig aligha csalódom, ha azt hiszem, hogy munkájára a régiesség mázát épen ezen szavakkal akarta a koholó rátenni, de elég ügyetlenül; mert hogy a vitéz szót valaha magyar ember véti z-nek ejthette és írhatta volna, azt vélem senki el nem hitetheti, de Árpádkori hiteles okleveleink is határozottan megczáfolják.“

„Ezekből már eléggé meg lehetünk győződve, hogy koholmánynyal van dolgunk, hogy pedig e koholmány nem vihető vissza azon korra, melynek színét akarná a tartalom szerint viselni, hanem legfeljebb a múlt századból vagy a jelenből eredhet, azt a betűk alakjából és az Írásmódból bizonyíthatónak hiszem. Okiratunk betűi ugyanis hű másai a Bél Mátyás által közlött alphabetnek, mely az igazi székely Írásnak eredeti rovási jelleméből következtetett s gömbölydedekké és folyékonyakká vált betűit tünteti elő. Ha ezen iromány valóban a XIV. vagy XV. században kelt volna, betűjellemeinek legalább is oly régieknek kellene lenni, mint az 1501-ki teljes hitelű csik-szent-miklósi föliratnak; ezen esetben megfoghatatlan volna, hogy a turóczi iromány betűi az említett fölirattól oly távol álljanak, s a két századdal ifjabb Bél Mátyás-féle betűkkel oly csudálatosan találjanak. Az újabkori koholás épen ily világos bizonyosságát látom a „neraekne k“ szó leírásában is, mely okiratunkban hét betűjeggyei van leírva, csak egyszer, legelői, lévén az *e* az *n* jeggyei összefoglalva, de kétszer hűségesen ki lévén külön betűvel fejezve. A koholó tudniillik a valódi székely írás sajátját, melyet az 1501-iki föliraton tapasztalunk, hol az *ezer* szó igen helyesen csak *zr*, az *egy* csak *gy* jeggyei van kifejezve stb. nem ismervén, nem alkalmazta, s ezzel nyilván elárulta, hogy irata a XVI. század elejénél sokkal újabb időben kelt, mely korból pedig a turócz-vármegyei „vétizló nemeknek“, illetőleg azok XIII. XIV. században élt tagjainak hiteles névjegyzékét nyírfahéjra hun-székely írásba foglalva valódi képtelenségnek tartom.“

„Tökéletesen meg lévén azért győződve, hogy a turóczi fakönyv tudományos ámtási szándékból eredt, s a Bél alphabetje után a múlt században vagy a jelenben készült koholmány, azt az igazi hun-székely írás emlékei közül épen úgy kitörlendőnek ítélem, mint a gellei imádságos könyvet és a rohonczi kódexet. Egy emlékekkel, az igaz, így szegényebbek, de egy igazsággal, minek keresése

s megismerése a valódi tudomány egyetlen célja, gazdagabbak leszünk, s ez a tudomány lelkiismeretes munkásának minden képzelt veszteségnél gazdagabb kárpótlást nyújt.“¹⁾)

A tudós tanár úr által kifejtett okokat elfogadván, ez okiratot nekünk is koholmányoknak kell elismernünk.

Csupán egy, az okirat hitelessége ellen okul fölhozott körülmény tekintetében bátorkodunk megjegyzést koczkatatni. A tanár úrnak gyanúsnak tetszik ugyanis, hogy a XIV. vagy XV. században, midőn ez állítólagos régiség kelhetett volna, Turóc vármegyében székely betűkkel irtak volna. E nézettel egyetértünk mi is annyiban, hogy Magyarországon az ősi írás már régen ki volt szorítva az általános gyakorlatból; de a bevezetésünkben kifejtett okoknál fogva erős meggyőződésünk az, hogy az írás, mit a tanár úr hun-székely Írásnak nevez, közös kincse volt a fehér hunoknak vagyis sajátképeni magyaroknak s a fekete azaz Attila-féle hunoknak, kiknek kétségtelen utódaik a székelyek. E hitünkben megerősítnek bennünket a kifejtett okokon kívül a nagy-szent-miklósi aranyeletlen szemléhető föliratok, melyeknek egyike, a görög fölirat, e kincset egyenesen a jászokkal hozza kapcsolatba.

Igaz, hogy Kézai, Thuróczi, Bonfini, Oláh s más Íróink azt írják, hogy az ősi írás melyet némelyek közülök még a „rég i magyar“ jelzővel toldanak és határoznak meg közelebről, az ő idejökben csak a székelyföldön volt gyakorlatban, de ott —mint olvastuk — gyakorlatban volt általánosságban; miért ne lehetett volna gyakorlatban, — bár elvéte itt-ott — Magyarországon is a nélkül, hogy Íróinknak arról tudomásuk volt volna? Hogy a régi írás azon időkben Magyarországon is volt még ismerve, arra nézve kétségtelen bizonyítékaink vannak, mert az alphabetek egyike Magyarországon y u g o t i részéből került vala Velenczébe, Harsányi pedig Hiccius által magyaroknak és nem székelyeknek neveztetik. Továbbá Csipkés György bizonyosága szerint Debreczenben egy „rég i magyar“ betűkkel írott könyv létezett, melyről éppenséggel nem volt mondva, hogy a székelyföldről került volna oda. Azonkívül több magyarországi tudós maga is tudta a régi betűket írni és olvasni, s hogy e betűket nem a Telegdi könyvecskéjéből tanulták, bizonyítja az Otrókosi Fóris által 1693-ban közölt hat betű, melyek a Telegdi alphabettjétől eltérnek és a csak későbbben, Bél által kiadott Kaposi-féle alphabettel egyeznek.

Ezen okokat elégségeseknek vélem e helyen, mert hiszen nem is bizonyításról van szó, miután részünkről is koholmányoknak ismerjük el a turóczi fakönyvet.

¹⁾ Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. Budapesti Szemle. 1866. VI. kot. 127-130. 1.

Alphabet Scythicum:

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t v x
 λ.Β.Ι.Ρ.Ϝ.Ϟ.Ϡ.ϡ.Ϣ.ϣ.Ϥ.ϥ.Ϧ.ϧ.Ϩ.ϩ.ϫ.Ϭ.ϭ.Ϯ.ϯ.ϰ.ϱ.ϲ.ϳ.ϴ.ϵ.

Alphabet. Massageticum.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t v
 Ϝ.Β.Ι.Ρ.Ϝ.Ϟ.Ϡ.ϡ.Ϣ.ϣ.Ϥ.ϥ.Ϧ.ϧ.Ϩ.ϩ.ϫ.Ϭ.ϭ.Ϯ.ϯ.ϰ.ϱ.ϲ.ϳ.ϴ.ϵ.

Mint látjuk, e betűk alakja egészen más. mint a mi betűinké; ott látjuk továbbá a *q-t* és az *x-et*, melyek nekünk nem kellenek, ellenben nélkülözzük azon betűket, melyek a magyar hangok megjelölésére multhatatlanul szükségesek.

A scytha név alá a régi írók, igaz, nemcsak a magyar fajú népeket, hanem a góthokat, gétákat és némely szláv nemzeteket is foglalták, de masszaeták alatt, a római és byzanci írók nyomán nem lehet és nem szabad másokat értenünk, mint a mai magyarokat.

A toszkánai nagyherczeg könyvtárában Firenzében létezett nyomtatott könyv.

Nem a magyar emlékek közzé sorozandó azon, Firenzében, a toszkánai nagyherczeg könyvtárában létezett nyomtatott könyv sem, melyet Szamosi a XVI. század végén tévedve hozott a scytha, illetőleg hun-magyar írással összekötetésbe.¹⁾

Hogy ez nem magyar nyelvű s nem hun-magyar betűkkel nyomtatott emlék volt, felesleges lenne hosszasan bizonyítgatni; miután azt maga Szamosi oly jellemzőleg írta le, hogy e leírás után már Komáromi Csipkés György igen helyesen kimutathatta, hogy az csak kelet-ázsiai, hihetőleg chinai vagy japáni nyomtatvány lehetett.

Toppeltinus Lőrincz 1665 körül már hasztalan keresé e könyvet,²⁾ Berzeviczy Albert pedig 1820 körül nyomozott ott, de szintén eredmény nélkül.³⁾

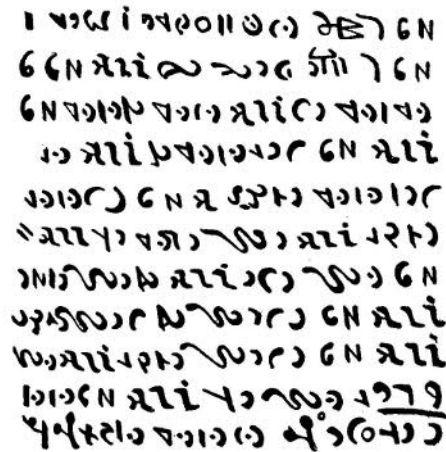
¹⁾ »Talis typi (azaz scytha betűjű) exemplar in Bibliotheca M. Ducis Hetruriae Florentini hodie extat.« Zamosii Analocia Lapidum vetustorum et nonnullorum in Dacia antiquitatum. Patavii. 1593, III. fej. 11. l.

²⁾ Origines et Occasus Transylvanie. Lugdunii 1667. 12-r. 71. l.

³⁾ Tudománytár, Ujfolyam, VIII. köt. 1840. 115, l.

A Rohonczi kódex

A magyar tudományos Akadémia kézirtárában van egy 12-rétű, 223. lapból álló, durva bőrbe kötött könyv, az úgynevezett „Rohonczi kódex“, melyet Hunfalvy Pál, a „hun-székely“ írásról szólván, szintén megemlíti, s azt állítja, hogy annak egyes jegyei a „hun-székely“ alfabetnek megfelelnek.¹⁾ Hogy ez nem így van, arról meggyőződhetünk az egyik lapnak itt következő hű hasonmásából.²⁾

1 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1041 1042 1043 1044 1045 1046 1047 1048 1049 1050 1051 1052 1053 1054 1055 1056 1057 1058 1059 1060 1061 1062 1063 1064 1065 1066 1067 1068 1069 1070 1071 1072 1073 1074 1075 1076 1077 1078 1079 1080 1081 1082 1083 1084 1085 1086 1087 1088 1089 1090 1091 1092 1093 1094 1095 1096 1097 1098 1099 1100 1101 1102 1103 1104 1105 1106 1107 1108 1109 1110 1111 1112 1113 1114 1115 1116 1117 1118 1119 1120 1121 1122 1123 1124 1125 1126 1127 1128 1129 1130 1131 1132 1133 1134 1135 1136 1137 1138 1139 1140 1141 1142 1143 1144 1145 1146 1147 1148 1149 1150 1151 1152 1153 1154 1155 1156 1157 1158 1159 1160 1161 1162 1163 1164 1165 1166 1167 1168 1169 1170 1171 1172 1173 1174 1175 1176 1177 1178 1179 1180 1181 1182 1183 1184 1185 1186 1187 1188 1189 1190 1191 1192 1193 1194 1195 1196 1197 1198 1199 1200 1201 1202 1203 1204 1205 1206 1207 1208 1209 1210 1211 1212 1213 1214 1215 1216 1217 1218 1219 1220 1221 1222 1223 1224 1225 1226 1227 1228 1229 1230 1231 1232 1233 1234 1235 1236 1237 1238 1239 1240 1241 1242 1243 1244 1245 1246 1247 1248 1249 1250 1251 1252 1253 1254 1255 1256 1257 1258 1259 1260 1261 1262 1263 1264 1265 1266 1267 1268 1269 1270 1271 1272 1273 1274 1275 1276 1277 1278 1279 1280 1281 1282 1283 1284 1285 1286 1287 1288 1289 1290 1291 1292 1293 1294 1295 1296 1297 1298 1299 1300 1301 1302 1303 1304 1305 1306 1307 1308 1309 1310 1311 1312 1313 1314 1315 1316 1317 1318 1319 1320 1321 1322 1323 1324 1325 1326 1327 1328 1329 1330 1331 1332 1333 1334 1335 1336 1337 1338 1339 1340 1341 1342 1343 1344 1345 1346 1347 1348 1349 1350 1351 1352 1353 1354 1355 1356 1357 1358 1359 1360 1361 1362 1363 1364 1365 1366 1367 1368 1369 1370 1371 1372 1373 1374 1375 1376 1377 1378 1379 1380 1381 1382 1383 1384 1385 1386 1387 1388 1389 1390 1391 1392 1393 1394 1395 1396 1397 1398 1399 1400 1401 1402 1403 1404 1405 1406 1407 1408 1409 1410 1411 1412 1413 1414 1415 1416 1417 1418 1419 1420 1421 1422 1423 1424 1425 1426 1427 1428 1429 1430 1431 1432 1433 1434 1435 1436 1437 1438 1439 1440 1441 1442 1443 1444 1445 1446 1447 1448 1449 1450 1451 1452 1453 1454 1455 1456 1457 1458 1459 1460 1461 1462 1463 1464 1465 1466 1467 1468 1469 1470 1471 1472 1473 1474 1475 1476 1477 1478 1479 1480 1481 1482 1483 1484 1485 1486 1487 1488 1489 1490 1491 1492 1493 1494 1495 1496 1497 1498 1499 1500 1501 1502 1503 1504 1505 1506 1507 1508 1509 1510 1511 1512 1513 1514 1515 1516 1517 1518 1519 1520 1521 1522 1523 1524 1525 1526 1527 1528 1529 1530 1531 1532 1533 1534 1535 1536 1537 1538 1539 1540 1541 1542 1543 1544 1545 1546 1547 1548 1549 1550 1551 1552 1553 1554 1555 1556 1557 1558 1559 1560 1561 1562 1563 1564 1565 1566 1567 1568 1569 1570 1571 1572 1573 1574 1575 1576 1577 1578 1579 1580 1581 1582 1583 1584 1585 1586 1587 1588 1589 1590 1591 1592 1593 1594 1595 1596 1597 1598 1599 1600 1601 1602 1603 1604 1605 1606 1607 1608 1609 1610 1611 1612 1613 1614 1615 1616 1617 1618 1619 1620 1621 1622 1623 1624 1625 1626 1627 1628 1629 1630 1631 1632 1633 1634 1635 1636 1637 1638 1639 1640 1641 1642 1643 1644 1645 1646 1647 1648 1649 1650 1651 1652 1653 1654 1655 1656 1657 1658 1659 1660 1661 1662 1663 1664 1665 1666 1667 1668 1669 1670 1671 1672 1673 1674 1675 1676 1677 1678 1679 1680 1681 1682 1683 1684 1685 1686 1687 1688 1689 1690 1691 1692 1693 1694 1695 1696 1697 1698 1699 1700 1701 1702 1703 1704 1705 1706 1707 1708 1709 1710 1711 1712 1713 1714 1715 1716 1717 1718 1719 1720 1721 1722 1723 1724 1725 1726 1727 1728 1729 1730 1731 1732 1733 1734 1735 1736 1737 1738 1739 1740 1741 1742 1743 1744 1745 1746 1747 1748 1749 1750 1751 1752 1753 1754 1755 1756 1757 1758 1759 1760 1761 1762 1763 1764 1765 1766 1767 1768 1769 1770 1771 1772 1773 1774 1775 1776 1777 1778 1779 1780 1781 1782 1783 1784 1785 1786 1787 1788 1789 1790 1791 1792 1793 1794 1795 1796 1797 1798 1799 1800 1801 1802 1803 1804 1805 1806 1807 1808 1809 1810 1811 1812 1813 1814 1815 1816 1817 1818 1819 1820 1821 1822 1823 1824 1825 1826 1827 1828 1829 1830 1831 1832 1833 1834 1835 1836 1837 1838 1839 1840 1841 1842 1843 1844 1845 1846 1847 1848 1849 1850 1851 1852 1853 1854 1855 1856 1857 1858 1859 1860 1861 1862 1863 1864 1865 1866 1867 1868 1869 1870 1871 1872 1873 1874 1875 1876 1877 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 1885 1886 1887 1888 1889 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900 1901 1902 1903 1904 1905 1906 1907 1908 1909 1910 1911 1912 1913 1914 1915 1916 1917 1918 1919 1920 1921 1922 1923 1924 1925 1926 1927 1928 1929 1930 1931 1932 1933 1934 1935 1936 1937 1938 1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945 1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634

„Hájos a Cettó által küldött másolat értelmét Novota László kegyesrendi igazgató segítségével megfejtve, úgy találta, hogy abban a sz. Athanasius és az apostolok symboluma, az úri imádás, az angyali üdvözlés, a tiz parancsolat s némi poenitentiára intő énekek foglaltnak ékes magyar versekben, melyek a Kájoni János által kiadott csíki „Cantionale Catholicum“ szövegével szóról szóra egyeznek. Világos bizonyosága ezen tartalom annak hogy ezen könyv Kájoninak legelsőben a csíki kolostorban 1676-ban nyomtatott, de a XVIII. században újabb kiadást is ért Cantionaléjából levén írva, keletkezését, — haugy az eredeti valódiságára nézve minden lehető gyanút félre tehetnénk, vagy elosztatva láthatnánk, — legfőlebb a XVII. század végére, sőt hihetőbben a XVIII. század első felére tehetnők.,,

Szabó Károly hosszabban szól ezután ez imakönyv írása tulajdonságai s betűiről. ¹⁾ Nekünk azonban elég tudnunk, hogy, miután nincs a világon alphabet, melynek jegyeivel ezen könyv mesterkélt alkotású betűi bármily távolról is viszonyba hozhatók volnának, magát a könyvet ámtíási czélből koholtak, vagy legfőlebb a múlt században magán használatra föltalált jegyeknek kell gondolnunk.

Valóban csodálhatjuk, hogy a mi irodalomtörténetünk nagyérdemű bűvara s megalkotója, Toldy Ferencz, e könyvet, „Székely imakönyv“ név alatt az ősi hun-magyar írással hozza kapcsolatba, ²⁾ mikor sem a betűjelleme, sem az irmodor körüli sajátságok azzal nem egyeznek, sem pedig a Pozsony vármegyéből Gellérről került könyv vagy gazdája, a vén Kecskeméti a székelyföldnek csak színét látta volna is.

Réty ev. egyházának kelyhén található betűk.

Nem a hun-magyar írás emlékei közzé tartoznak továbbá a Réty, háromszékmegyei község református egyházának poharán szemlélhető betűk sem.

Horváth Gáspár ur, maros-vásárhelyi tanár s a Teleki-féle könyvtár könyvtárosa megismer-teie velem 1888. június 11-én kelt levelében — tehát még mielőtt a székelyföldre utaztam — a többször említett, Telegdi Rudimentáit is magában foglaló kézirat tartalmát, melynek egyik tétele így szól:

„Inscriptio in latere Calicis Ecclesiae Rétyiensis in I. Sede Siculicali Háromszék exist.“

Minthogy a tartalomjegyzékben — a Szibériai betűjellemeket kivéve — kizárólag csak régi magyar Írásról volt szó, megkértem levélben Réty ev. ref. lelkészét, Czeglédi János urat, hogy küldje meg nekem egy-két betű másolatát, hogy megítélhessem, vajjon azok is nem-e régi magyar betűk?

A lelkész ur azonban nem lévén honn, nem felelhetett rögtön; levele csak akkor érkezett, midőn én már a székelyföldön jártam.

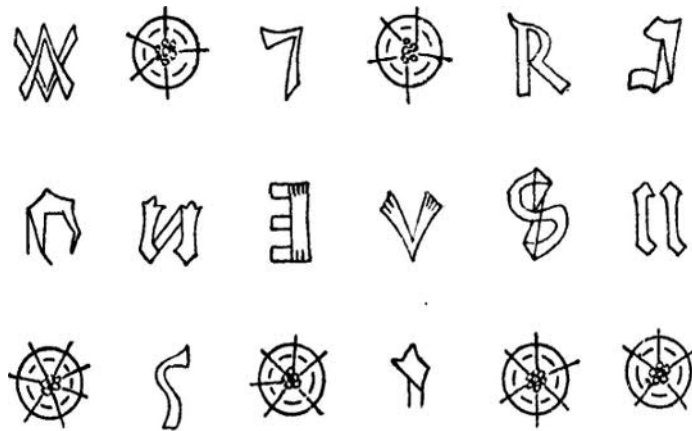
Maros-Vásárhelyt a kéziratban megláttam azután a rétyi poháron található betűk másolatát, melyek ott következőleg vannak ábrázolva:

E. N. G, § §. 1. 1, L', S >, R, X

¹⁾ Szabó Károly. »A régi hun-székely írásról.« Budapesti Szemle 1866. V. köt. 135. 136. és VI. köt. 120-123. 1.

²⁾ A magyar nemzeti irodalom története. 2. kiadás, Pesten, 1852, I. köt. 39. 1,

Nem ismervén fel bennök magyar betűket, nem utaztam Rétyre. Hazaérve, előtaláltam Czeglédi levelét, s benne 6 betű lenyomatát pecsétviaszban; az összes, a poháron levő betűk lenyomatait papírvékonyoságu ólomlemezeken később küldte meg a tiszteletes úr. A betűk a pohár nyakán három sorban állanak és pedig a felső és alsó sor bemélyedésben, a középső sor küllőalakú kiemelkedésen. Hű másolatuk ím ez: ¹⁾

Literáti Nemes Sámuel koholmányai.

A magyar nemzeti Múzeum kéziratárában Literáti Nemes Sámuel-nek többféle, magyar nyelven írt koholmánya van, azonkívül pedig egy, 5—6 centiméter széles és 1 arasznyi hosszúságú hártya, melynek hosszában két sor írás, ismeretlen, nyilván koholt betűjellemekekkel, melyekből mutatványképpen az első sornak balsó részét közöljük.

? e z e t n z : ⊕ ⌘ ⌘ ρ n b : e v z : ⌘ n 4 : 6 ? ρ t z : ψ ⌘

E betűjellemekek a régi magyar írással szintén kapcsolatba nem hozhatók, de egyébiránt is Literáti Nemes Sámuel hamisítványai ²⁾ közzé tartozván, rólok egyéb mondani valónk nincsen.

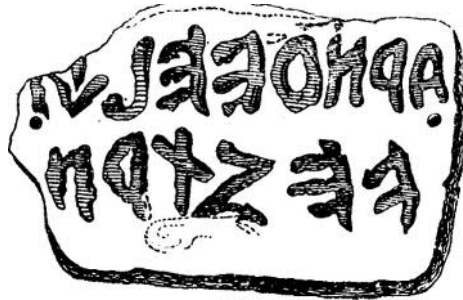
¹⁾ A második sorban az első, a harmadik sorban pedig a negyedik jegy nem teljes, a kopottság miatt.

²⁾ E czímen őriztetnek a kéziratárban.

Két föliratos réz darab.

A magyar nemzeti Múzeum régiségtárában azonkívül egy föliratos sárgaréz lap és egy vörösréz rúd van.

A sárgaréz lap 1852/5. 64. db. szám alatt van leltározva s a följegyzések szerint Kecs-kemét városa mellett a homokban találtatott; a megtalálás után Jankovich Miklós gyűjteményébe, innen pedig a nemzeti Múzeum régiségtárába került Rajzunk a réz lapot eredeti nagyságában mutatja.¹⁾

A sárgaréz lap rozsdája — patinája — fényes, barnás-zöld.

Fejér György ismerteté meg legelsőben ez emléket a Tudományos Gyűjteményben, hol annak rajzát is adta.²⁾

Fejér György hasonlatosságot talál ezen s a székely betűk közt; Horváth István³⁾ jász emléknek, Szabó Károly⁴⁾ ellenben pelaszg emléknek véli.

En összehasonlítottam ez emléket betűit mindazon alphabetekkel, melyekkel csak némi hasonlatossággal is birhatnának: az összes rún és góth, a régi görög, etruszk, umbriai, oszk, faliszki, messzapi és régi latin betűjellemeikkel. Találtam ugyan itt-ott egy-két hasonlót, de egy alphabetben sem a valamennyinek megfelelőket.

A betűk jellege mutatja, hogy azokat jobbról balra kell olvasni. Hasonlítsuk össze ezért őket az Attila-féle kincs betűivel s azt fogjuk találni, hogy — egyet kettőt kivéve — azokkal teljesen egyeznek, alphabetjeinkben pedig megtaláljuk azoknak megfejtését.

Az első A alakú betűhöz hasonló a magyar alphabetekben nincs; a latin O alakú betű nyilván/vagy *ly* a két vagy három utolsó betű (az első sorban) pedig meg nem határozható, mert a lap széle, hihetőleg tűz által, megcsönkult. A többi betű mind, s pedig erőltetés nélkül, alphabetjeinkből megfejthető.

¹⁾ Én 1889. ápril 7-én tekintetem meg ezen, valamint az alább megismertetendő emléket. A rajzokat másoló papírral készítettem, szem előtt tartván az eredetieknek ólomlemezről vett lenyomatát.

²⁾ I. Értekezések. T. Vadassi Jankovich Miklós gyűjteményeiről és régiségei között találkozó két ismeretlen emlékről, eddig meg nem magyarázott írásokról. Tudományos Gyűjtemény. Pest 1817. 8-r. XI. kötet, 45. 46. l.

³⁾ Rajzolatok a magyar nemzet legrégebb történeteiből. Pest 1825. 8-r.

⁴⁾ A régihun-székely írásról. Budapesti Szemle. Pest 1866. VI. köt.

E betűk, mostani olvasásunk szerint, balról jobbra állítva, a következők:

? a r f vagy l l r ? ?
 ? I k b a r
 °

Itt is, mint látjuk, a két *a* betűt kivéve, csupa mássalhangzókkal állunk szemben, s a választójelek teljes hiánya miatt nem tudjuk, hol kezdődnek, hol végződnek a szavak s milyféle rövidítések vannak, azaz, hogy a szavak milyen és hány betűje hiányzik. Csupán az alsó sorban az utolsó négy betű ad — Telegdi útmutatása szerint olvasva — egy tökéletesen érthető szót. Telegdi ugyanis azt írja, hogy a *vég-k* a szók elején is használtatik, ha *a* betű következik rá; a *k* után tehát az *a-t* oda értve, e négy betű „*kabar*“-nak olvasandó, a mely szó magyar nemzetségnek a neve volt.

A másik, 1852/5. 61 db. szám alatt leltározott emlék egy vörösréz rúd, mely a feljegyzések szerint a Jászságban találtatott.

Ennek a rozsdája világos-zöld, a betűknek legnagyobb része pedig szintén egyez a régi magyar betűkkel s a jobboldali négy első betű ugyanaz, mint az előbbi emléké. A többi közül megállapíthattuk még a következő régi magyar betűket:

s z g c z ? l g g g ? i z i

Hogy mi célra szolgált e réz lap és rúd — ha csakugyan régi emlék—, s mily szavak rövidítését foglalja magában a többi betű, az ma már meg nem határozható.

Dr Hampel József különféle külső okok miatt koholmánynak tartja mindkettőt s azt gyanítja, hogy ezek is Literáti Nemes Sámuel koholási műhelyéből származtak a Jankovich-féle gyűjteménybe. Ez oknál fogva én is e helyre helyeztem őket, s nem a valódi emlékek közé.

Ha csakugyan koholtak: akkor a jobbfelüli négy első betű találása miatt valószínűleg egy műhelyből származtak; de ez esetben meg kell vallanunk, hogy a koholó a régi írás sajátosságait a rövidítésekre nézve jól ismerte, melyeknek szabályait hűségesen szem előtt is tartotta, mint ezt a „*kabar*“ szó olvasásából láttuk.

Zárszó.

A mondottakból, azt hiszem, eléggé biztos tájékozást nyújtottam a t. olvasónak; hogy a hun-magyar írás ügyéről alapos ítéletet hozhasson.

Hiszem, hogy a felsorolt történelmi tanúbizonyosságok, de különösen a felmutatott emlékek, s ezek között első sorban a nagy-szent-miklósi aranykincsen szemléltető föliratok, ősi műveltségünk ezen, annyi tagadással, gyanúsítással és kétkedéssel találkozott kérdését világosságba helyezték.

Reményem, hogy sikerült meggyőzőnöm a közönséget, hogy a hun-magyar írás nem újabb-kori koholmány, hanem hogy az valóban, már a régi korban létezett s hogy annak alphabetje annyira kifejtett, önálló egyediséget képez, hogy egyetlen egy ismert alphabettel sem hozható rokonságba; eredete pedig, melyet a régi Íróinknál fölmaradt hagyomány részint Scythiába helyez, részint a magyarral fajrokon hunoknak tulajdonít, az Európába való költözésünket megelőzőt korra s fajunk ősi, ázsiai hónába helyezendő.

Eddig érvén, egy lépéssel tovább is megyünk s kimondjuk azok ellenében, kik ősi Írásunk hitelességét s eredetiségét kétségbe vonták vagy tagadták, miszerint nemcsak, hogy Írásunk másoktól nem sajátított el, hanem, hogy ellenkezőleg mások vették a magukét mi tőlünk.

Ezek közzé tartozik kétség nélkül a góthok azon ága, mely már korábban mint a többi góth faj, pontosan azonban meg nem határozható időben szakadt el a hunok szomszédságából s ellepte Skandinávia legdélibb részét, mely nevét, a *G o t h l a n d* nevet tőlük nyerte.

Többfelére akadunk ott, mi határozottan a scythákra, vagyis a hun-magyar nemzetre emlékeztet.

Feltűnő ugyanis, hogy ott szintén a régi írás oly tulajdonságaira találunk, melyek a magyar régi íráséi: pálczákra, botokra való rovás, két, sőt három betűnek összerovása s a jobbról balra való írás. E tulajdonságok a germán faj többi ágainak régi Írásánál nem voltak meg, s így természetes és megczáfoltatlan azon föltevés, hogy e sajátságokat a góthok ezen aránylag csekély kis része szomszédaitól, a hunoktól vette át, kikkel századokon át folytonos érintkezés és összeköttetésben állott.

A skandináviai góthok írására vonatkozólag a következő érdekes följegyzést találjuk Bálnél, melyet ő bizonyos Fröhlich után közöl.

„A földművelők csaknem mindegyike ért mesterséget s kalendáriumot¹⁾ visz magával, mely góth betűjegyekkel pálczára van róva.“

Továbbá: „A (svédországi) góthoknak, véneknék úgymint az ifjaknak, bizonyos betűjegyek által föltűnővé váló botjuk van; ez oly eszköz, mely által a legregibb időkben, midőn könyvek még nem léteztek, a hold, a nap s a többi csillagzatok tulajdonságait és befolyását biztos eredménnyel fölismerték, amint azokat jelenleg majdnem az összes bennlakók fölismerik. A bot tehát emberhosszúságú, mindkét oldalon az év heteinek számával, minden hét 7 góth betűvel, mely arany számok és vasárnapos (vagyis vasárnapot jelző) betűk (a kereszténység fölvétele után) a hazai nyelven és jelekkel megkülönböztetnek. És sok időn át más könyvet nem használtak a csillagzatok értelmezésére.“ Végre: „A régi népszokás szerint a földnépe *t e m p l o m l á t o g a t á s* alkalmával tett hosszú útján e botokra támaszkodott s összhangzólag bizonyos szabályok szerint pontosabban határozták meg a következő év tulajdonságait, mint talán mások, kik szemlélődő tudományok és csalóka időjelekhez ragaszkodnak.“²⁾

¹⁾ Hogy itt a *calendarium* alatt naptárt és nem adósságjegyzéket kell gondolnunk, világosabban alább látandjuk.

²⁾ »*Quisque fere rusticorum opificium callet, et calendarium Gothicis literis baculo insculptum secum habet.*«
Továbbá: »*Gothi cum senes, tum adolescentes, baculum, certis quibusdam characteribus insignitum habentes, quo instrumento, vetustissimis temporibus, dum librorum usus non esset, lunae solisque et ceterorum siderum virtutes et influentias, infallibili eventu cognoverunt, prout hoc tempore incolae fere omnes agnoscunt. Baculus itaque humana longitudine formatus est, utroque latere numero hebdomadarum anni, qualibet hebdomada Gothicas literas septem habens, quibus aurei numeri et literae Dominicales (post acceptum Christianismum) patria voce ac figuris, distinguuntur. Nec aliis libris multiplici temporum circulo in astrorum interpretationibus utebantur.*« — Végre: »*vetusta gentis consuetudine, baculis his, rurales Ecclesias visitandó, in prolixis itineribus laici se sustentant, atque pariter convenientes certis adductis rationibus, veriores venturi*

Mai nap is létezik egy fölirat ugyanazon Gothland Bleckinge nevű területén, Hoby mellett, Corsham és Rønnemo között egy sziklába vésvé, melyen gyalogút vezet által.

Saxo Grammaticus *) a híres ó-dán történetíró a XII. század végén, Dánia történetének előszavában már tesz említést e föliratról. „Bleckingia mellett — úgymond — egy szikla látható, melybe út van vájva, bámulatos Írásjegyekkel. Midón Valdemár király (1152—1182) ez írás tartalmát tudni ohajtá: embereket küldött oda, hogy azokat lerajzolják; de ezek a betűket nem tudták megfejteni, részint mivel a pizok fedte őket, részint mivel a sziklán áthaladó emberek koptatták volt s így olvashatlanokká tették azokat.“ Egy másik helyen pedig, hihetőleg helyi mondák alapján, azt írja, „hogy Hildetand Harald, 2) atyja, Rörik Harald tetteinek megörökítésére vésette be azokat.“

Sok időn át csak a természet játékának vagy a szikla hasadékainak nézték e 34 rőf hosszúságot elfoglaló föliratot, s a gáncsoskodó bírálat nevette azon hiszékenyeket, kik e különös alakokban betűket véltek látni, míg végre Magnusen Finn nord régésznek sikerült a föliratot, jobbról balra olvasva, megfejteni.

Magnusen a legrégebb írást ismerte föl benne, úgynevezett ágas és összerótt rúnákkal, vagyis olyanokkal, melyeknél egy jegyben több betű van egybekötve.

E rúnák alakja a következő:

az egész fölirat tartalma és értelme pedig ez

Góthul:

„Hiiltekinn riki nam
Gardr inhjo
Uli eit gaf
vigi Odin runar
Hringr fai
Fallá mold
Alfar, Astagod
Ola fidi
Odin ok Frei
ok Asakun
farri farri
fjandum várum
unni Haraldí
aerin Sigr.“

Magyarul:

„Hiltekin elfoglalta az országot.
Gard bevészte (a rúnákat).
Uli (Ole) (hűséget) esküdött.
Odin szenteld meg a rúnákat.
Bár sújthatnék Ring
a földre (tönkre).
Alfar a hü isten
Ölet gyűlöli.
Odin és Frei
s az Azok nemzetsége,
semmisítsétek, semmisítsétek
ellenségeinket.
Adj Haraldnak
nagy győzedelmet.“³⁾

E régi írás tehát nyilván a Harald és Ring Szigurd közti háborúra vonatkozik és Harald győzelmének emlékére vésetett be, s így a Kr. u. VII. század végétől való.

Ezen Írásnak említett tulajdonságai, a jobbról balra való írás, annak botokra való rovása s a betűjegyeknek egyberovása magában véve is elegendő lehetne azon föltevésünk igazolására, hogy a góthoknak ezen kis ága az ő Írását vagy legalább annak alaptulajdonságait a hunoktól kölcsönözte. De kétségtelenné teszi e föltevésünket még inkább azon körülmény, hogy a góthoknak, legalább a K. u. IV. század végén még nem volt Írásuk. Ezt határozottan állítja a 380 körül

anni iudicant qualitates, quam forsitan alii, speculativis scientiis, aut praestigiosis prognosticationibus inhaerentes.« M a t h. Belii, De vetereliteraturahunno-scythica exercitatio. Lipsiae, 1718. 4-r. 17. 18. l.

¹⁾ Saxo (Grammaticus, azaz tudós) meghalt 1208 körül; megírta hazája történetét (1186-ig).

²⁾ Hildetand Harald Dánia királya, Rörik Harald fia; nagyatyja, Vidfamme Ivar atán 645-től kezdve uralkodott, s birodalmát egész Svédorszáig kiterjesztette. Meghalt 695-ben, midón az unokaöccsével, Ring Szigurddal vívott ütközetben saját kocsisa által agyonütetett.

³⁾ Odin, Odhinn, Wuotan vagy Wodan a germán népek közös istensége, az ég és a föld uralkodója istene a háborúnak, különösen pedig a győzedelmnek. Neje volt Frigg, Freyja, a szerelem s a házasság istennője, kivel az áe-okat nemzé. Alfar, Alfa dir (a. m. Allvater = mindenek atyja) az északi mythológiában Odin mellékeve.

Konstantinápolyban született Sokrates egyházi író *) és a VI. századbéli goth eredetű Jordanes történetíró ²⁾, kik mindketten azt írják, hogy Vulfila, szokottabb nevén Ulfias, 348-tól fogva a vizegók püspöke, ezek számára alphabetet szerkesztett.

A német palaeologok, igaz, a rune szót az ó-germán rúna, Geheimniss, titok szóból, ezt ismét a régi nord ráun, Erprobung, megkísértés, ésreyna, versuchen, megkísérelni szavakból származtatják. De vajjon nem áll-e sokkal közelebb a rúne szóhoz a magyar róni szó, mely tényleg rovást, régi mód szerént való írást jelent?

Ide járul még egy másik körülmény. A rún és goth fudark ³⁾ vagyis alphabet mindegyik betűjének van külön neve, milyenek például az Ans(a), Bairika(<5), Giba), Manna(4 V ruszint Rajda(f), Faihu(/), Odal(<?) sat, mely neveket Zacher ⁴⁾ és Kirchhoff ⁵⁾ a goth nyelvből nem tudták eléggé megfejteni, miből Faulmann ⁶⁾ igen helyesen azt következteti, hogy azok nem is a goth nyelvből származtathatók.

A nélkül, hogy e betűknek elemzésével foglalkozni akarnánk, azt kérjük: vajjon nincs-e ezen, az idegen ajkú goth nép által eredetiségükből kivetkőztetett betűneveknek még most is eléggé magyaros hangzásuk?

Ebbéli föltevéseink mellett nem kevésbé bizonyít Dr Hampel Józsefnek, a déli Svédország és Dániában talált régiségekre nézve tett azon megjegyzése, hogy azok a népvándorlás korából származó magyarhoniakkal egyezőeknek bizonyulnak.

Dr Hampel a következőket írja: „E felső áramlatot azon goth törzsek eszköztették, melyek északi lakhelyeikből nem dél felé, hanem kerülő nélkül, nyugotra költöztek -----.“

„Skandinávia és Dániának szintén van része a „scytha stylusban“, de mindkettő kívül maradt a nagy mozgalom; az elfogadott stylussajátszerűleg fejlődhetett s tényleg mind sajtászerű alakjellegét, mind pedig idők múltán sajtászerű tartalmat vett fel, mely a nord mythológiából folyton új tápot nyert.⁸

„Magyar ország és Skandinávia hasonmú régiségei tehát inkább a mieinktől (a magyar régiségektől) mint megfordítva a mieink amazoktól veszik megfejtésüket, mely csak ott keresendő, hol az egész, sajtászerűségének teljes terjedelmében és nem elszórt hulladékokban bírálendő meg.⁸⁷⁾

Az előadottak után tehát kétséget nem szenvedhet többé, hogy a hun-magyar nemzet a legrégebb időktől fogva saját, és nem másoktól kölcsönzött írással bírt, mely más keleti népek írásmódjának csak azon tulajdonságában volt részes, hogy az írás szintén jobbról balra folyt. —

Hogy régi Írásunk gyakorlata kiveszett, annak megvan a természetes oka: a latin betűknek multhatatlanul ki kellett azt irtani; mert már első királyunk alatt a latin nyelvet vált az országos törvényhozás és kormányzás nyelvévé, a keresztyén idegen papság pedig a latin nyelvet és írást hozta be az egyház és iskolába. Az ősi írás ilyképen leszorítva az irodalmi s a hivatalos térről, csak az ősi szokásokhoz szívósan ragaszkodó köznép kebelében maradhatott fenn még egy ideig. Hogy a tulajdonképi magyar nép között meddig tartotta fenn magát: arra nézve történeti adataink nincsenek, de a közkormány székhelyétől távol eső s külön területet képező székelyföldön fenn tartotta magát a XVII. század végéig, hol ekkor gyakorlati használatban s elterjedve annyira volt még, hogy azt egyszerű falusi mesteremberek is értették. De nemcsak ezek, hanem iskolázott, tanult férfiak közt is el volt terjedve ez írás ismerete sőt használata. Kiténik ez sepsi-széki lisznyai születésű Lisznyai K. (Kovács) Pál debreczeni tanár Debreczenben 1692-ben kiadott magyar krónikájából, hol többek közt ezt írja: „mely magyar (régii) betűket és Írásokat, hazámban (Erdélyben) lakván, én magam is láttam, sőt Erdélyben és székely földén olyan Praedikátorokat

1) Οὐλαριανὸς ὁ τῶν Γότθων ἐπίσκοπος γράμματα ἐφεύρε Γοτθικά. Socrates hist. eccl. i. 33.

2) »----- erant quidem et alii Gothi, qui dicuntur minores, populus immensus, cum suo pontifice ipsoque primate Vulfila, qui eis dicitur et literas instituisse« Jordanis Getica. Monumenta Germaniae Historica Berolini 1882. 127. lap.

3) Így neveztetvén az alphabet öt első betűje után, mint nálunk az abc, a görögöknél az alphabetta.

4) Das gothische Alphabet Vulfila's.

5) Das gothische Rune- Alphabet.

6) Das Buch der Schrift. Wien 1880. 164. l.

7) »Diese obere Strömung vermittelten jené Gothenstämme, welche aus ihren nördlichen Wohnsitzen nicht nach Süden, sondern ohne Umweg gegen Westen wanderten. -----«.

»Skandinavién und Danemark participirten auch an dem »scythischen Style,« doch sie blieben zumeist ausserhalb der grossen Bewegung, der recipirte Styl konnte sich eigenthümlich entwickeln und nahm in der That sowohl eigenthümliches Formgepräge als auch — nach und nach — eigenthümlichen Inhalt an, welcher aus der nordischen Mythologie fortwährend neue Nahrung erhielt.«

»Die gleichartigen Alterthümer Ungarn's und Skandinavién's erhalten desshalb eher von den unserigen als umgekehrt die unserigen von dorthier ihre Erklärung, welche nur da zu suchen ist, wo das Ganzé in dem vollen Umfange seiner Eigenthümlichkeiten und nicht aus zerstreuten Abfällen zu beurtheilen ist.« Jos. Hampel, Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós, sogenannter »Schatz des Attila«. Budapest 1885. 8-r. 138. és 143. l.

is, kik magyar betűkkel egymásnak irtanak, láttam és ismertem; ilyen vala Tsulai nevű erdélyi püspök (1650—1660) is.“¹⁾

Midőn továbbá 1738-ban a török porta II. Rákóczy Ferencz fiát Józsefet mint leendő fejedelmet Erdély felé indította, a bécsi kormány titkos összeesküvés alaptalan gyanújából Erdélyben több előkelő férfiút elfogatott s házaiknál szigorú motozást tartatott. Ekkor történt, mint egy, azon kori kéziratban följegyezve találjuk, hogy az elfogottak egyikénél, báró Lázár Jánosnál, „több írásokat kaptak, azok közt olyanokat, melyek valami scytha alphabetum jegyeivel készültek s nagyatyjáról vagy atyjáról maradtak rá, azonban foglalatjukra nézve merőben ártatlanok voltak.“²⁾

S ezen mitsem csodálkozhatunk, ha tudjuk, hogy az ősi írás a székelyföldön még a XVII. században — meglehet, hogy csak elvétve itt-ott — az iskolában is tanítottatott. Dezsericzky József Incze kegyesrendi szerzetes és történetíró (született 1702-ben) azt írja, hogy egy székely eredetű Benedek nevű kartársa beszélte el, miszerint egykor nagyatyjától, egy igen élemedett Öreg embertől hallotta, hogy ő s kortársai növendékkorukban iskolamesterük által a héber betűkhöz hasonló hun-szittyá betűk írásában oktattva lettek.³⁾

A régi írás gyakorlata hanyatlásának és enyészetének idejére vonatkozó adatokat jeles tudósunk és írónk, Szabó Károly a következőkben foglalja össze.

„A székelyföldön az ősrégi saját betűkkel való írás gyakorlata a Rákóczy-korszak erőfeszítésére közetkezett zsidbadás idejében, a nemzeti szellem hanyatlásának és tespedésének korában enyészett el. Néhány érdekes adattal bizonyítja ezt Hájos István Gáspár, az aradvármegyei szentannai kegyesrendi iskola egykori tanára, 1781-ben készült „Literaturae Scythico-Magariae Monumentum“ című kéziratában“⁴⁾

„Miután Hájos a kérdéses (Kecskeméti imakönyv-) másolatból a Novota által kivont alphabetet s magából a szövegből is mutatóványul néhány sort közölt, e könyvről többet nem szól, hanem megjegyezvén, hogy egészen más scytha betűk voltak divatban Erdélyben a székelyek közt, áttér a régi székely (magyar) írás ismeretére, s kézírata három negyedét ezzel foglalja el, elősorolván mindazon adatokat, melyek e tárgyról tudomására jutottak. Ezek legnagyobb részét — — mellőzvé, csak azokat sorolom elő, melyek arról tesznek tanúságot, hogy a székely írás gyakorlatának elenyészése a XVIII. század első felében történt.“

„Osváld Farkas, gróf Battyhányi udvari titkára, mint Hájos beszéli, magyar nyelvtana élőbeszédében Csécsinek a székely Írásra vonatkozó ————— — megjegyzését szóról szóra közölvén, ezt vetette utána: „A múlt évben (1750. táján lehetett) magam is láttam Horváth Benedek nevezetű erdélyi születésű kegyesrendi atyánál, a magyar nyelv különben is buzgó művelőjénél, ki akkor itt gróf Batthyányi Fülöpöt oktatta a retorikára, Erdélyből küldött két sor írást, a zsidó betűkhöz csaknem hasonló scytha betűkkel írva, melyekkel, mint a tudósok állítják, nagy atyafiságok van. Sőt Benedek atya maga azt állította előttem,⁵⁾ hogy az ő nagyatyja tanulta és jól ismerte a scytha betűket.“ Osváld e szavai után idézi Hájos, magának Horváth Benedeknek Osválddal közösen készített s máig is kéziratban maradt nyelvtana elejéről a régi scytha magyar írásról szóló részt egész terjedelmében. Ebben Horváth, előre bocsátván, hogy a magyarok, kiket régen hunoknak és scytháknak is hívtak, mielőtt mai honunkba költöztek és keresztyénekké lettek, sőt azután is igen sokáig, bár nem mindnyájan is, zsidóhoz hasonló tulajdon betűikkel éltek, mint a kezénél több példányban lévő scytha vagy magyar alphabetből kitétszik, ezt mondja: „sőt az is bizonyos, hogy még a múlt században is sokan voltak, különösen az erdélyi székelyek közt, a kik a régi betűkkel éltek, s azokat részint magán szorgalommal részint iskolában tanulták. Anyai nagyatyám, mint elaggott vén ember, ki ezen század 29-ik évében (1729-ben), midőn éppen a grammatika iskolába jártam, halt volt el, nem kédelkedett azt állítani, hogy az iskolában tanulta a zsidó betűkhöz hasonló magyar betűket, melyeket én mint gyermek, kinek inkább a jártékon járt az esze m, milyenek s mennyien voltak, magamnak megm ag y ar á z t a t n i bizony nemigen ügyeltem. De már ma alig van vagy talán nincs is egyetlenegy ember sem, akiezen betűket ismerné.“

¹⁾ Magyarok krónikája. Debreczen 1692. 12-r. 172. 173. l.

²⁾ Szabó Károly. A régi hun-székely írásról. Budapesti Szemle 1866. 8-r. VI. k. 118. l. Szabó Károly eziránt idézett s általam nem ismert forrásai: Klio. Históriai zsebkönyv Szilágyi Ferencz tőle. III. köt. 431. l. — Hasonl. Gr. Lázár Miklós, A gróf Lázár család. 92. 93. l.

³⁾ Retulit nobis Vir religiosus, Benedictus nomine, Institutum nostrum Sehol. Piar. professus, et origine Siculus Transylvanus, audivisse olim ab avo suo, iam capulari sene, illum adhuc adolescentulum ab Ludí Rectore cum coaequalibus doctum fuisse formare characteres Hunno-Scythicos Hebraicis congruentes. « Desericii, De initiis ac maioribus Hungarorum. Budaë 1753. 2-r. II. köt. III. könyv, 154 és 155. l.

⁴⁾ A bevezetésben mondott oknál fogva e kéziratot nem tanulmányozhattam.

⁵⁾ E két sor írás a csik-szent-miklósi templomi főírat, Horváth Benedek pedig ugyanaz, kiről már Dezsericzky is emlékezett.

így megváltoztatott vagy teljesen homályba borított mindent az idő, úgy hogy ezek helyett ma már mindenütt latin betűket használunk.“

„Ezután beszél Horváth a székely betűk számáról, az összetett betűk egyes jegyeiről s „Régi mód szerint való székely Abéczé“ címmel közölt három rendbeli hun-székely alfabetről, melyek két elsejét ő maga egykor, Gyergyóban időzve, írta ki Kájoni Jánosnak a szárhegyi kolostorban levő hittani munkájából (a 46. és 287. lapról), harmadikát pedig ugyanakkor, ugyancsak Gyergyóban találta, s végre betűről betűre leírja az 1749-ben fölfedezett s Dezsericzky Incze által, munkájában kiadott csik-szent-miklósi föliratot, megjegyezvén, hogy annak másolatát ő adta át Dezsericzkynek.“

„E hosszas idézet után írja Hájos, hogy ő nem bírván a csik-szent-miklósi föliratot megfejteni, fölvilágosításért több híres tudóshoz folyamodott, kik közül Cornides Dánieltől terjedelmes latin választ is kapott. Ezen levélből szóról szóra kiírja azt az egy pár ívre terjedő részt, melyben Cornides a hun-székely írás emlékeit előszámlálja, és az ezen Írásra vonatkozó történelmi adatokat egyenként elősorolja; idézi továbbá belőle azt a helyet is, melyben Cornides ezen régi írásmódnak netalán valamely levéltárban lelhető emlékeire nézve így nyilatkozik: „Kétségen kívül azok is port hintettek szemedbe, tisztelendő férfiú, a kik el akarták veled hitetni, hogy máig is léteznek némely levéltárban scytha betűkkel irt bármiféle oklevelek. Én átkutattam Erdélyben a fehérvári káptalani s a kolosmonostori conventi, Magyarországon a jászói, leleszi, váradi, egri és váczy levéltárakat, nem is említve a magánosok általam átvizsgált levéltárait, de bármily gondosan nyomoztam is, scytha Írásnak még csak egy porczikájára sem akadtam.“

„Hájos mindemellett sem akart lemondani a reményről, hogy a kérdéses ügyben bővebb értesítést szerezhetsz, s minthogy, mint mondja, ezen betűk bővebb ismeretéhez jutni igen óhajtott, irt többek közt Lestyán dévai minorita gvárdiánnak és Blahó Vincze ferencz-rendi szerzetesnek, kiről egykori tanítványa, Sinai Kristóf, akkor kassai kegyes-rendi tanár leveléből tudta, hogy ezen írást érti. Lestyán, 1780. okt. 12-én irt latin levelében egyebek közt így válaszolt neki: „Mind eddig halasztottam a választ, azért, hogy más figyelmes és tudománykedvelő férfiakat megkérdezhessenek; eleget is megkérdeztem, de őszintén megvallom, azoknak (a scythiai betűknek) még csak nyomára sem akadhattam. Megkerestem egy derék urat, ki az egész károly-fehérvári levéltárt lemásolta (?), s az azt felelte, hogy ott semmi affélét nem látott. Egy másik ur is azt állította, hogy olyan írást Erdélyben nem találhatni, hanem ha a kálvinisták enyedi collegiumában.“ Blahó pedig, ki ekkor Kassán tartózkodott, válaszában megküldte neki az udvarhelyi convent jegyzőkönyvéből 1780. május 8-án kiirt régi hun alphabetet, azzal a megjegyzéssel, hogy a História Domus Csikiensis-ben ezen jegyzet áll, hogy: a régi hunok ezen betűit vagyis a scytha betűket Gyalakutai Lázár Imre kéziratai közt találták, ki azokat Telegdi János munkácskájából másolta.“

„Ezen alphabet megismertetésével végződik Hájos kézirata, melynek általam kiemelt adatai biztos tájékozást nyújtanak azon kor meghatározására, melyben ez ősrégi írás használata az azt annyi századon keresztül ápoló székelyföld kebelében, lassanként elhalt s örökre kiveszett.“^{x)}

И4#48:4:070A:A4TAA:0A

YYSASO:VIBO

ISTEN ÁLDÁSA LENGJEN A MAGYAR NEMZET FÖLÖTTI

¹⁾Szabó Károly. Arégi hun-székely írásról. Budapesti Szemle. Pest 1866. V. k

PRISCAE HUMAEORUM LINGVAE RUDIMENTA,

BREVIBUS QUAESTIONIBUS AC RESPONSIONIBUS COMPREHENSA OPERA ET STUDIO
JOANNISTELEGDI

JOANNES DECIUS BAROVIUS JOANNI TELEGDIO.

S. P. D.

Cum nuper mihi Literaturam Scythicam exhibuisses, et an dignam publicatione eam diiudicarem, interrogasses, non solum honestos in hac re conatus Tuos laudavi, sed etiam ut primo quoque tempore promulgares et author et adiutor fui.

Etsi enim non dubito, quin ludicrum et puerile videatur non paucis, tempus in hisce Literis vei propagandis, vei etiam discendis consumere: tamen ego prorsus diversum sentio, remque dignam esse iudico, quae non solum nostrae genti, sed etiam exteris nationibus innotescat. Primum enim, si aliae omnes coniecturae nos deficerent, ex his tamen solis literis certo coliigere possumus, Gentem Hungaricam esse longe antiquissimam: et ab Orientalibus illis Asiaticisque Scythis oriundam, a quibus Cyrum, Darium, et alios potentissimos Monarchas devictos legimus. Nam sicut Hebraei, Syri, Chaldaei, Arabes, Turcae, caeterique Orientales a dextra sinistram versus contra Graecorum, Latinorumque morém exarant suas Literas; ita etiam haec nostra Elementa simili ratione scribuntur. Id quod vei ex eo patet, quod non solum communem pronunciandi, atque scribendi, inflectendique cum Hebraeis vocabulis rationem nostra habeant: sed etiam sexcenta et amplius reperiuntur, quae tam apud Hebraeos, quam apud nos eandem pene significationem obtineant. Deinde, ut haec nihil ad huius Literaturae commendationem faciant, tamen honestissimum semper habitum est unamquamque Gentem peculiari Literatúra uti aut frui. Videmus enim paucissimas esse gentes, alioqui civilitate et potentia excellentes, quae peculiaribus Literis lingvas suas exprimere possunt: nam certe nec Itali, nec Hispani, nec Galli, nec Germani proprios habent characteres, sed eorum populorum literae, ex latina lingua, tamquam fonté promanarunt. Graeci quidem gloriantur, se ex Phoenicia literas nescio quas attullisse, alias veró ex gruum volatu excogitasse, in eumque, quem nunc videmus ordinem, digessisse. Unde non erubescunt inventionem Philosophiae atque omnis scientiae et antiquitatis sibi arrogare: sed vei hae ipsae literae nostrae fabulas eorum abunde refutant: ac certis testimoniis demonstrant Asiaticos Scythas et vetustiores et populo Dei longe propinquiores istis fuisse: literarumque Scientiam et Sapientiam ab Hebraeis ad Asiaticos, ab his ad Graecos demum promanasse. Jam veró si vei numerum literarum nostrarum spectes, omnes aliarum gentium characteres superat: vei elegantiam ccsideres, nullis certe exterorum elementis cedit In hoc veró literae nostrae aliarum gentium literas longis etiam parasangis superant, quod et sine punctis scribuntur: et pronunciationes omnes, nostrae multo quam aliarum nationum literae perfectius exprimunt, et denique illis omnibus facilius addiscuntur. Graecam, Hebraeam, Latinam Lingvam totó vitae curriculo vix mediocriter addiscere possumus; Germanicam, Gallicam, Hispanicam difficillime imbibimus, et ad eas ex arte addiscendas et percipiendas multis Libris, multis expensis, papyro, calamo, atramento, et nescio quibus aliis multiplicibus instrumentis opus habemus: has veró nostras Literas facillime, brevissimoque tempore quispiam addiscere potest: has sine ullis libris, ca-

¹⁾ Szó szerinti másolat a maros-vásárhelyi Teleki-féle könyvtárban lévő, 1503. b. könyvtári jeggyel jegyzett kéziratból.

lamis, atramento, papyro, vei lignis instar Scytalae Lacedaemoniae, vei aliis quibusvis materiis nullo negotio inscribere. Quamobrem equidem dignas hasce Literas esse iudico, quae non solum in omnibus scholis pueris proponantur et instillantur; sed etiam quas omnium ordinum nostrates homines, pueri, iuvenes, senes, viri, mulieres, nobiles ac rustici, breviter omnes, qui se Hungaros nominare volunt, addiscant.

Laudo ego propositum Tuum, quod haec Linguae Scythicae Rudimenta collegeris, et discere volentibus communicare volueris. Etsi enim breviora sunt et rudiora, quam forte quis desideraret, tamen non diffido, quin alii quoque reperiantur, qui hoc exemplo, haec linguae nostrae praecepta amplificare, et exactius tradere velint. Janus ille Pannonius Episcopus Quinque Ecclesiensis, nostrorum Poetarum celeberrimus cum tanta doctrina et autoritate praeditus fuisset, tamen non erubuit Hungaricam Grammaticam describere; quam si maiorum nostrorum negligentia non amissemus, haberemus certe, quo in hoc quoque studii genere gloriaremur. Nunc cum illa interciderit, et Tu recte facis, quod nostrae Gentis Literaturam ab oblivione vindicare studes; et aliis, qui maximis forent digni laudibus, si Hungaricam Grammaticam, nativorumque proverbiorum origines, adpraescriptum artis elaborarent.

At si iam cum Graecis Provinciám amisimus magna ex parte, et (ni Deus pro sua clementia averrunct) amissuri sumus: saltem Lingvam, ac res gestas, ac literaturam immortalitati consecremus. Quamquam si id, prout sentio, fateri licet, meliora omnia de interitu imperii Turcici spero: augurorque hanc dirimitus furiam nostrae genti reservatam, ut non multis post annis armis Hungaricis Dei beneficio Turcica potentia inclinetur. Quod ut Deus pro sua clementia faxit, Vosque nobiscum, ac cum tota Ecclesia Orthodoxa conservet, ex animo precor. Dátum ex Foro Siculorum 5-a Die Mártii 1598.

ELEMENTA VETERUM HUNNORUM BREVITER PROPOSITA.

Quot sunt Literae veterum Hunnorum seu Scytharum?

Triginta duae:

(Itt a kéziratban az alphabet számára hat sor van fenturva.)

DE PRONUNCIATIONE HARUM LITERARUM.

Quomodo pronunciantur?

Horum Characterum sonum seu pronunciationem facillime absque viva voce perdisces, si cum Latinis characteribus conferas, parum enim ab earum enunciatione differunt: nisi quod Latini suas Consonantes bifariam efferant. Quaedam enim ex illis ita sonum edunt, ac si vocalem post se habeant; ut: *be, ce, de, ge, ka, pe, te, ze*. Quaedam veró in initio vocales exprimere viántur; ut: *<e/, el, em, en, er, es*. Siculi autem uno tantum modo efferunt, quo singulae consonantes vocalem ante se habeant. Pronunciantur veró sic universae veterum Hunnorum seu Scytharum Literae: *A, eb, eis, etz, ed, e, ef, egh, egy, eh, i, ej, ck, ak, el, ely, em, en, eny, o, ö, ef, er, es, esz, et, ety, u, ü, ev, ez, ex*.

Quomodo dividuntur hae Literae?

In vocales et consonantes.

Quot sũnt consonantes?

Viginti três:

(négy sornyi hézag.)

Quomodo dividuntur Consonantes?

In simplices et mixtas.

Quod sunt simplices consonantes?

Novem decim:

(két sornyi hézag.)

sic dictae, quod vim unius seu simplicis consonantis habeant.

Quot sunt mixtae consonantes?

Quatuor: (hézag) sic dictae, quia mixtum cum vocali sonum edunt.

Quae est observatio de mixtis Consonantibus?

Cum in Lingva nativa utimur Latinis characteribus, nonnunquam in quibusdam dictionibus Romana Lingva non est sufficiens ad enunciationem nativi sermonis: unde Literis quibusdam *g*, *l*, *n*, */*, vim inferre cogimur; notamus enim accentu gravi, hoc modo: *g\ /*, *n\ t'*, ut perfectius ad nativi sermonis enunciationem sonus referatur. Sic in Ungarico sermone Latinis characteribus v. gr. *G'á moltalan* pro *Gyámoltalan*, *n'a v a l'á s* pro *nyavalyás*. At Siculi et Hunni veteres peculiare habent literas has quinque, quibus implicitae vocalis *y* sonus perfecte editur; ut *Zólyom* (.....), *Gy a l u* (-----); *T s a n á d* (.....); *A t y a* (- - -), *N y a v a l y á s* (.....).

Quid observandum circa Literam (hézag) *sz*?

Circa Literam (-) alioquin simplicissimam observandum est: quod eatenus, quatenus in vernacula Lingva Literae *S* addimus *z*, ut: *S z e n t s é g*, *s z é p s é g*, habeat vim duarum consonantium: Siculi autem simplici Litera haec scribunt sic: *S z e n t s é g* (- - - - -), *s z é p s é g* (-----).

Quid differunt (hézag a közép- és vég-*k* részére)?

Nihil nisi quod (*yég-k*) in initio et fine dictionum, cum eam vocalis (hézag az *a* részére) sequitur, commodius usurpari possit, quam alia, et in fine semper corripitur; ut: *K a l m á r* (.....), *a d n a k* (•--•)> akkor (• - ■ •) nam duas Literas in se continet *ka*, verum utroque modo licebit sive (- -?) sive (- ■-•?) accipias.

Quid differunt invicem posteriores duae consonantes?

Quantum differant ex suppositis exemplis liquido deprehendi potest; ut: *'S á l y a* (- - - -), *zöld* (..--), *'sák* (---)■

Quot sunt vocales?

Novem: (- - - - - - - - -).

DE ABBREVIATIONIBUS.

Quae est ratio Abbreviationis Literarum apud Siculos?

Habent Siculi Syllabas quasdam brevitatis causa inventas, cum Vocales Consonantium lateribus inseruntur; ut

(egy és fél sornyi hézag.)

Sed ita sunt observandae istarum Syllabarum combinationes, ne regulam rectae collectionis confundant. Non valet ergo *Harmadik* (.....) quia literae — — — — —

(Itt megszakadt.)

„A hunok és magyarok fekete illetve fehér elnevezésének megfejtése“ ezimű mű bírálata és a válasz e bírálatra

Azon édes reményben, hogy azok, a kik első, „a hunok és magyarok fekete illetve fehér elnevezésének megfejtése“ című kis művemet olvasták, ezt is elfogják olvasni: megismertetem az arról megjelent hivatalos és nem hivatalos bírálatokat.

E bírálatok megjelenése óta egy év folyt le; a „hivatalos“ bírálatra is felelhettem volna mindjárt, de nem tettem, mert ez új könyvem kiadását akartam erre felhasználni, s a késedelem csupán csak a bő anyag alapos átkutatása és tanulmányozása, a rajzok pontos elkészítése s néhány, ez érdemben tett utazás miatt állott be.

A hivatalos bírálat a „Századok“ című folyóirat 1888. márczius 15-ki füzetében jelent meg, melynek szerzője azonban ismeretlen akart maradni, mert czikke alá csak a „P. Gy.“ kezdőbetűket bigyesztette. ¹⁾

E bírálat szószerinti szövege a következő:

Másolat a „Századok“ 1888. márczius 15-ki (3-ik) füzetéből.

A HUNOK ÉS MAGYAROK „FEKETE“ ILLETVE „FEHÉR“ ELNEVEZÉSÉNEK MEGFEJTÉSE. ÍRTA: FISCHER KÁROLY ANTAL. BUDAPEST, 1888.

„E röpirat alap gondolatja nem új, sőt nagyon régi. A scythák, kikről a régi írók emlékeznek, tulajdonkép mind magyarok voltak, csakhogy később a hun nevet vették fel, s azután — még később — a magyart. E scythá-hun-magyarok „fekete és fehérek“-re oszlottak. A feketékhez tartoztak; a hunnok vagy kunok, besenyők, avarok sat. sat. A fehérekhez az Árpád alatt bejött, honfoglaló hét törzs. A különbség e két árnyalat közt — s ez a mi már szerző saját elmélete — még most is felismerhető a szűrökön, melyeket a nép visel. Van vidék a hol a fehér, van a hol a fekete szűr dívik, különféle czifrázatokkal, melyek — szerző szerint — a további nemi, ági különbségek megjelölésére szolgáltak. Szerző az egész országból gyűjtötte az adatokat, maga is vizsgálódott, mily vidéken? mily szűr viselnek? vagyis, hol laknak „fehér“, hol „fekete“ magyarok? s vizsgálódásának eredménye egy térkép mely a röpirat 64. lapján látható, s mely a kétféle szűr elterjedését tünteti fel.“

„Az egész elmélet ellen mindjárt legelőször az a kétség merül fel, hogy habár egy két külföldi író, mint p. o. Ademar interpolált szövege „fekete“ és „fehér“ magyarokról beszél is, és ezt a distinctiót Kézai s a Képes Krónika forrása a kunokra nézve alkalmazza is; mégis a magyar forrásokban, krónikákban, oklevelekben, a magyar föld lakóira nézve soha sehol e megkülönböztetéssel nem találkozunk, mi pedig hihetetlen, ha ez oly általános, állandó, jellemző különbség volt, hogy az még 1000 év múlva is a ruházatban ki van fejezve. Én legalább ily adatot nem ismerek, és szerző sem tud felhozni, mert a mit V. Istvánról mond (22. l.), hogy „Fekete népről“ emlékezik, tévedés, a mennyiben: „Feketenép“ egy szerémi helység neve s nevét — valószínűleg, mert egyenes adatunk nincs, — az izmaelitáktól, „szerecsen“-ektől vette, kik e vidéken több telepet bírtak. De ha eredetiben létezett is volna a különbség, a mostani ruházatból arra következtetést vonni csak úgy lehetne, ha e ruházat stabilitása ily hosszú időre nézve megállapítható volna. Már pedig maga szerző idéz pél-

¹⁾ Bizony nem vitéz tett, ha valaki lesből rányilaz arra, kinek bátorsága volt fedetlen fővel, sisak nélkül küzdőre szállni, hogy erejét megmutassa.

dákat, hogy a szűr is alá van vetve a divatnak, valamint adataiból azt is látjuk, hogy a tények sem igazolják elméletét. A székelyek ugyan sötét szűrűt viselnek, mi szerző szerint világos bizonyítéka a hun származásnak, de például a Hevesmegyei Besenyőn fehér szűr divatozik — holott a besnyők a fekete magyarokhoz tartoztak, sőt az ország legkétségtelebbebb „feketeségű” népe a kunok és jászok általjában fehér szűrűben járnak.“

„Szerző sokat olvasott, de azért történelmi ismerete mégis rendkívül fogyatékos és csak abból magyarázható, hogy — mikor a magyar és erdélyi Fehér megy ékről vitatja, hogy azok nem Székes- illetve Gyulaféhevártól vették nevüket, hanem „fehér” magyar lakóiktól, mert felső fehér megyében nem is volt Fehérvár, feledi: hogy Felsőfehér csak újabb alakulás, kiválás a régi erdélyi Fehérvár megyéből. Nestort sem érti jól, mert Leger francia fordításából is, melyet, a németekben nem bízván, használ, a 8. lapnak a 19-ikkel való összevetéséből kivehette volna, hogy az orosz krónika a IX. század honfoglaló magyarjait nevezi fekete Ugróknak, mi, melleleg mondvá, egész teoriáját halomra dönti. Jellemzi egyébiránt történelmi felfogását, — hogy még egyet említsek — a mit a magyar fejedelmi hatalom keletkezéről mond. Nem hiheti, hogy Árpád előtt ne lett volna a magyaroknak soha fejedelmük, mert hisz a maszagetáknak, „a szorosabb értelemben vett magyaroknak“ (79. 1.), mikor Cyrust megverték, volt királynéjuk, ki Cyrus levágott fejét — mint az iskolában tanultak — vérbe mártotta.“

„Hogy a szerző az újabb nyelvtudománnyal és eredményeivel, legyen az finn-ugor, vagy türk, nincs megelégedve, természetes; csakhogy nyelvtudományi ismerete — úgy látszik — csak olyan, mint történelmi tudása. A röpirat egyébiránt hazafias érzéssel, jó magyarsággal, nem minden humor nélkül és bizonyos verve-vel van írva, csak hogy: nem lévén biztos, tudományos alapja, számbavehető tudományos eredményre sem juthat.“

P. Gy.

Ez a „hivatalos bírálat,” melyet, mint velem tudatták, „illetékes szakférfiú” írt.

Megvallom őszintén, hogy a hírneves írók és tudósoktól nyert bátorító levelek után is, melyek a „Századok” e cikkét jóval megelőzték, nem vártam kedvező hivatalos bírálatot, mert ama művemben kifejtett „elmélet” — mit én azonban nem elméletnek, hanem kézzel fogható valóságnak tartóv, — a hivatalos „elméletek”-kel homlokegyenest ellenkezik.

A hivatalos bírálatnak hosszadalmas, több mint egy évi késedelmezéséből azt következtetem, hogy a bíráló még habozik, vájjon a kész, sújtó ítéletek közül melyiket fogja alkalmazni. Úgy látszik azonban, hogy azok között nem talált egyetlen egyet sem, mely kedvére való volt volna. Minthogy a tárgy új volt, új kaptát is kellett gyártani, s ez került neki annyi fejtörése, fáradsága s idejébe.

De végre, mint láttuk, mégis megjelent; levett süveggel vettem tudomásul a legutolsó szót is; de a cikk hangja oly hivalkodó, oly önhiitt, kicsinylő, s oly kevésbé jóakaró és igazságos, hogy a választ csak föltett süveggel adhatom meg, a mi végett Önöktől szíves olvasóim bocsánatot kérek.

A bíráló nyilván haragudott; haragudott hihetőleg azért, mert nem ő oldotta meg az általam tárgyalt kérdést, ámbár az ősi történelemmel foglalkozik, mit abból gyanítok, hogy őt „illetékes”-nek mondták.

P. Gy. boszuló művét azon kezdi, hogy a történelmi tanulmányt „röpirat”-nak címezi, mi nyilván annak kicsinyítése akart lenni. Célta tévesztett. Engem ez elnevezés nem sért, s evvel csak elárulta azt, hogy a „röpirat” szó értelmét föl nem fogta; mert röpirat alatt csak napi eseményt, napi politikai, egyházi, társadalmi, tudományos vagy más ily, de napirenden álló kérdést tárgyaló csekély terjedelmű nyomtatványt kell érteni. Minthogy azonban a jelen esetben oly kérdés megfajtásáról volt szó, melyet, minthogy megfajthatatlannak tartották, már régen levettek a napi rendről, P. Gy. pedig azt napi rendre soha ki sem tűzte: azt hiszem, hogy a „röpirat” elnevezésnek itt helye sem lehetett. Ismétlem, hogy e szó nem bántott engem; mert lehet és volt is már eset, hogy ha mindjárt igénytelen, egyszerű ember által, de helyes irányban, a gyakorlati életben szerzett tapasztalatok alapján írt, két-három levélből álló röpiratka üdvösebb és hasznosabbnak bizonyult egész nemzetekre, mint holmi szoba-tudósnak kötetekre terjedő fonák okoskodása.

P. Gy. úr szerént röpiratom „alap gondolatja nem új sőt nagyon régi.” Hisz nem magáról az alap gondolatról, hanem annak megfajtásáról volt szó, hogy t. i. azon, más színek által jellegessé tett fehér vagy fekete szűrűféle ruha szerént neveztettek el elődeink fekete és fehér hunok, később fekete és fehér magyaroknak.

P. Gy. úrban ez „elmélet” ellen kétség merül fel, mert csak egy-két külföldi író beszél fekete és fehér hunok és ugyanily színű magyarokról. — Nem egy-két író hoztam föl bizonyossággal, hanem (a 19—24. lapokon) egy tucatnál is többet; a magyar föld lakóira nézve pedig megtaláljuk a „fekete” és „fehér” jelzőket helynevekben nagy mennyiségben (73. 1.). De P. Gy. úr ezt nem vette figyelembe, hanem kapaszkodik az általam említett „Feketenép” helynévbe, s azt írja, hogy e helység valószínűleg az izmaelitáktól, szerezsenektől vette nevét. — Lehet, hogy e helység azoktól vette nevét, a mit azonban ő sem állíthat bizonyosan; de hát ha a Feketenép helység csakugyan a szerezsenektől kapta elnevezését: akkor a többi „fekete” jelzőjü számtalan helynevet is mind szerezsenek lakták, s ezek lakták egész Erdélyt a Fekete Magyarországot is?? Csodálatos, hogy semmi nyomuk nem maradt fenn!

A Feketenépen kívül egész sorát hoztam föl a bizonyítékoknak; terjednek azok a 19. lap-tól a 22. lapig.

Az „elméletem“ mellett fölhozott történelmi bizonyságok P. Gy. úrnak nem elégségesek; kellene neki „oklevelek“ is, melyekben világosan és határozottan ki legyen írva, hogy miért kapta nemzetünk az említett két jelzöt.

Azt hiszem, ha minden „elméletnek“ annyi alapja volna, mint az enyémmek: akkor megszűnt volna elméletnek lenni, s vált volna belőle tökéletes „valóság“.

Azt írja a bíráló úr, hogy a mostani ruházatból következtetést vonni csak úgy lehetne, ha e ruházat stabilitása ily hosszú időre nézve megállapítható volna; állítja továbbá, hogy én magam is idézek példákat, melyek szerint a szür alá volt vetve a divatnak. — Ezen utóbbi megjegyzése nem más, mint szavaimnak csúrése-csavarása, mert éppen az ellenkezőt írtam a 26. lapon, hol egyszersmind a ruha stabilitásáról is van szó. Én ezt írtam: „viselték e ruhát századok, ezredek óta, s divatnak, e szó jelenlegi értelme szerént, azaz változásnak, sohasem volt alávetve egész a legújabb időkig (mit én művemben tekintetbe is vettem); mert a mily alakjában ismerjük a (régibb szabású, galléros) szürt ma, oly alakjában látjuk azt Persepolis romjainak domborművein is, mint a Persiával határos népeknek vagyis a magyar törzseknek ruháját.“

Az akkor mondottakat most megtoldhatom a következővel, melyre engem művem német átdolgozója figyelmeztetett. Bécsben, az ambrasi gyűjteményben egy felette szép, görög márvány koporsó látható, melynek mind a négy oldalán egymással harcoló görögök és lovas amazonok vannak ábrázolva. E remekművet Fugger Miksa gróf szerezte meg a lepantói csata után 1571-ben,¹⁾ miért is Fugger-féle koporsónak nevezik. Az amazonokon vállra vetett, a mellükön csattal összekapcsolt, lebegő, ujjas, szürféle felső ruha szemlélhető.

Az amazokat a történelem a Fekete tenger partjaira, tehát, mint tudjuk, a fekete hunok területére, továbbá Scythiába, az ősi hazába helyezi és sok tekintetben érintkezésbe hozza a trójai háború hőseivel és az előtt. Hunok és scythák területén lakván az amazonok, kétség nélkül ők is azok fajához tartoztak. Ne ütközzék meg P. Gy. úr ismét azon, hogy ezt Homérosz a költő írja. Hogy amazonok csakugyan léteztek, bizonyítja Hérodotosz, Strabo és más komoly történetírók is.

A koporsón látható amazonok alakja továbbá megegyezik a szóelemzők azon állítását, hogy az amazonok elnevezésüket az *ἀμαζόνες* (amadszosz) azaz „melletlen“ szóból vették, s hogy félmeletlőt kiégették volna, hogy az íjjat kényelmesebben megfeszíthessék. A koporsón szemlélhető hölgyek, valamint a haldokló Penthesilia amazon királynő szobra, melynek eredetije ugyancsak az ambrasi gyűjteményben van,²⁾ gyönyörű, csonkított, domború mellet mutatnak, miből meggyőződhetünk, hogy e szószármaztatás alaptalan, légből kapott.

Olvassa továbbá P. Gy. úr azt is, mit a 27., 28. és 29. lapon a ruha színe s alakjára nézve írtam, a mit ő — azt veszem észre — átugrott; egyeztesse ezt össze a valósággal, s más nézetet ne vezessen; mert a ruha, de különösen az ő színe és tarkázásának stabilitását bizonyítja a tapasztalás, melyről alább lesz szó azon kérdésekben, melyeket a bírálóhoz intézni fogok.

A 82. lapon is azt írtam: „Divat a népnek említett öltönyein, de különösen a szürön csak a legújabb időben támadt.“

Ezen és főntebb idézett szavaimnak pedig seholy ellen nem mondtam.

De nemcsak nálunk tartotta fenn magát az ősi ruha oly sok ideig, hanem ott is, hol egykoron magyar fajú nép, az avarok laktak, így Bajorország és Ausztriában. Mindkét országban a föld népe sötétszürke, zölddel szegélyezett felsőt visel, mely itt-ott zsinórdíszítésekkel is bir, mint például a Krems felső völgyében³⁾ valamint Bajorország több vidékén. Visel továbbá e nép nagy része hosszú szárú csizmát, szük, magyar szabású nadrágot, pitykés mellényt. Ezt láttam többek közt a múlt nyáron a Mühl-Vierteli (Mühl-negyedi) Waldhausen környékén Felső-Ausztriában, hol a virrasztást, halotti tort megtartják annak a rendje és módja szerént. A leányok hajukat, mint nálunk, hátul lelógó két fonatban viselik; a hegylejtőt *Leithe*-nek nevezik. Ugyanígy van ez a szomszédos, alsó-ausztriai Wald-Viertelben is.

Egybevetve már most mindezt s még hozzá számítva a kétféle típuszt, mely a nép között az első tekintetre is megkülönböztethető, s mely közül az egyik határozottan magyar, nem helyesen következtethető-e, hogy a ruha színe s a többi sajátosságok az avarok korából maradtak fön? Ezt belátják oda való emberek is; így például Haupt, a bécsi cs. k. udvari könyvtár volt könyvtárosa is beismerte e viszonyt a bajor és ausztriai nép e ruházata s a magyar népöltözlet között, csakhogy ő — mint ez már így szokott lenni — a dolgot megfordítva vette s azt állította, hogy a magyar nép öltözetét a németektől vette át. Szegény magyar, se nyelve, se írása, se zenéje, de még csak ruhája sem volt!

¹⁾ Ez adatokat ugyancsak művem német átdolgozójának, Pötzl Károly úrnak köszönöm.

²⁾ Gipszútánzata nemzeti Múzeumunkban (12. sz. alatt) szemlélhető.

³⁾ *A z o s z t r á k - m a g y a r m o n a r c h i a í r á s b a n é s k é p b e n. F e l s ő - A u s z t r i a.* Ennek 123. lapján egy ily ruhájú férfi rajzban látható.

P. Gy. úr gúnyolódva mondja, hogy a székelyek sötét szüre szeréntem világos bizoyitéka a hun származásnak. Én ezt nem mondtam, hanem (a 67. lapon) azt, hogy „Anonymus, Kézai, Turóczi, a Csíki Székely Krónika, valamint a szóbeli hagyomány Attila hunjaitól, a fekete hunoktól származtatja a székelyeket, — — — s íme, ruhájuk színe által igazolva van e hagyomány.“

P. Gy. úr adataimból továbbá azt látja, hogy a tények sem igazolják „elméletemet,“ mert például a hevesmegyei Besenyőn fehér szűr divatozik, holott a besenyők a fekete magyarokhoz tartoztak, sőt az ország legkétségtelenebb „feketeségű“ népe, a kunok és jászok áltájjában fehér szűrben járnak.

A mi magát a Besenyő helységet illeti, P. Gy. szerencsétlen példát választott, mert erre nézve Holló Mihály besenyői plébános úr 1885. ápril 11-én kelt levelében ezt írta: „Itt Besenyőn lakhattak valaha besenyők, de ezek nem azok, hanem a szomszédos Szíhalom községben egy Szabó nevű egri főkapitány jobbágy nemességet kapott és vele Bessenýt és Tepély pusztát, erről szaporodtak el s bírják mai napig is e két határt királyi kisebb haszonvételeivel együtt.“

De ha úgy állana is a dolog, hogy ezen elszigetelt Besenyőn csakugyan besenyők laknának, s mégis fehér szűr viselnének: figyelmeztetnem kellene P. Gy. urat arra, mit a 73. lapon mondtam: „Küldtem a Kazár, Kozár és Besenyő nevű községekbe is levelező lapokat. De e helységek elszórtan fekvén, szerte az egész országban, szintén a megye többi népének öltözetét vették át. A besenyők azonban ott, hol tömöttten vannak vagy voltak, mint az ország nyugoti határain, Csallóközben s néhány déli megyében, megtartották ruhájok szürke vagy fekete színét.“

A mi pedig az ország általa „legkétségtelenebb feketeségű“-nek nevezett népét, a kunokat és jászokat illeti, kik fehér szűrben járnak, azt kell kérdezniem, nem olvasta-e P. Gy. úr a byzanci és hazai történetíróknak általam idézett szavait, hogy voltak „fehér“ kunok is? A jászoknak nevét pedig talán ő is, mint egynémelyek, a „gyász“ szóból származtatja? Jaj, jaj! Hisz akkor nem „gyászok“ hanem „gyászosok“ volt volna a nevök. Kár volt neki meg nem mondani, hogy mire alapítja azoknak „legkétségtelenebb feketeségüket.“

Történeti ismereteimet P. Gy. rendkívül fogyatékosoknak találja azért, mert nem tudtam, hogy az erdélyrészi „Felső Fehér“ (megye) csak újabb alakulás, kiválás a régi erdélyi Fehérvár (sic!) megyéből. Megvallom őszintén, hogy ezt nem tudtam. Hja! Ha én meggyőződve vagyok, hogy mindent tudok, mint P. Gy. úr — fenhéjázó szavai után ítélve — meg van győződve, hogy ő tud mindent: akkor nekem nem kell bírálat, hanem magam mondom ki, azt: hogy e könyvemben nincs fogyatékoság, mert én írtam, a csalhatatlan, a m i n d e n t u d ó bölcse.

De hát mit változtat az én állításomon az, hogy eredetileg nem két, hanem csak egy Fehér vármegye létezett? Semmit, mert azért a Fehér vármegye mégis csak fehér szűrös népétől kapta elnevezését.

P. Gy. úr ez elnevezést — Hunfalvy Pálként — akként akarja csürni-csavarni, hogy kihozza belőle a Fehérvár-megye szót; csakhogy sem mi, sem mások e helytelen, mert hibás, új orthographiát el nem fogadjuk. Előbb létezett a megye és így természetesen a neve, s azután épültek a megyei várak, melyek közül sok, s jórészt a legtöbb, egészen más nevet viselt, mint maga a megye. Ez a logika, de bizonyítja a történelem is, mert a megyerendszer Kézai szerént már Scythiában létezett, létezett pedig 108 megye, mert 108 nemzetség volt.

Különben igazán kár eziránt vitatkozni, mit bizonyára ő maga sem hisz, mert nem hiheti.

P. Gy. úr azt mondja, hogy Nestort sem értettem jól, mert a 8. lapnak a 19-ikkal való összevetéséből kivehettem volna, hogy az orosz krónika a IX. század honfoglaló magyarjait nevezi fekete ugoroknak, mi — P. Gy. szerént — egész „theóriámat“ halomra dönti.

Ítélnenek, kérem szíves olvasóim, az idézett két lapnak szószerénti szövegéből, hogy vajjon Nestor szavait ki értette jobban, ő-e vagy én.

A 8. lapon: ¹⁾

VIII. INVASION DES BULGARES, DES OUGRES ET DES OBRES.

„Quand les Slaves, comme nous l'avons dit, vivaient sur le Danube, de la Scythie, c'est-à-dire, de la Kozarie arrivèrent les peuples appelés Bulgares: ils s'établirent sur le Danube et opprimèrent les Slaves; puis vinrent les Ougres blancs qui s'emparèrent de la terre

¹⁾Chroniquedite de Nestor, traduite sur le texte slavo n-russe, par Louis Leger, professeur à l'école des langues orientales vivantes. Paris 1884. 8-r.

slave, après avoir chassé les Vlakhs qui avaient occupé cette terre avant eux. Ces Ougres se montrèrent sous l'empereur Héraclius, qui attaqua le roi de Perse Chosroés. Dans le même temps parurent aussi les Obres, qui marchèrent contre l'empereur Héraclius et faillirent le faire prisonnier. Ces Obres firent la guerre aux Slaves, vainquirent les Doulébes, qui sont de race slave, et firent violence à leurs femmes. Quand un Obre voulait aller quelque part, il ne faisait pas atteler à sa voiture un cheval ou un boeuf; mais il ordonnait qu'on attelât trois, quatre ou cinq femmes pour le traîner: c'est ainsi qu'ils opprimèrent les Doulébes. Les Obres étaient hauts de taille et orgueilleux d'esprit; et Dieu les anéantit, et ils moururent tous et pas un d'entre eux ne survécut; et il y a un proverbe en Russie encore aujourd'hui: ils ont péri comme les Obres; car ils n'ont laissé ni descendants ni héritiers. Après eux survinrent les Petchénégues; puis les Ougres noirs (azaz ugyanezen besenyők) s'avancèrent au delà de Kiev, plus tard sous Oleg.¹⁾

A 19. lapon:

„Les Ougres passèrent auprès de Kiev, près de la montagne qui s'appelle encore aujourd'hui la montagne des Ougres.¹⁾ Arrivés aux bords du Dnieper, ils y établirent leurs tentes; car ils étaient nomades, comme sont encore aujourd'hui les Polovtses. Ils venaient de l'Orient; ils franchirent de grandes montagnes qu'on appelle montagnes des Ougres et se mirent à combattre avec les Vlokhs et les Slaves qui vivaient dans ces contrées: car les Slaves s'y étaient établis; puis vinrent les Vlokhs qui soumirent la terre slave; puis les Ougres ayant chassé les Vlokhs, et ayant conquis cette terre s'y établirent avec les Slaves après les avoir soumis: de là vint au pays le nom de Ougrie (Hongrie). Et les Ougres se mirent à faire la guerre aux Grecs, et ils ravagèrent la Thrace et la Macédoine jusqu'à Thessalonique. Puis ils se mirent à faire la guerre aux Moraves et aux Tchèques; car il n'y avait qu'une seule race slave, à savoir: les Slaves établis aux bords du Danube et que soumirent les Ougres, les Moraves, les Tchèques, les Lekhs et les Polianes appelés aujourd'hui Russes. C'est pour eux qu'ont été d'abord écrits des livres en Moravie, avec des caractères slaves qui subsistent en Russie et chez les Bulgares danubiens (888—Q8.²⁾

Közöltem szószerént az egészet, még a szükségtelen, ide nem tartozót is, nehogy valaki azt hihesse, hogy kihagytam valamit, a mi P. Gy. úr állítását igazolhatná.

P. Gy. úr szerént tehát, mint látják szives olvasóim, Önökkel el kellett volna hitetnem azt, hogy a fehér nem fehér, hanem fekete, a fekete pedig nem fekete, hanem fehér; mert a ki Nestor e szövegéből egyebet bir kibetűzni, mint azt, hogy a fehérek (az Árpád-féle magyarok) s a feketék (a besenyők) is Kiev mellett vonultak el, az azután még nagyobb mestere ám a szavak csűrése-csavarásának, mint azon finn „tudós,⁸⁾ a ki azt hirdeti a szenvedő emberiségnek, hogy az „asszony“ szó a a mordva „oksz“ (= úr) szóból származik.

Különben „halomradöntés“-ről szó sem lehet, mert ott van még Szt. Bruno, ki a tulajdonképi Magyarországot „Fehér Magyarországnak, Erdélyt pedig „Fekete Magyarország“-nak nevezi. P. Gy. felfogása szerént ennél fogva a fekete magyarok a „Fehér“-t, a fehér magyarok ellenben a „Fekete Magyarország“-ot lakták volna. Ugyan hol itt a logika?¹⁾

Schlözer követte el a hibát, hogy Árpád embereire alkalmazta a „fekete“ jelzót. Észrevették e hibát már korábban Podhradczky József³⁾ és Szabó Károly.⁴⁾

„Jellemzi egyébiránt — így folytatja P. Gy. — (szerző) történeti felfogását, a mit a magyar fejedelmi hatalom keletkezteről mond. Nem hiheti, hogy Árpád előtt ne volt volna a magyaroknak soha fejedelmök, mert hisz a maszagétáknak, a szorosabb értelemben vett magyaroknak, mikor Cyrust megverték, volt királynéjuk, ki Cyrus levágott fejét — mint az iskolában tanultuk — vérbe mártotta.“

Valóban szegényes argumentáció a történelemben való járatlanságom s a bíráló úr kritikai tehetsége mellett, hogy ezt az általam csak úgy mellékesen oda vetett dolgot így felfújja. Én nem

¹⁾ Nyilván az „ejtette“ tévedésbe P. Gy. urat, hogy Nestor szerint a besenyők, de Árpád is Kievnek vették utjokat. Mert hogy itt újra Árpád magyarjairól szól, kétséget nem szenvedhet, mert csaknem szóról szóra ismétli az előbb mondottakat.

²⁾ Ez évszámok pedig éppen halomra döntenek minden okoskodást.

³⁾ Béla király névtelen jegyzőjén-ekkorá és hitelessége. Budán, 1^o61. 8-r.

⁴⁾ A magyar vezérek kora. Budapest 1878. 8-r.

mondtam, hogy nem hihetem, miszerint a magyaroknak a fejedelmek előtt ne voltak volna királyaik, hanem azt, hogy „az sem tesz nemzeti különbséget, hogy a hunok ős időktől fogva egy urú fejedelem vagyis király alatt éltek, a magyarok pedig köztársaságban Árpád fejedelem elválasztásig. De ez sem volt mindig így. Emlékezzünk csak vissza a persa birodalom alapvetőjére, Cyrusra“ sat. s ekkor előhoztam ennek esetét, a mint azt Xenophon Cyropaediájából tudom és igenis, az iskolában is hallottam, még pedig egyik igen tudós és tiszteletreméltó tanáromtól, Dr Schröck (Somhegyi) Ferencztől.

P. Gy. nagyon kicsinylőleg nyilatkozik az iskolában tanultakról; úgy látszik — engedje meg P. Gy., hogy úgy mint ő, de talán több joggal, én is élhessek e szóval — úgy látszik, hogy P. Gy. nem sokat tanult az iskolában, mert az ott szerzett tudományáról oly fitymálólág szól.

Különben nem tudom egyáltalában, miért kapaszkodik oly erősen ezen mellékes csekélységbe, mely a tárgy érdeméhez nem is tartozik.

Az újabb nyelvtudományyal és eredményeivel, legyen az finn-ugor vagy türk, bizony — s ebben igaza van — nem vagyunk megelégedve, a minekelőtte azt hiszem, elég világosan és alaposan meg is mondtam. Kár, hogy P. Gy. nem mondja meg, melyikkel legyünk megelégedve: mindkét fél vívmányait egyszerre nem méltathatjuk, mert azok homlokegyenest ellenkeznek egymással. Olvassa csak Vámbérynek „A magyarok eredete“ című művét, s a jegyzetekből megfogja tudni „azt, hogy Vámbéry, a turkisták feje, nem a legjobb véleménynyel viseltetik a finn-ugor¹⁾ „elmélet“ iránt. Hunfalvy Pál finn-ugoristák vezére ellenben a türk „elmélet“ kereken és tartózkodás nélkül „szellemi betyárság“-nak nevezte el. — Nos bíráló úr, e két vívmány melyikét ajánlaná most már az elfogadásra?

Jegyezze meg P. Gy. úr, hogy az összehasonlító nyelvészet egy magában semmit sem ér. Ha nyelvészt a történelem, földrajz, népisme vezérfonala nélkül útnak indítanak, hogy kutassa, vajjon mely népek a magyar faj rokonai: ez éppen annyi, mint mikor a szegény világtalant, vezető nélkül, világgá bocsátják, hogy keresse fel azon országot, a hol — mondjuk például — a legtöbb szép leány terem. Vegyük például, hogy a szláv kutató csak nyelvtudományával indul ki: akkor azon eredménynyel fog visszatérni, hogy a bolgárok szlávok, holott a történelem, a néprajz azt bizonyítja, hogy azok a magyarral rokon faj, s hogy valaha ezekéhez hasonló nyelvet is beszéltek. Szintén így áll ez a frankok, longobárdok s a góthoknak egy részével is. Az arab „khalife“ egyértelmű a német „Gehülfe“, segéd, tanítvány szóval; rokonságban van azért a német az arabbal? Bizonyára nem.

Azért a nyelvészet, mint a legkevésbé csalhatatlan, csak igen alárendelt, s a legnagyobb óvatossággal használható segédeszköze lehet a történetbuvárnak.

A ki pedig magyar ügyben lappok, finnek, vogulok, cseremiszek vagy csuvaszok közt kutat: éppen úgy tesz, mint az, a ki a napsugarak színelemzésével foglalkozik, de a ki az elemzésnél nem a közvetlenül magából a napból eredő, hanem a holdvilágon visszaverődő sugarakat használja.

Nyelvtudományunk alapjaiban rendült meg. Megrendítették azok, kik akár tapasztalatlanságuk, nyelvbéli fogyatékoságuk, s így ügyetlen, akár pedig öntudatosan, s így szándékosan romboló kezekkel nyúltak hozzá, vagy a kik e tudományt kenyérkeresetté alacsonyították le.

A nyelvtudományunkba helyezett hit ily „nyelvészek“ által lett megingatva, kik a magyar nyelvet összelopdosott, csipri-csupri népecskéknél összekoldult szavakból alkotottnak állították. Ez tette a közönséget nyelvtudományunk iránt közönbössé, mire nézve például szolgálhat a „magyar nyelvtörténeti szótár“ esete, melynek 1888. szeptember 23-án összesen három (!) magyarországi megrendelője volt. ²⁾ Hogy azóta van vevő, s tudtomra sok, azt a mű csak a maga jelességének köszönheti. Szárazon, eszelkedés nélkül hozza a pusztá tény. Ez kell nekünk, nem pedig, hogy valaki a maga gyalró véleményét — hisz emberek vagyunk mindannyian — mint megdönthetetlen valót ránk erőszakolja.

Hogy a magyar közönség irodalma iránt nem közönbös s hogy aránylag több tudományos könyvet vesz, mint p. a német közönség, azt statisztikai adatokkal bizonyította be Szily Kálmán a magy. tud. Akadémia 1888. január 30-án tartott ülésén.

Igaz, hogy Körösi Csorna Sándor és Reguly Antal is téves utón jártak, bár képességük nagy, hazafiságuk kétségbevonhatatlan, önzéstelenségük a napvilágnál is fényesebb volt. De buzgóságában mindkettő túllépett a célon; az nagyon túl ment a keleti, ez nagyon túl ment az északi határon.

Nyelvtudományi ismereteimről P. Gy. azt írja, hogy azok — úgy látszik — csak olyanok mint történelmi tudásom. Mi jogon és alapon bátorkodik P. Gy. úr azokat kétségbevonni és gyanúsítani? Hisz ő engem nem ismer, s így nem is tudhatja, hogy én hány és miféle nyelveket beszélek vagy értek és hogy beszélem vagy értem azokat.

Én eziránt nem akarom magamat igazolni, mert nem tartozik ide s mert a szíves olvasót bizonyára nagyon kevésbé fogná érdekelni, hogy azon kívül, mit számukra írtam, mit tudok még, mit nem, P. Gy. úrnak pedig semmi köze hozzá, mert ő neki nem azt kellett megbírálni, a miről nem volt szó, hanem azt, a miről szó volt.

¹⁾ A »f i n n- u g o r « elnevezés maga is mily különös, és nem bír több jogosultsággal, mint midim azt mondaná valaki: a magyar-spanyol, az angol-török, a német-maori népek.

²⁾ B u d a p e s t i H í r l a p 1888. szept. 23. száma.

Végül azt írja P. Gy, hogy röpiratomnak „nem lévén biztos, tudományos alapja, számba vehető, tudományos eredményre sem juthat.“

Hogy mit érthet itt a biztos és tudományos alap alatt: nem tudom; azt érti talán, hogy nem tudtam és akartam Önökkel elhíttetni, hogy a fehér alatt feketét kell érteni, a fekete alatt pedig fehérét?

De nem is akartam én tudományos eredményt elérni, hanem csupán elmondani azt, a mit én a történelemből tanulva s a valósággal összehasonlítva, tapasztaltam; ezt pedig elmondtam úgy a hogy tudtam, s Önök szíves olvasóim meg is értettek engem s szívesen vették „röpiratomat,“ ezt mutatja annak kelendősege, mert már ezer és egynehány példány van közkézen, s volna még több is, ha egy láthatatlan kéz annak terjesztését nem gátolta volna. Legalább máskép nem magyarázhatom meg magamnak azon körülményt, hogy a népkönyvtárak részére följánlottam, ingyen, néhány száz példányt, s k é r t e k kettőt. Pénzért elkel a könyvem és ingyen nem? Adja rá a feleletet a kitudja.

P. Gy. úr, bíráló létére, rosszul fogta fel föladatát, mert nem bírálta meg azt, mit megbírálania kellett volna. Ő csak ismereteim fogyatékoságát hánytorgatta és lényegtelen, általam csak mellesleg oda vetett csekélységek rágódott, a helyett, hogy a tárgy lényegét, a főpontokat bírálta volna meg, melyeket ilyeneknek vagy fel nem ismert vagy pedig óvatosan, bölcsen került. Minthogy tehát röpiratom „jó magyarsága“ ellenére nem értette meg, hogy mit kell neki megbírálni, fölteszem a kérdéseket magam.

Előre bocsátom, hogy nem tételezem föl, miszerént P. Gy. úr a táblázatok adatainak helyességében kételkedik. Tiszteletreméltó urak szolgáltatták azokat, kik különben rövid kérdéseimből nem is tudhatták, mi czélt akarok elérni, s így — ha P. Gy. úr ezt föltételezni akarná — kezemre sem játszhattak. De különben P. Gy. úr valamint bárki ez adatok alaposságáról akár mikor meggyőződhetik, ha szeme előtt tartja a megyék régi beosztását s az állapotot, mint volt egy-két megyében ezelőtt még csak 20—25 évvel. ¹⁾

Kérdéseim P. Gy. úrhoz ezek:

1. Mit tart arról, hogy térképemen azon országrész, melyen Nestor szerént a fehér magyarok telepedtek meg, a ruha színe után szintén fehérnek mutatkozik, s hogy ez országrész Szent Bruno „fehér“ Magyarországának, a másik, Erdély pedig Szent Bruno „fekete“ Magyarországának teljesen megfelel? (65. 1.)

2. Nestor a besenyőket fekete ugoroknak nevezte, s íme ábránkon ott, hol azok — jól értse meg P. Gy. úr — tömegesen megtelepedtek, a ruha színe szerént térképemen szintén feketeség mutatkozik (66. 1.). Mint vélekedik eziránt?

3. A történelem s a hagyomány a székelyeket Attila hunjaitól, a fekete hunoktól származtatja, s ruhájuk színe után a térképen szintén feketeség van (67. 1.). Minek tulajdonítja ezt?

4. Erdélyben a „feketeség“ között fehér színe által kirí a két Fehér-megye, hol fehér szűrt viselnek (67. 1.).

5. A történelem 7 fekete és 7 fehér törzset említ, s mi hétféle tarkázó szint találunk a fekete s ugyanannyit a fehér szűrön vagy zekén (68. 1.).

6. Kézai 108-ra teszi a fehér nemzetségek számát, s ugyanannyit mutattam ki én is a kapott adatok alapján szerkesztett táblázaton (69. 70. 1.).

7. A Székely Krónika s III. Károlynak egy 1724-ki oklevele szerént az összes székely székeken 6 törzs létezett, s ugyanannyit mutattam ki én is a táblázatok alapján. (72. 1.)

8. Az összes, fekete szűrt vagy zekét viselő nép tájszólása alapjaiban hasonlít egymáshoz, akármily távolban is lakjanak egymástól, és különbözik a fehér szűrt viselő népétől, habár vele szomszédos (73. 1.).

Mi a felelete P. Gy. úrnak e pontokra nézve? Ezen kérdéseimre feleljen s ha felelete helyes és alappal bír, azaz ha az abbéli állításaimat megczáfolja: akkor legelsőben és lehangosabban én fogom kiáltani: Bravó, Ön a legény! Mindaddig azonban le nem szállok a gátról; mindaddig a „Századoké-bán“ közzétett cikkét bírálatnak el nem ismerhetem, mert az fölületes, minthogy a sarkalatos pontokat mellőzi, a tárgy érdeméhez nem tartozó csekélységek ellenben rágódik; nem ismerhetem el továbbá bírálatnak azon cikkét, mert nem részrehajlatlan, hanem ros z a k a r a t ú, minthogy a felsorolt bizonyítékokat mellőzi, a vélt gyengeségeken ellenben kap, s azokat felhordja; végre pedig mert igazságtalan, minthogy szavaimat csüri-csavarja s azoknak más, egészen ellenkező magyarázatot ad, mint a minőt én azokkal kifejtettem s így minden törekvése csak arra irányult, hogy könyvem hitelét megrontsa.

Ezen bírálat után örömmel jelenthetem ki, hogy röpiratomban nem találok semmi javítani, legfőlebb bővíteni vagy pótolni valót.

S most ajánljuk P. Gy. úrnak, ha valamikor ismét kedve fog kerekedni síkra szállni: akkor jobban álljon ám a talpára, hozzon magával kevesebb önhitteget, de annál több tudományt, mert nem tartozunk azok közzé, kik megijednek. Nekünk sem gőgösség, sem lenézés, sem név, vagy annak

¹⁾ A vezérkori megyebeosztásról a pontos térkép ügyes kezek és körültekintő szem alatt ma is készíthető volna.

kezdőbetűje nem imponál, hanem igenis meghajolunk a szellemi fensőbbiség, a tudományosság előtt, melyből ő vajmi keveset hozott a piacra.

Ha még egyszer bírálatot fog mondani vagy írni: akkor jussanak eszébe Petőfi szavai:

„Bíró, bíró, hivatalod
Nem játék, nem tréfa dolog;
Jól meggondold, jól meggondold,

— — — — —
mint ítélj helyesen,
bölcse és igazságosan.

Hogy röpiratom nem volt hatás nélkül a finnisták táborában, hiába tagadná valaki, mert beszélnek a tények.

Megjelenése óta ugyanis a finnekről mitsem hallhatni. Most már csak a vogul rokonság járja, mert azoknak nyelve legközelebb áll e mienkhez, de azért mégis sokkal távolabb, mint a német vagy a szláv nyelvek a latintól.

Továbbá röpiratom megjelenése után nemsokára J. E. azt indítványozta, hogy hozassák haza a hírneves utazót, Bálint Gábort, ki a Körösi Csorna Sándor kezéből kiesett fonalat fölvéve, Ázsiában szerzett tapasztalatai segítségével megkönnyíti a magyar nemzet eredete iránt való nyomozásokat. ¹⁾

Hogy a természetben való vizsgálódásnál sok és oly ismereteket gyűjthetünk, melyek könyvekben leírva nincsenek, az szent igaz, s ha már le vannak írva: akkor a természetben való vizsgálódás gyarapítja azokat. De minthogy a magyar nemzet eredetére vonatkozólag számos hiteles kútforrásunk van, s köztök olyanok is, minőkkel más nemzetek szívesen dicsekednének, ha volnának: a további vizsgálódásokat csakis ezeknek nyomán eszközölhetnők. Tegyük fel most már azon lehetőséget, — kérem, ne magyarázza félre senki e szavaimat — tegyük föl, mondom, azon lehetőséget, hogy Bálint Gábor, kit én nem ismerek, a magyar faj eredetére vonatkozó kútforrásokat nem olvasta, hanem csak mint nyelvész búvárkodik, s meghallotta, hogy valamely chinai néptörzs a macskát „mauzá”-nak nevezi, akkor ismét chinai atyafiság fogja járni, szemben a görög, a római, byzanci és hazai történetírók feljegyzéseivel, kik egyhangúlag az ősi hazát Scythiába, tehát Ázsia nyugoti részébe helyezik? Ugyan ne nevetessük és gúnyoltassuk magunkat továbbra is a külföldiek által, kik úgyis eleget nevetik, gúnyolják és fennhangon hirdetik a mi tudatlanságunkat.

Másképen, mint P. Gy. cikke, szóllanak azon tudósok és írók sorai, melyeket szívesek voltak, felkérés nélkül hozzám intézni. Neveiket megmondanom tiltja a diskreczió, de az iránt biztosíthatok mindenkit, hogy irodalmunkban mindegyikének a neve ismeretesebb és jobb hangzású, mint a P. Gy.

Az első így szól: „Figyelemmel átolvastam munkáját s meggyőződtem, hogy buzgó magyar érzés mellett, széleskörű olvasottsággal és eredeti észleletekre alapított, megfontolásra méltó okadatolással van írva.”

A második: „----- üdvözlöm pedig mint -----ahhoz az egészen új módszerhez, melyet a kérdés földerítésében választott. A szokások és a ruházat tehát az ethnographia közvetlen megfigyelésére sokkal hathatósabb és biztosabb eszköz, a szoba négy fala között kieszelt és kétes okmányokra alapított philosophiai okoskodásnál.”

A harmadik: „Egyúttal a hunokról írott tanulmányát oly kiváló becsű fedezésnek és oly nemzeti irány úttörőjének tartom, a mely hazánk kultúrájában példaadó és buzdító lesz.”

A negyedik: „A művet nemcsak gondosan és figyelemmel olvastam, hanem adandó alkalommal használni és idézni is fogom. Adja Isten, hogy e munkát hasonló szellemben, hasonló irányban a többi munkái, nem mondom gyorsan, de bizonyosan kövessék! Nekem őszintén szólva, rég nem érzett örömet okozott.”

Ötödiknek vehető művem német átdolgozójának régi magyar betűkkel írott új évi köszöntője, mely így szól: „U r a s á g o d n a k boldog új évet és szerencsés munkálást a jövőben is legszívesebben kíván hű követője Pözl Károly.

¹⁾Budapesti Hírlap. 1888. június 13-ki szám.

Hogy mily kedvezően hozták könyvem megjelenésének híret a lapok: azt annak idején olvashatták.

Ezen tisztelt tudósok és írók bátorító, biztató kedves sorai fognak engem további működésben is ösztönözni, s ha lankadok, új erőt fognak adni azon út folytatására, melyet magamnak kitűztem, ez a történelem, tehát a valóság, a természet útja. Csak vékonyka botom lesz az összehasonlító, de sokszor csalóka nyelvészet, melyre ezért nem is szabad erősen támaszkodni.

Korunk hatalmas, örvendetes átalakuláson megy keresztül, melynek leghatalmasabb vívmánya az, hogy minden tudomány módszere a valóság, a természettudományok felé közeledett.

Minden körben mindinkább annak fölismerésére jutnak, mennyire károsodott gondolkodásunk és megfigyelési tehetségünk az absztrakció és phrázis uralma alatt. A meddő bölcsekedés, az erőszakolt elmélet- és rendszeresítés, a badar magyarázatok és következtetések mindinkább kezdenek kiszorulni a józan tapasztalás révén. A tunya önszemlélődés helyett az elmének az élet és jelennel való viszonybahozása, a szeresség s a kapta helyébe a természettani elemzés, az alkotás lép.

E haladás elve: egyszerűsíteni mindent és érthetővé tenni az emberi elme határain belül eső jelenségeket, a megfoghatatlanokat pedig nyakatekert okoskodás helyett egyszerűen konstatálni. Az ismert törvények pontos alkalmazása, a lelkiismeretes megfigyelés, a szigorú kritika, a mesterkéletlen indukció, ezek a mai tapasztalati rendszer legfőbb szabályai. Ezekből sugárzott a világosság ama rejtekekbe, ama zürzavaros homályba, a hol a történelem, a fizika, természethistoria, a fiziológia eddig eltemetve voltak.

És e rendszerrel dolgozik ma már mindenki, csak némely nyelvész nem akar még a haladással megbarátkozni, s azért is annál konokabban ragaszkodik ahhoz a régi, czopfos világához. Csak ő bújja még egyre a szobáját, szurágtatja könyveit, a téntartóját, s fekete pápaszemével nézi és vizsgálja négy fal közé szorított kis világát, minek természetes következménye az lőn, hogy oly szédületes távolságra tévedt az élettől, a valóságtól. Ha szobájából végre, mégis kimozdul, már nem lát, mert az öncsinálta mécs pislogásához rögzött, már-már hályogos szeme nem lát többé az Isten szabad ege alatt, a lángoló napvilágnál. Egy pár hasonló szó, néhány nyelvszerkezeti sajátosság találása végett atyafiságba hoz ő germánt, magyart, kalmüköt, törököt, tatárt, mongolt egyaránt. A típus, a szokások, a lelki tulajdonságok különbözőségeivel ő mitsém törődik, nem törődhetik, mert vakságában azokat már nem is látja.

S ez az összehasonlító nyelvészet gyakorolt az utóbbi évtizedekben az általános, de különösen a hazai történetírásra oly káros befolyást.¹⁾

E nyelvészet, a történetírás szolgálatában, tagadhatatlanul haszonnal járhat, de önállóan működve és avatatlan kezekben semmi, sőt, mi a semminél is rosszabb, káros.

A badarnál badarabb, a vadnál is vadabb szószármaztatással, a mesterkéltelemelméletek s az ezekből folyó következtetésekkel immár oly dilemmába estek, hogy a magyart, a finnt, a vogult, az osztyákokot és votyákokot, törököt és tatárt rokonságba hozták egymással, jóllehet a finn, arczidoma és lelki tulajdonságai után hihetőleg (mert eredete még nincs teljességgel megállapítva) valamely goth és más, de bizonyára nem magyar faj keveréke; a vogul, osztyák és votják ellenben kalmük, a magyar pedig sem az egyik, sem a másik; tették pedig ezt azért, mert találatnak e nyelvekben egyes hasonló szavak, s ennél még sokkal ferdébb okoskodással megállapították azt, hogy az egykor oly hatalmas hun-magyar nemzetnek ennyi meg ennyi évszázaddal elébb nem volt nyelve.

E mesterkéltelem, megfoghatatlan szisztémájukkal tönkre akarták silányítani nemzeti történetünk összes kútforrásait Herodottól kezdve egész a legújabb korban, bár ősrégi irományok alapján szerkesztett Székely Krónikáig.

Oly tárgy lévén ez, melynek megvitatása is nevetséges: abbahagyjuk, s azt mondjuk, ha létezik oknyomozó és kútfőkre alapított történetírás: akkor ez mindenesetre előbbre helyezendő minden filológiai okoskodásnál.

A történelem csinálódik önnönmagából, de nem a meséből, mint Hunfalvy Pál azt több ízben hajtogatta.

Azért a történelem valóság; a történetíró kútforrások, hagyomány vagy saját tapasztalásból leírta a történeteket. Ha itt-ott tévedett: csak természetes következménye annak, hogy ő is ember. E

¹⁾ De nemcsak a történetírásra, hanem a magyar nyelv ápolására is gyakorolt káros befolyást. A finn-ugor nyelvek tanulása s az azokbani kutatások mellett elhanyagoljuk saját nyelvünket. Tudjuk már a legkisebb részleteit az ugor nyelvek harmadik személynévadásának is, de azért a magyar helyesírási szabályaink csak általánosak és fölületesek. Például a szórészek elválasztására a sor végén a szabály így hangzik: »A szót a sor végén nem az elemzés, hanem a tagolás szerint választjuk el; tehát nem így: *sok-ad-al-om*, hanem így: *so-ka-da-lom*. Különösen: I. Ha két önhangzó között csak egy mássalhangzó áll, ezt mindig átvisszük a következő sorba: *ha-lom, fü-rész, jo-gász*.« A magyar helyesírás elvei és szabályai. Újabbán átvizsgálva kiadta a mag y. tud. Akadémia. III. változatlan kiadás. Budapest 1884.) Helyeseljük ezt; de ugyané szabály szól ám a névraggal bíró szókra nézve is, p. *oo-rért, ssé-Mrt, ü-gyért*. A ki így választja el a szókat, nem vét-e azon másik szabály ellen, mely azt mondja, hogy a szótagok betűi elválaszthatatlanok? Bizonyára vét, s így sokkal helyesebb azon kivétel, melyet a nagy közönség csinált, a mely a névragot így választja el a szótól: *bor-ért, szék-ért, ügy-ért*.

tévedéseknek felderítése az oknyomozó történetírás feladata. A hazugságok, túlzások, tévedések felölelenek önmaguktól, s nevezetesen a mi kútforrásainkból egy tiszta, összhangzó, tehát igaz egészet teremthetünk.¹⁾

Nem úgy van ez a nyelvészek elméleteivel; emberek, gyarló emberek csinálták azokat is, de nem a valóság, hanem keletkeztek a különböző fölfogások alapján. Hogy ez így van, mutatja már csak az is, hogy egyik a másiknak ellentmond, s mindegyik az övét hirdeti valónak és helyesnek.

Ez az összehasonlító nyelvészet az, mely történelmünket mellőzve, saját útján haladva, történetírásunk kerekét megakasztotta.

Félszázaddal ezelőtt megjelent történeteinkkel kell beérnünk, mert nincs újabb. Ha újabb történelmi művek hiánya miatt feljajdulunk: azt felelik, hogy e jajszó csak „illetéktelen, nem szakemberek” ajkairól jó; mintha bizony az orvos, nem pedig maga a beteg érezné legjobban, hogy miye hogyan fáj. Igen, betegek vagyunk és szomjazunk, de jó magyar bor helyett, mely erőt adna, halzsírral kínálnak meg minket; éhezünk, de ők magyar paprikás helyett fókahájjal kínálnak minket; didergünk, fázunk, de magyar szűr helyett, mely a testet oly melegen tartja, rongyos vogul bundát vetnek vállunkra; de mi azért csak fázunk, fázunk egyre, mert e rongyokat átjárja a hideg, dermesztő északi szél. Magyar leány dala helyett, mely velünk e sok nyomorúságot és bajt elfelejtetné, a vogul nőtény medve „megható” énekével biztatnak minket, melyet számunkra egy „fiatal tudós” kapartott meg egy pár kopékáért.

Így nem gyógyulunk meg, hanem csenevészünk, pusztulunk.

De mi nem akarunk csenevészélni és pusztulni, azért segítsünk magunkon úgy, a hogy tudunk. Nekünk mindenekelőtt ismernünk kell nemzetünk történetének kútforrásait, ezek a görög, római, byzanci, örmény, néhány arab és perzsa történetírók. Ezeknek hű magyar fordítását kell bírunk, hogy hozzáférhető legyenek azok által is, kik e nyelveket nem értik. Lám a német nép már bírja az összes, ősi történelméről szóló görög, római írók, valamint saját krónikáik latinul írott műveik német fordítását. Nálunk elég mód van ennek keresztülvitelére; vannak jeles tudósaink, tanáraink, van lelkes, hazafias, és tudományosság tekintetében párját ritkító papságunk s más állású, kiváló férfaink; nyelvismeretek dolgában pedig alig lesz a világon nemzet, mely a magyarral mérkőzhetik.

Nekünk is át kell kutatnunk az ősi hazát, de azt, melyre történetíróink mutatnak.

Nekünk alaposan meg kell ismernünk nemzetünk szokásait és sajátságait, részletesen, vidékek szerént, pontosan, a legkisebb porczikáig.²⁾

E működésnek egybevágónak kell lenni, egyetértésben kell megtörténni; ehhez kell éltető erő, egy igazgató központ, mely minden egyesnek az utat, a munkát kijelöli; szóval, kell egy, tudománya, hazafisága,³⁾ állása és befolyása által kiváló férfi, ki a gépezetet megindítsa.

Nehéz munkájában őt, valamint munkásait bizonyára azon öntudat fogja erősíteni és kitarásra buzdítani, hogy nemzetünkkel meg nem hálálható jót műveltek.

A kezdet nehéz lesz; akadályokkal fognak találkozni, gőgös lenézéssel fognak sokan a működés kezdetére tekinteni; de ez ne tántorítson el, ne csüggeszzen senkit, mert az eredmény biztos és megfogja koronázni a fáradságot.

¹⁾ Más a történehamisítás számításból, bizonyos cél elérésére. Erre nézve élő példa, talán az egyedüli, mióta a világ fennáll, azon oláhok állítása, kik az oláh népet a rómaiaktól származtatják. De hiába teszik ezt; mert fenn fognak maradni Eutropius és más történetírók művei, melyekből azt tanuljuk, hogy az oláhok különféle, germán, kelta, román és szláv elemek keveréke, mely a Balkán félszigeten képződött s a kun Birodalom pusztulásával észak felé tartott s Moldva- és Oláhországot s Erdély egy részét ellepte, hol ismét a dákokat szívta fel magába. Eutropius, bár ő Dácia rómaiak által történt gyarmatosításáról értesít minket, azt is mondja ám, hogy a római uralom bukásával a gyarmatokat onnan kivonták, »nehogy a barbárok hatalmába essenek.« Fenn fognak maradni továbbá nyelvemlékeik is, melyek örökké azt fogják hirdetni, hogy az oláh nyelvnek nem volt meg mindig azon olaszos zamatja, melyet most adnak neki. Hogy vannak latin szavaik a régi időkből: az mitsem bizonyít, mert hisz vannak hun és illyr szavaik is. A római eredet legegyszerűbb megczafolása különben azon kérdés: Hová lettek a dákok, ha az oláhok rómaiak?

²⁾ Ezen talán segítve lesz az ezen sorok megírása óta alakult »m a g y a r n é p r a j z i t á r s a s a g« által, ha ugyan ott is nem inkább más, mint magyar dolgokról lesz szó.

³⁾ Hazafiság is eke és kapa, ez ülő és kalapács, a gyalu vagy lábszj mellől került, rosszul felfegyverzett, újonczkatonának megverték, bár kisebb számmal voltak, a jól begyakorolt és felfegyverzett, katona-nevelő intézetekből kikerült tiszték által vezérelt, nagyobb számú seregeket. Vegyük továbbá p. a Tisza szabályozását. A képzett mérnök nagy szaktudomány és bölcseséggel kiszámította, hogy a gátnak ilyen és olyan vastagságúnak kell lenni. A folyó áradt; jött egy kis szél, mely a vizet csapdosta, ez meg a gátot nyaldosta, s az ár menten elvitt gátat zsilipestül. Oly ember ellenben, kinek a matematikáról fogalma sincs, de a ki nemzetét szereti, azt mondta volna: ilyen meg ilyen vastagság tán ellenállhatna az árnak; de azért ne sajnáljunk egy pár marékkal több földet s csináljuk vastagabbra, hogy népünk a veszedelemtől b i z t o s an legyen megóva.

Uraim! Sok jót művelhetnek, sok áldásos munkát végezhetnek. A hunok sisakban, pajzson hordták össze a földet melyből a terjedelmes, magas udinei várdombot¹⁾ alkották, hogy uruk és fél-istenük onnan a magasból szemlélhesse Aquileia végveszedelmét. Rajta tehát! Fogjanak bátorsággal a munkához; mert nincs elfecsérelni való időnk.

Addig is szedjük össze magunkat, eszméljünk fel; éljünk a pár darabka penészes, de magyar kenyérrel; jobb ez mégis, mint a főkaháj és halzsír. Vasárnapos ebédünk legyenek azok a friss, jó ízű falatok, melyekkel egy Szabó Károly, Thaly Kálmán, báró Orbán Balázs és ezekhez hasonló jeleseink ajándékoznak meg minket. Szedjük össze erőnket, hogy várhassunk, míg a sok idegen doktor helyébe olyan áll, ki természetünket ismeri, bajunkat fölfogja. A hideget pedig majd felváltja az az egészséges, üde légáramlat, melynek enyhésege, szelídsége már most is érezhető.

De e mellett vegyenek be azokból az émelygést okozó csépekből is; forgassák a finn-ugor grammatikákat és összehasonlító szótárakat is, hogy szavaim igaz voltáról meggyőződven, azokat azután örökre félre tegyék.

És most szíves olvasóim, Isten Önökkel!

Örvendeni fogok, ha művecském helyesléssel fogadtatik, de az ellenvetéseket is szívesen veszem, ha azok nem szórszálhasogatáson alapulnak, hanem komoly megfontolás és meggondolás eredményei. Olyféle bírálatok megczáfolásába, mint az iménti, nem bocsátkozom többé, mert sajnálnám az időt, mit rá fordítanom kellene.

Isten Önökkel! Megyek, mert be kell szolgáltatom a derekamat elporolás végett; de azért azt mondom viszontlátásra! Viszontlátásra a poennini és trienti havasok közt, gyöngyörű vidékeken, melyeknek hegyeit a turista „alpstock“-ja ²⁾ még nem igen bökölte; mert ott még nincsenek nagy-szerű hotelek, koncertek, klubbok, angol kertek stb.; ott nincs senki, ki előtt a hegymászó az ő pávatollas, zergeszakállós kalapja, zöld harisnyája és meztelen térdével feszíthetne; nincs ott senki, ki a jég-csákányát, a tűzoltók módjára vállára vetett kötelét, melylyel nem hogy másokon segíthetne, de még a többieket is magával rántaná a mélységbe, bámulná; rá sem hederítenek ott arra az „alpstock“-ra, melyen, mint megannyi győzelem, rézsútosan be van égetve azon hegyek neve, melyeket megmászott:

„A Gabelhorn, a Matterhorn,
A Weisshorn és Rothorn,
A Grand Velan, a Petit Velan,
Col de Fenêtre s Mont Ruan,
A Dent Blanche, a du Midi,
Mont Pleureur s Haut de Cry,
A Monté Rosa, a Turlo,
És a fehér Moro.“ ³⁾

Azon havasok közt van néhány, de valódi atyánkfia, kik ősi szokásaikat, de még néhány szót is ezer és annyi száz esztendőn át híven megőrizték, hogy bizonyosságot tegyenek arról, hogy Attila hunjai nem voltak sem mongolok, sem tatárok, hanem édes testvéreink. Ide kövessenek, szíves olvasóim, jótállok, nem fogják megbánni!

¹⁾ Ez az általános hit azon a vidéken, a rónaságban egyedül álló földomb pedig bizonyítja, hogy emberi kezek, s nem a természet műve.

²⁾ Hegyi bot.

³⁾ Költői ihlelet szállott meg engem, midőn e hegyóriások neveit rímekbe raktam. Ha a verslábak egyike másika sántit: nem baj; nem én vagyok oka, hanem az, ki e hegyeknek nem adott oly neveket, melyeket jobb hangzású rímekbe szedhettem volna.

Tartalomjegyzék.

Bevezetés	3. lap
A hun-magyar Írásról emlékező írók időrend szerént való felsorolása	7.
Tizenkét régi magyar alfabet és az azokról való észrevételek. A régi magyar írás sajátosságai. A betűjegyek száma és kiejtése. Rövidítést jelző és választó pontok	31.
Emlékek:	
A nagy-szent-miklósi aranyleleten, az úgynevezett „Attila kincse“-n levő fölíratok.....	40.
A csík-szent-mihályi egyház fölíratai	60.
A csík-szent-miklósi egyház fölírata	60.
Az énlakai unitárius egyház fölírata-	65.
A debreczeni könyvtárban létezett, régi magyar betűkkel írott könyv ...	66.
A Király Pál tanár birtokában levő kódex és egyéb emlékek	67.
Déli Szibériában található régi fölíratok	69.
Koholmányok s egyéb, a hun-magyar Írással tévesen kapcsolatba hozott tárgyak:	
Attila hun fölíratú pénze	72.
Az úgynevezett „turóci fakönyv.“	72.
Attila alfabetje	76.
Hickesius „scyth“ és „maszaget“ alfabetje.....	76.
A toszkánai nagyherceg könyvtárában Firenzében létezett nyomtatott könyv	77.
A Rohonczi kódex	78.
A Kecskeméti-féle imakönyv	79.
Réty ev. egyházának kelyhén található betűk.....	80.
Literáti Nemes Sámuel koholmányai.....	81.
Két fölíratos réz darab.....	82.
Zárszó	85.
Priscae Hungarorum lingvae rudimenta-	91.
„A hunok és magyarok fekete illetve fehér elnevezésének megfejtése* című mű bírálata és a válasz e bírálatra	95.

Értelemzavaró hibák helyreigazítása:

4. lap, alulról	16. sor	...	tahát	helyett olv.	tehát
7. " "	9. " "	...	a követséget szó	után helyezendő: ²⁾	
9. " "	18. " "	...	impérial	helyett olv.	impériale
12. " "	18. " "	...	puam	" "	quam
16. " "	7. " "	...	irónk	" "	iróink
16. " "	2. " "	...	Evanczium	" "	Evanczium
18. " felülről	16. " "	...	külösen	" "	különösen
20. " "	23. " "	...	megállapítójának	" "	megalapítójának
22. " alulról	3. " "	...	Deserecii	" "	Desericii
22. " "	5. " "	...	professus szó után	betoltandó: , et origine Siculus	
					Transylvanus, audivisse
23. lap, felülről	17. sor	...	nun-irásról	helyett olv.	hun irásról
27. " "	11. " "	...	volt szó után	helyezendő:)	
29. " alulról	12. " "	...	im	helyett olv.	um
37. " "	4. " "	...	Abbreviationes	" "	Abbreviationes
45. " "	1. " "	...	1881	" "	1884.
50. " "	3. " "	...	Moeso-góth rúnák (Vulfila	alphabetje) helyettolv.	
					Moeso-góth (Vulfila-féle) alphabet.
51. " "	11. " "	...	orvosai	helyett olv.	orsovai
55. " "	1. " "	...	kézirat	" "	kézírás
56. " felülről	20. " "	...	obbra	" "	jobbra
63. " "	7. " "	...	<i>Stytan</i>	" "	<i>Stytan</i>
63. " "	11. " "	...	<i>tegye</i>	" "	<i>tege</i>
63. " "	18. " "	...	<i>vchess</i>	" "	<i>vehess</i>
63. " alulról	22. " "	...	Végre szó elébe	helyezendő: 6.	
63. " "	6. " "	...	Dc	helyett olv.	De
63. " "	6. " "	...	einsque	" "	eiusque
64. " felülről	3. " "	...	tartama	" "	tartalma
64. " alulról	20. " "	...	Discripta	" "	Descripta
69. " felülről	2. " "	...	föiliratot	" "	föiliratokat
69. " "	2. " "	...	melyet	" "	melyeket
73. " "	5. " "	...	barnásságra	" "	barnássárga
77. " alulról	4. " "	...	nonnullorum	" "	nonnullarum
91. " felülről	3. " "	...	Telegdi szó után	helyezendő: ¹⁾	
95. " alulról	6. " "	...	valószínűleg	helyett olv.	valószínűleg
97. " felülről	16. " "	...	Persiavl	" "	Persiával.
99. " "	12. " "	...	s avancèrent	helyett olv.	s'avancèrent

